attilâ ilhan

ulusal kültür savaşı

2. basım

bilgi yayınevi

BİLGİ YAYINLARI
ATTİLÂ İLHAN'IN DEFTERİ : 6

ISBN 975 - 494 - 775 - 9
98 . 06 . Y . 0105 . 1424

Birinci Basım 1986

İkinci Basım
Aralık 1998

BİLGİ YAYINEVİ
Meşrutiyet Caddesi, No: 46/A, Yenişehir 06420 / Ankara
Telf : (0-312) 431 81 22 - 434 12 71 - 434 49 98 - 434 49 99
Faks: (0-312) 431 77 58

http://www.bilgiyayinevi.com.tr
e-mail: info@bilgiyayinevi.com.tr

●

BİLGİ KİTABEVİ
Sakarya Caddesi, No: 8/A, Kızılay 06420 / Ankara
Telf : (0-312) 434 41 06 - 434 41 07
Faks: (0-312) 433 19 36

●

BİLGİ DAĞITIM
Narlıbahçe Sokak, No: 17/1, Cağaloğlu 34360 / İstanbul
Telf : (0-212) 522 52 01 - 526 70 97
Faks: (0-212) 527 41 19

ATTİLÂ İLHAN

Ulusal Kültür Savaşı

BİLGİ YAYINEVİ

kapak düzeni : serdar bal

ATTİLÂ İLHAN'IN KİTAPLARI

şiir

duvar (9. basım)
sisler bulvarı (9. basım)
yağmur kaçağı (9. basım)
ben sana mecburum (11. basım)
belâ çiçeği (6. basım)
yasak sevişmek (7. basım)
tutuklunun günlüğü (6. basım)
böyle bir sevmek (7. basım)
elde var hüzün (7. basım)
korkunun krallığı (3. basım)
ayrılık sevdâya dâhil (5. basım)

roman

sokaktaki adam (6. basım)
zenciler birbirine benzemez (4. basım)
kurtlar sofrası (5. basım)
aynanın içindekiler:
1 / bıçağın ucu (3. basım)
2 / sırtlan payı (3. basım)
3 / yaraya tuz basmak (3. basım)
4 / dersaadet'te sabah ezanları (4. basım)
5 / o karanlıkta biz (2. basım)
fena halde leman (8. basım)
haco hanım vay (2. basım)

deneme / anı

abbas yolcu (2. basım)
yanlış kadınlar yanlış erkekler (3. basım)
anılar ve acılar :
1 / hangi sol (4. basım)
2 / hangi batı (4. basım)
3 / hangi seks (3. basım)
4 / hangi sağ (2. basım)
5 / hangi atatürk (3. basım)
6 / hangi edebiyat
7 / hangi laiklik (2. basım)
8 / hangi küreselleşme
attilâ ilhan'ın defteri :
1 / gerçekçilik savaşı (2. basım)
2 / 'ikinci yeni' savaşı (3. basım)
3 / faşizmin ayak sesleri (2. basım)
4 / batı'nın 'deli gömleği' (2. basım)
5 / sağım solum sobe
6 / ulusal kültür savaşı (2. basım)
7 / sosyalizm asıl şimdi (3. basım)
8 / aydınlar savaşı (3. basım)
9 / kadınlar savaşı (2. basım)
cumhuriyet söyleşileri :
1 / bir sap kırmızı karanfil

çeviri

kanton'da isyan (malraux / 3. basım)
umut (malraux / 4. basım)
basel'in çanları (aragon / 3. basım)

öykü

yengecin kıskacı

baskı : cantekin matbaacılık yayıncılık tic. ltd. şti.
tel : 384 34 35 - 384 34 36 - 384 34 37

İÇİNDEKİLER

Önsöz Yerine

Şöyle mi Baksak?.....11
"Evrensel Kültür Kavramı Bir Tuzak Gizliyor".....15

'Seçkin' Ama 'Mutsuz'

Sorunu Doğru Koyalım.....23
Kültür Mültür.....26
İkili 'Yabancılaşma'.....29
'Seçkin' Ama 'Mutsuz'.....32
Kültür Tartışması.....35
Mustafa Kemal'in Ümidi.....38
Öncü Aydınlar.....41

Önce Tarih Bilinci

Tarih Bilmedikçe.....47
Arapça Yetmez.....50
İnanç ve Bilinç.....53
Anadolu Medeniyetleri.....56
'İslam'da 'Reform'.....59
Tarihi Yeniden Yazmak.....62
Demek Neymiş?.....65

'Türk'ün Çıkmazı

Kuşbakışı 71
'Sol'un Müşterisi 74
Batı'ya Tepki, Ama 77
Çağdaş Olmak! 80
'Türk'ün Çıkmazı 83
Eleştiri Dolaştırı 86
İşçilerden Çıt Yok! 88
Asıl Elden Giden! 90

İki Yüzyıllık Suçumuz

Gerçeğin Verdiği Ders! 95
Mozart Çalan Köylü 99
Şatafat Merakı 101
İki Yüzyıllık Suçumuz 106
Aydınlar Niye "Tekliyor?" 109
Boynu Bükük Üniversiteler 112
Farklılığı Yaymak! 115
"Yanlış" Aydınlar 118
"Mecburi Hizmet" 121
'Devşirme'den 'Devşirilme'ye 124
Mehmet Kızı Gretel 127
En Önemlisi 130
Hangi Gençlik? 133
Vahim Yanlışlar 136
Ne Hallere Düştük! 139

'Laiklik'ten Şaşma

Laiklik Elde Bir!....143
O Tartışma....146
Ne O, Ne Öteki!....149
Laik Tavır....152
Laikliğin L'si....155
Fransız Aklı....158

Baş Sorunumuz Budur

'Ecnebi'yi Özümsemek....163
"Farkı Fark Edin..."....166
Ah O 'Kafa!'....169
İşin İncesi Aranırsa....172
'Eski Beyoğlu'ymuş!....175
'Türk'ün Kimliği....178
Fransız Kaşığıyla....181
Gündemin İlk Maddesi....184

Hangi Ahlak?

Uzun Dişli Bir Kesim....189
Laik Bir Ahlak Geliştirebildik mi?....192
Gecekonduları Köye Taşımak!....195
"Nalıncı Keseri" Gibi....198
Flört....201
Âlem Gider Mersin'e....204
Adama Gülerler....207
Teknoloi 'Yalnız' Gelmez....210
Göz Göre Göre....213

Kızlar Bastırıyor 216
Hangi Ahlak? 218
'Behemehal' 220

Yüzyılın Gerçeği

Ayaküstü 225
Ötesi, Hikâyedir 228
Müziği "Kurtarmak!" 231
Bu Ne Alınganlık? 234
Hastalık Eski 237
Yeşilçam'ı Kim Batırdı? 240
Şifahilik İlletimiz 243
TV'de Dansöz 246
Yanlış 'İlericilik' 249
Terslik Yok mu? 252
Dünyada Mekân 255
Çuvaldızı Kendimize 258

Dilin Kemiği Var

Düzeltilecek İlk Yanlış 263
Dilin 'Demokratikleştirilmesine', Evet;
'Yozlaştırılmasına' Hayır 267
Dilin Kemiği Var 273
İtiraz Neye? 284

Sonsöz Yerine

Onlara El Sallıyoruz 289

önsöz yerine...

ŞÖYLE Mİ BAKSAK?..

15 Mayıs 1983

Batı Türkleri, 'milliyetçiliğe' geç uyandılar. Bu, kısmen *Devlet-i Aliyye*'nin 'çokuluslu' bir imparatorluk olmasındandır; kısmen de, ulusal burjuvazinin gelişememesinden! *Osmanlı*'da, ilk 'milliyetçi' fikirleri, *Rusya*'dan gelen Türk aydınları uyandırmışlardır desek, belki biraz abartma olur ama, pek de yanlış olmaz: *Yusuf Akçora, İsmail Gaspranskiy, Sadri Maksudov, Zeki Velidov, Ahmet Agayev* filan.

İnsanın kafası takılıyor. Batı Türklerine oranla, Kuzeydeki Türkler, niye 'milliyetçiliğe' (O zamanlar için, 'Türkçülüğe') daha çabuk uyanmışlardır? Türk unsuru, *Devlet-i Aliyye*'de 'egemen', *'Rusya*'da 'tutsak' da, ondan mı? *Altınordu Devleti*'nin çöküşünden sonra, ardı ardına, *Kazan Hanlığı, Kırım Hanlığı, Buhara Emirliği,* Çarlığın sultası altına girer. Girer ama, 20. yüzyıl sonlarına doğru, Rus burjuvazisi *Kazan* Türklerini 'müttefik' edinmiş; (Hıristiyan olduğundan, Moskof, ümmet duyguları yüksek *Buhara Emirliği*'ne sızamıyor); böylelikle, *Kazan* çevresinde bir Türk burjuvazisi doğurmuştu: Üstelik yalnız ticaret burjuvazisi de değil, işi sanayiciliğe dökmüş olanları var! Öyleyse, 'milliyetçi' –giderek 'istiklalci'– bir Türkçülüğün, oralarda gelişmesine şaşılmayacak!

İttihat ve Terakki, iki eğilimlidir: *Carbonari/Mason* eğilimiyle, düpedüz kozmopolit; *Narodovolsty* (Halkçı) eğili-

miyle komitacı ve merkeziyetçi! Yüzyılın başında, 'mülkü' çokuluslu olarak elde tutmak (gayr-i müslim unsuru kaçırmamak) için, 'milliyetçiliğe' değil, bir çeşit kozmopolitlik olan 'Osmanlılığa' sarılıyor. Türkçülüğe gelişi, Balkan 'hezimetinden' sonra, Birinci Dünya Savaşı'na doğrudur. Oysa, *Rusya'*daki Türkler *'Cedit,' 'Islahist'* hareketlerinde olduğu kadar, 1917 sonrası Bolşevik 'ittifaklarında' bile, 'Türkçü' hatta 'Turancı' *(Sultan Galiyev)* özellikleriyle beliriyorlar.

Bunda, onların 'ulusallaşmış' burjuvazilerine mukabil; *Devlet-i Aliyye'*de, emperyalist müdahalesiyle oluşabilen burjuvazinin, 'gayr-ı müslim' ve 'komprador' nitelikleri, elbette etkili olmuştur. Üzerinde düşünülmeli. Hem tarih, hem iktisat düzeyinde, hem de toplumbilim düzeyinde, 'mukayeseli' araştırmalar gerekiyor.

*"Devlet-i Aliyye'*de milliyetçilik geç uyanır" dedim. Dahası, ulusallaşma sürecinin başlangıcı, ekonomik ve toplumsal bilinçlenmeden çok, 'müdafaa-i nefs' düzeyindedir: *Balkanlar'*da 'Osmanlılık' çeşitli 'milliyetçiliklerle' allak bullak edilirken, Türklerin kendi 'milliyetçiliklerini' aramaması, düşünülebilir miydi? Fakat, 'facia' nerdedir, bilir misiniz? Osmanlı aydını, "Türkçülüğe' sıvandı mı, o dakika, *Devlet-i Aliyye'*nin parçalanmasını 'derpiş etmiş' oluyor. Oysa, Türkü kurtarmayı, imparatorluğu dağıtma pahasına üstlenme gücü, henüz hiç kimsede yoktur. Onun içindir ki, gelsin pan-islamizm, gelsin pan-turanizm!

'Milliyetçiliğin' *Türkiye'*de 'firkriyatı ve sanatı', yoksa bu yüzden mi yapılamadı? *Devlet-i Aliyye,* komprador kapitalizminin cirit attığı bir ülke olmasaydı da, ulusal burjuvazisi klasik şemaya göre gelişmiş bir ülke olsaydı, kuşkusuz ulusallaşma sürecine sağlam bir 'milliyetçilik' ideolojisiyle girecekti. Böyle olmuyor. Pan-islamizm, pan-turanizm, bir kenara bırakılırsa, elde 'fikriyat' diye galiba *Yusuf Akçura* ile –Turancılığı ayıklanmış– *Ziya Gökalp;* sanat diye ise *Ömer*

Seyfettin'le *Mehmet Emin* vardır. Aynı sebepten, 'ulusal' kurtuluş savaşında, 'demokratik devrimin' kadrolarını, 'ulusal' burjuvazi yerine, feodal/ümmet takımı, bürokratlar, aydınlar sağlıyor. Osmanlı burjuvazisi, tamamiyle 'yabancı' çıkarlara bağlı, çoğu da 'gayr-i müslim' olduğundan, 'işbirlikçidir': Yani, *Saray*'ın tarafında!

'Atatürk devrimleri'nin, ana nedeni, buradadır işte. Ümmet toplumundan, millet toplumuna geçerken; 'ulusal' burjuvazi, önceden 'ulusal' bir değerler düzenini yaratamadığından; devrimden sonra bu, 'zorunlu' bir 'kültür devrimi' ile başarılmak isteniyor. Burjuvazi, ulusal değerler düzenini yaratabilmiş olsaydı, laiklik, şehir ahlakı, 'ulusal' tarih ve dil bilinci, yeni toplumun üzerine 'hazır elbise' gibi oturacaktı; yaratamayınca, Atatürk devrimleriyle, ümmetçi/feodal değerler düzeni yerine, laik ve liberal (yani burjuva) değerler düzeni önerilir. Bir yandan da, ümmet tarihinin labirentinde kaybolmuş Türklük, yeni bir tarih ve dil anlayışıyla, canlandırılıyor. Ama garip bir sonucu vardır bunun.

Cumhuriyet'in ilk yıllarını yaşamış olanlar, belki hatırlayacaktır. O tarihte 'devrim', Selçuk/Osmanlı ümmet sentezini görünüşte 'külliyen' inkâr ediyordu: Sarhoş padişahlar, sefih halifeler, saray edebiyatı, saray musikisi eleştirileri vs. Fakat, başarılmış 'ulusal ve demokratik bir kültür bileşimi' olmadığından, yerine koydukları, aynı Selçuk/Osmanlı ümmet sentezinin öteki yarısıdır: Divan musikisine karşı 'halk' musikisi, divan edebiyatına karşı 'halk' edebiyatı, 'halkçılık' etiketi altında gündeme getirilmiştir. *Ziya Gökalp* ve *Mehmet Emin*'in 'hece vezni' artık 'ulusal' vezin, 'payıtahtın dışına çıkamamış Osmanlı edebiyatı' ise, tu kaka! Cumhuriyet, ulusallaşma sürecinin toplumsal ve ekonomik dalgalanmalarını, türlü çelişkileri içinde ele alıp, estetik düzeyde işleyecek bir sanat yerine; Selçuk/Osmanlı tabanına ait ümmet dönemi özellikleri, kırsal bir düzeyde sürdürmeyi yeğlemektedir: *Ah*

met Kutsi'den *Behçet Kemal*'e *(Âşık Veysel*'i unutmadan) bir sürü 'resmi' sanatçıyı, bu 'halk sanatı' çerçevesi içine, rahatça oturtabilirsiniz.

Türk 'fikriyatını ve sanatını' *Halkevi* düzeyinde bir köylülüğe ve köycülüğe düşürecek yanılgı, acaba burada mıdır? Aslına bakılırsa, 'inkılâp' kadrosundaki aydınların çoğu, ya ümmet sentezine koşullanmışlardır, ya da komprador alafrangalığına! (Yanlışlıkla, öncekilere 'muhafazakâr', sonrakilere 'ilerici' denilmiştir.) *Anadolu ihtilali* ile 'sıçramış' ulusallaşmak sürecinin, hayli uzun bir 'geçiş dönemi' içereceğini, bu dönemin çeşitli aşamalarında endüstrileşmeye atbaşı bir burjuvalaşma/işçileşme (şehirleşme) olgusunun, ağır basacağını kimse düşünemiyor. Ümmet sentezine koşullanmış Türk aydını için ulusal sanat, *'Anadolu kokan'* bir sanattır ki, gerçekte bunun, devrini doldurmuş feodal/ümmet üstyapısının, savunulması demek olduğu meydandadır. Komprador alafrangalığına koşullanmış olanların hali, büsbütün yürekler acısı: Kafaları, kalpleri, hayatları, 'yabancı' kültürlere ayar edilmiş; uluslaşma sürecinin hızlanması ve yoğunlaşmasıyla birlikte, ayakları yerden kesiliyor: Hem halktan kopuyorlar, hem halka 'yabancılaşıyorlar!'

Onun içindir ki, uluslaşma sürecinin içerdiği toplumsal ve ekonomik zıtlaşmaları, ulusal bir estetik bileşimi içinde yansıtmak, toplumcu yazarlara nasip olacaktır.

"EVRENSEL KÜLTÜR KAVRAMI, BİR TUZAK GİZLİYOR"

14 Ekim 1983

Kültürün bilinmez kaç tarifi yapılmıştır, ben kafama ve metoduma uygun düştüğünden, *M.Rosenthal ve P.Yudin*'in Felsefe Sözlüğü'ndeki tarifi benimsedim: *"Kültür, tarih boyunca toplumda yaratılan bütün maddi ve manevi değerler; bu değerlerden faydalanılması ve bu değerlerin gelecek nesillere iletilmesidir."*

Evrensel kültür kavramı, bir tuzak gizliyor. Kabataslak denebilir ki, evrensel kültür, yeryüzünden gelmiş geçmiş ve geçecek uygarlıkların, hey'et-i mecmuasıdır (toplamıdır diyemiyorum, çünkü toplam 'yekûn'un karşılığı, oysa evrensel kültür bir yekûn olmaktan çok, bir hey'et-i mecmua). Gel gör ki, terimi ısrarla kullananlar, bunu böyle anlamıyor. Onların evrensel kültür dedikleri, birkaç yüzyıldır, Yahudi/ Hıristiyan tabanlı Batılı emperyalizmin, dünyaya 'evrensel' diye, 'cebren ve hile ile' kabul ettirmeye uğraştığı, Yunan/ Latin kökenli Batı kültürü - kendi kültürü.

O bunu elbette gizler, kültür değerlerini toplumsalın dışında, hatta üstünde bir değerler sistemiymiş gibi sunar. Halbuki kriter (kıstas, ölçüt) kendi uygarlığının kriteridir. Bu kritere uygun düşmeyen başka kültür sistemleri, o dakika geçersiz sayılıyor. 'Kültür emperyalizmi' dediğimiz, bu değilse ne? Aslında belirli bir üretim teknolojisinin sağladığı maddi

güç üstünlüğüyle, tabanı dinselden 'müdevver' yöresel bir kültürü, evrensel diye yutturmak! Kabul etmek istemeyeni, hak ile yeksan etmek!

Birkaç yüzyıldır, yeryüzü Batı uygarlığının üstünlüğünü yaşıyor. Evrensel diye savunulan kültür değerleri, gerçekte, Batılı toplumların değerleri. Oysa gelişmeye *cosmique* bakarsanız görürsünüz ki, dünyada Mezopotamya, Mısır, Çin, Maya ya da İslam uygarlıklarının egemen oldukları dönemlerde, evrensel kültür kavramı, bu uygarlıkların değer sistemlerini ifade ediyordu. Çin uygarlığının, Batı uygarlığıyla ortak hiçbir yanı yoktur; insafla düşünelim, o müthiş ve muazzam kültür, Batı kültüründen daha az mı evrensel? Öyleyse, Batı uygarlığının yerli 'misyonerlerince' papağan gibi tekrarlanan 'evrensel kültür' kavramını, soyut, toplumsalın dışında, ya da üstünde bir kavram gibi almaktan vazgeçmek; onu, tarih boyunca süregelen toplumsal gelişme ve çatışmalar zinciri içindeki yerine koymak lazımdır.

Ulusal kültür, ümmet kültüründen doğuyor; karşıtların birliği ilkesine uygun olarak, feodal toplum içinden! Çerçevesi feodal toplumdur ama, muhtevası feodallere karşı yükselen, yeni şehirli kesimin (burjuvazi) muhtevasıdır. Bu noktaya mim koyun. Fransız burjuvazisi, laik/ulusal kültürünü, dinsel/feodal kültür çerçevesi içinde oluşturmuş; yeni ulusal değerlerini, eski değerlerinin üzerine oturtmuştur. Başka deyişle, bireyselleşme, rasyonelleşme, laikleşme, yabancı bir kültürden aktarılmamış, eski çerçeve içinde yaratılarak benimsenmiştir. O yüzden de benimsenmesi kolay olmuştur ya! Aristokrasinin musikisi, edebiyatı, felsefesi (hatta mutfağı) demokratikleştirilerek, millete mal ediliyor. Onlar kötü diye terk edilip, başka bir kültür dairesinden 'ecnebi' kurumları aktarılmıyor. *Racine*'i, *Corneille*'i, *Moliere*'i saray seyreder; *Rameau*'yu, *Couperin*'i saray dinlerken; bir de bakıyorsun, milletin malı oluyorlar. Düşüncenin ulusallaşmasını gerçekleştirenler, *Voltai-*

re, Montesquieu, Rousseau vs., başka ulusların ilericiliğine özenmiş değiller, geliştirdikleri kendi kültürleridir.

Batılı toplumların iç gelişmesi böyleyse de, o toplumlar (Fransa, İngiltere, Almanya vs.) emperyalist güç olarak, diyelim ki Osmanlı mülküne girdi mi, işin mahiyeti değiştiriliyor. Çünkü gittikleri yere 'medeniyet' götürüyor bunlar, götürdükleri aslında kendi uygarlıkları, ama etiketi 'evrensel kültür.' Sözgelişi Osmanlı, Fransa'daki iç gelişmeyi izleyecek olsa, ulusal/laik kültür bileşimini, kendi feodal/dinsel kültür bileşiminden üretecek. Buna müsaade yok; 'Evrensel kültür'e açılması lazım, yani Batılı emperyalizmin taşıdığına! Bunun için de, Osmanlı geliştirdiği muazzam kültür sentezini tamamiyle terk edecek, Fransızın (ya da Almanın) ona taşıdığı 'ecnebi' kültür bileşiminin maymunluğuna soyunacaktır.

Bence apaçık görülüyor: Bunlar, kendi Yahudi/Hıristiyan tabanlı kültür dairelerinin dışında kalan toplumların, öz ulusal/laik kültür bileşimlerini gerçekleştirmelerini engellemiş, bunu ulusal nüfuz politikaları, emperyalist yayılma planları için zorunlu saymışlar. Kültür emperyalizminin 'işbirlikçileri' olarak, evvela o toplumların içinde bazı aydınları ele geçirip 'misyonerleştiriyorlar.' Bu tiplerin, komprador burjuvazisiyle çıkar paralelliği dolayısıyla, komprador aydınlar oldukları ileri sürülebilir. Ben hanidir böyle diyorum. Batılı kültür dairesinin dışındaki, eski kültür sahibi ülkelerde, ulusallaşma sürecinin hakkıyla gerçekleşebilmesi, ilkönce bu 'misyonerlerin' çanına ot tıkanmasını gerektiriyor. Samimi fikrim budur.

Çokuluslu bir 'ümmet' imparatorluğu olan *Devlet-i Aliyye*'de, uluslaşma sürecinin –daha ziyade emperyalist kundaklamalar yüzünden– önce gayr-i müslim halklarda başladığı doğrudur. İlginç olan Batılı emperyalizmin, Romen, Sırp, Yunan, Bulgar milliyetçiliklerin doğması ve gelişmesi için, Fransız devriminin ulusal demokratik tezleri kadar, hatta on-

dan daha çok, kiliseleri ve dinsel örgütleri kullanmış olmasıdır. Yani, hürriyet, müsavat, kardeşlik üçgeninin gerisinde, bildiğimiz haçlı esprisi yatıyor.

Zaten, sözgelişi Çin'de, Çinhindi'nde, Hint'te ve Afrika'da, komprador bir burjuvazi yaratmak için işe yerli ahaliden bazılarını Hıristiyanlaştırmakla başlayan 'Batılı' uygarlık taşıyıcıların; iş *Devlet-i Aliyye*'ye taalluk edince, bu kesimi gayr-i müslim Osmanlılardan meydana getirmesi de, aynı espriden doğmuyor mu? İktisadi düzeyde Osmanlı burjuvazisi, levanten (Maltız), Yahudi, Rum ve Ermeni karması bir komprador burjuvazisi olduğundan, iş kültür savunmasına gelince, elbette 'mümessili olduğu' Batılı emperyalizmin kültürünü 'ileri' kültür diye benimseyip aktarıyor. Mülkün sömürgeleştirilebilmesi, nüfuz altında tutulabilmesi için, bir yerde misyonu bu.

Artık sorabiliriz: Türklerin uluslaşma sürecine girebilmeleri, acaba bu yüzden mi taa 20. yüzyıl başlarına kadar gecikmiştir? Türk 'aydınları', acaba bu yüzden mi, 'ilericiliği' altyapısal dönüşümleri istemek ve savunmak yerine, şunun bunun üstyapısal çözümlerini savunmak sanmışlardır? 20. yüzyıldan çıkıyoruz, hâlâ daha, sağcısı olsun solcusu olsun, Türk aydınları ulusal çözüm diye, başka ülkelerin kendi koşullarına göre ürettikleri çözüm reçetelerini savunmak 'gaflet ve dalaleti' içindedirler. Bunun sebebi de, başlangıçtaki yanlış tutum olmasın?

Ben ilim adamı değilim. Böyle bir iddiam hiç olmadı. Meraklının biriyim. Baş merakım da çağımı, bu arada elbette ülkemin durumunu anlamak. Şunu bunu karıştırırken, çıkardığım odur ki, ulusal kurtuluş savaşına başlarken dahi –gayr-i müslim kompradora aracılık eden küçük aracı kesimi hesaba katılmazsa– ulusal bir burjuvazimiz olmamıştır; onun içindir ki, ulusal demokratik devrim, bürokratlar, aydınlar, eşraf ve halkın oluşturduğu tarihsel bir blokça gerçekleştirilmiştir. Bu

blok, adına devrim yapıp iktidarı aldığı burjuvaziyi, bilahare yaratmaya tevessül etmiştir ama, başarı tam sayılabilir mi şüpheliyim. Ulusal burjuvazi, bürokrasi beslemesi olunca, hem bürokrat aydınların aktarma kültür değerlerinden etkilenip, kendi ulusal/laik değerlerini yaratamıyor; hem de 'ecnebi şirket' temsilciliklerini gayr-i müslimlerin elinden alıp, yerlerine kurulmayı, ekonominin ulusallaştırılması sanıyor. Bana sorarsanız, elli yıldır, ulusal kültürün de, ulusal ekonominin de, bir türlü tam anlamıyla gerçekleştirilemeyişinin altında yatan, bunlar. Burjuvazi ulusallaşamadıkça, ulusal bileşimi gerçekleştirmek görevi, karşıtların birliği ilkesine uygun olarak, ulusal kültürün öteki kanadına düşmeyecek midir?

Peki biz ne yapmaya çabalıyoruz?

'seçkin' ama 'mutsuz'

SORUNU DOĞRU KOYALIM!

16 Mart 1982

Acaba şöyle özetleyebilir miyim?

Dolmuşta şoför, hiç olmazsa *Chopin*'den bir *nocturne* ya da *Mozart*'tan bir *menuet* çalacak! Öğrenciler kapış kapış, *Balzac, Konrad, Goethe vs.* okuyor. *Shakespeare, Moliere, Goldoni* vs. sergileyen tiyatrolar, tıklım tıklım dolu. Radyoda, uluslararası *'hit*'lerin, en gözde parçaları; televizyonda *Renoir, de Sica, Chaplin* vs.'nin filmleri! Şu söylediklerim, 'ilerici' Türk aydınının gelişmiş Türkiye hayalidir. Ayrıca buna, Paris modasına uygun giyinmiş yağlıboya kadınları, İtalyan mobilyalarını, Amerikan arabalarının pahalı lüksünü ekleyebilirsiniz!

'Gerici' Türk aydınının, bu hayali karaladığı malum. Onun gönlünde yatan dolmuş şoförünün *Dede Efendi*'yi, *Hacı Arif Bey*'i çalması; öğrencilerin, *Fih-i Mâfih* ya da *Keşf-el-zünun* okuması! Tiyatrolara boş verip, sünnetlerde, düğünlerde, geleneksel seyirlik oyunlarıyla keyif çatacağız. Radyo ya *Mehter ya Enderun* musikisi çalacak, televizyonda 'hamasi' ya da 'dini' programlar birbirini kovalayacak! Ayrıca kadınların 'tesettür'e uyması gündemdedir: Öyle açılıp saçılmak, süslenip püslenmek yasak!

Biraz abarttığımın farkındasınız ama, Allah aşkına söyleyin, iki yüzyıldır ülkemizde bu iki kafanın çatışıp durduğunu; üstelik bunu, memleketin kalkınması adına yaptığını görmüyor

muyuz? Ufak-tefek rötuşlarla Genç Osmanlıları, Jöntürkleri, *İttihat Terakki* ve *Adem-i Merkeziyet* cemiyetlerini, *CHP*'yi (hatta *TKP*'yi) birinci hayale; *Abdülhamid*'i ve sadrazamlarını, *Derviş Vahdeti*'yi ve *Volkan* gazetesini, *Hürriyet ve İtilâf* Fırkası'nı, *Terakkiperver* ve *Serbest* fırkaları, *Demokrat Parti*'yle –başta *AP* olmak üzere– diğer türevlerini ikinci hayale bağlayamaz mıyız? Türk aydınları, iki yüzyıldır, biri Batı'dan, öbürü geçmişten aktarma, iki üstyapısal yaşama modelini gerçekleştireceğim diye, birbirini yemektedir. Oysa...

Oysa Türkiye'nin sorunu bu mu? Pek sanmıyorum! Toplumsal düzeyde, feodal ümmet toplumundan kapitalist liberal millet toplumuna; töresel düzeyde, şeriattan laikliğe, ekonomi düzeyinde, kapalı kırsal ekonomiden açık kentsel ekonomiye, yani ticaret ve sanayi ekonomisine geçmek zorundayız. Ciddi bir altyapı sorunu bu.

Batılı dediğimiz toplumlar, onlar için Batılılaşmak diye aldatıcı bir üstyapısal sorun olmadığından, ümmetten millete, burjuvalaşıp işçileşerek yani tüccarlaşıp sanayileşerek geçiyorlar; aralarındaki tartışma da 'şu kültürün yaşama modeline mi' uyacağız, yoksa 'bu kültürün yaşama modeline mi' diye geçmiyor: Toplumsal dönüşümün burjuvazi lehine mi, işçi lehine mi olması gerekir diye geçiyor. Ülkeyi kalkındırmak, kalkınmış başka bir ülkenin kültürel üstyapısını ya da yaşama biçimini uygulamaya koymak değil; ya ne, ağır endüstrileşmenin tamamlanması, giderek sanayi toplumunun (daha sonra sanayi ötesi hoşgörü toplumunun) gerçekleşmesi! Zaten ülke sanayileşirse toplum yaşama biçimini ona göre değiştiriyor; o halde, arabayı atların önüne değil, atları arabanın önüne koyacaksın: Toplumsal yaşama biçimini bir sonraki aşamaya uydurmak mı istiyorsun, önce toplumsal altyapıyı bir sonraki aşamaya ulaştıracaksın! Yoksa, havanda su döver dursun; düştüğün açmaz, sömürge aydınlarının düştüğü açmazdır.

O ne midir?

Bilmeyen kaldı mı, geçen yüzyıl, bir sömürgecilik yüzyılıydı. Emperyalizm, el koyduğu ülkeyi, ekonomik bakımdan azgelişmişlik düzeyinde tutmak zorundadır ya; gelişmişliği, kendi kültür modelini ve yaşama biçimini kabul etmek diye koyuyor: Memleket istediği kadar bir hammadde deposu, bir mamul açıkpazarı olarak kullanılsın, sömürülsün; halk sömürgeci ülkenin kültürünü benimsedi mi, tamam, gelişmeye başladı demektir. Aslında böylece o ülke aydınları bir yandan halklarına ve kültürlerine yabancılaştırılıyor, bir yandan da denetim altına alınmış oluyor.

Ne Osmanlı tam sömürge olmuştur, ne Osmanlı aydını tam sömürge aydını, ama, itiraf edelim ki Tanzimat'tan bu yana aydınlarımız, sorunu, üç aşağı beş yukarı bu düzeyde tartışmaktadırlar. Artık bu açmazdan kurtulmalıyız. Bağımsız çözüm ülkenin elbette çağdaşlaşması, ama bunu altyapısından başlayarak yapmasıdır. Şu halde amaç her bakımdan gelişmiş –yani ağır sanayileşmiş– bağımsız, Ortadoğu ve Doğu Akdeniz'deki ulusal çıkarlarına sahip, yüz milyonluk bir Türkiye'dir; ilericiyle gerici, sağcıyla solcu, liberalle sosyalist vs. arasındaki tartışma amaç üzerinde olamaz, araçlar yani yöntemler üzerinde olmalıdır.

Aksi halde, daha çok tekleriz.

KÜLTÜR MÜLTÜR...

2 Kasım 1982

Müdafaa-i Hukuk öğretisinin kültür idraki, bir ve tekti. *Mustafa Kemal*, şöyle özetlemiştir. *"...Milli terbiye programından söz ederken, eski devrin hurafelerinden ve evsaf-ı fıtriyemizle hiç de münasebeti olmayan yabancı fikirlerden, Doğu'dan-Batı'dan gelen bütün tesirlerden uzak, seciye-i milli ve tarihiyemizle mütenasip bir kültür kastediyorum. (...) Çünkü, lâalettayin bir ecnebi kültürü, şimdiye kadar izlenen yabancı kültürlerin tahrip edici neticelerini tekrar ettirebilir. Kültür zeminle (haraset-i fikriyye) mütenasiptir. O zemin, milletin seciyesidir."*

İnönü Cumhuriyeti'nde tutum değişiyor: 1941 Ağustos'unda, *"Milli Şef"* şöyle yazmış: *"Eski Yunanlılardan beri milletlerin sanat ve fikir hayatında meydana getirdikleri şaheserleri dilimize çevirmek, Türk milletinin kültüründe yer tutmak ve hizmet etmek isteyenlere, en kıymetli vasıtayı hazırlamaktır."* Aynı dönemde *Çankaya*'nın 'kültür sözcüsü' *Nurullah Ataç*, şöyle söylüyor: *"Biz görüyoruz eksiğimizi, Yunanca öğrenemedik, Latince öğrenemedik, Avrupalıların eğitiminden geçmedik; onun için, ne denli uğraşsak, Avrupalılar gibi olamıyoruz."*

Mustafa Kemal, ölünceye kadar hiçbir 'Batılı' ittifaka girmedi; ulusal bir kültür bileşimi yandaşıydı, ülkeyi *'yabancı kültürlerin tahrip edici neticelerinden'* korumak istiyordu;

İnönü, başkan olur olmaz, 'Batı' ittifakına dalmıştır; Türk kültürünü Yunan/Latin tabanına oturtmak istemiş, bu yüzden 'komprador' kültüre ağırlık vermiştir. Onun bu davranışı, elbet karşıtını çağırıyor: Yunan/Latin etkisine karşı, Arap/Fars sentezi! Öyle ki, 1940'lardan itibaren, kültürümüzde asıl yapılması gereken bırakılmış, *'Doğu'dan ve Batı'dan gelen bütün tesirler'* ortalıkta at oynatmıştır.

Bunları niye yazıyorum? *Kültür Şûrası*'nda 'ulusal kültür' sözü ediliyor; bu iyi, iyi ama, böyle bir kültür bileşiminin hangi koşullarda gerçekleşebileceği araştırılıyor mu acaba?

Lenin Aralof'a demiştir ki: *"Mustafa Kemal Paşa, elbette sosyalist değildir." Mustafa Kemal* de, açıkça belirtir: *"Bizim prensiplerimiz, cümlece malumdur ki, Bolşevik prensipleri değildir."* Bu böyledir ya, *Mustafa Kemal* 'Batı' yandaşı da değildir. Çünkü şu sözler de onun: *"...Özellikle Tanzimat döneminden sonra ecnebi sermayesi memlekette ayrıcalıklı bir yere sahip oldu; ve bilimsel anlamda denilebilir ki, devlet ve hükümet, ecnebi sermayesinin jandarmalığından başka bir şey yapmamıştır."* Dahası var, şunları da demiş: *"... Biz istiklalimizi emin bulundurabilmek için bizi mahvetmek isteyen emperyalizme ve bizi yutmak isteyen kapitalizme karşı, milli topluluğumuzca savaşmayı caiz gören insanlarız."* Demek *Mustafa Kemal* Doğu'ya karşı da, Batı'ya karşı da, *'İstiklâl-i tam'* taraflısıdır. Bu sözüme mim koyun, zira ulusal bir kültür bileşimine ulaşabilmenin, önemli şartı bu!

Gelişmiş dediğimiz toplumlar, 'ulusal kültür bileşimini' ümmet aşamasından millet aşamasına geçerken gerçekleştirmiş; gerçekleştiren de ulusal burjuvazi. Bu kesimi ekonominin ulusallaşması yaratıyor, ekonomik çıkar sistemi ulusal olacak ki, burjuvazi ulusallaşabilsin! Osmanlı aksini yaşamıştır. Emperyalizm mülke çöreklenince, işine gelen (gayr-i milli) bir 'komprador' burjuvazi oluşturuyor. Bu burjuvazi hangi

kültürü taşır, ulusal kültürü mü? Ne münasebet, çıkarlarıyla bağlı olduğu 'ecnebinin' kültürünü! Öyle olmuştur: *Tanzimat* sonrası, 'ecnebi kültürlerin' düpedüz egemen olduğu bir dönem! İşte *Anadolu İhtilali* ve *Mustafa Kemal, bunun anti/tezi!* Ulusal bir ekonomi, ulusal bir kültür istiyor; bunun *'istiklâl-i tam'* ile gerçekleşeceğini de, biliyor: Yabancı sermayeyi bu yüzden dehlemiş, komprador kapitalizmini iyi kötü tasfiye etmiştir, ulusal burjuvaziyle birlikte, ulusal bir kültür yaratmak peşindedir.

Şimdi, ulusal bir kültür gerçekleştirilmek isteniyorsa, Türk ekonomisinin Batılı reçetelere göre düzenlenmesinden vazgeçmek lazımdır. Hem *IMF*'nin, *Dünya Bankası*'nın (kısaca 'Batılı' sistemin), Türk kalkınma stratejisine yön vermesini kabul edip, hem ulusal bir kültür bileşimi yaratamayız. Ulusal kültür çıkarlarını, ulusal ekonomik çıkarlardan ayırmanın olanağı yoktur. Bunu böylece *Mustafa Kemal* saptamış, uygulamasına da çalışmıştır.

Aklıma geldi de!

İKİLİ 'YABANCILAŞMA'

30 Kasım 1982

O gece, *Quartier Latin*'deki *Le Mahieu* kahvesinde oturup, uzun süre düşünmüşümdür. 1962 sonbaharı, *Luxembourg Bahçesi*'nin üzerinde, elma yeşili bir hilal, yaldızlı bulutların arasından hızla kayıyor. O gün *Mathilde Niel*'in, 'teknoloji' üzerine söylediklerini dinledim. *Mathilde Niel,* Fransız Mukavemet Hareketi'ne katılmış, yaman bir kadındır. İlginç eserleri var. Arasıra *Sorbonne*'da söyleşiler yapıyor, dinlediğim onlardan birisi. Beni uzun süre düşündürense, teknolojinin, yabancılaştırıcı özellikleri üzerine söyledikleri. Hepimiz kalkınmanın, esaslı bir sanayileşmeyle mümkün olacağına inanmıyor muyuz; gelişmiş teknolojinin, sanayi sonrası toplumlarında neden olduğu yabancılaşmayı dinlemek, bizi tedirgin ediyor. Bu da, kültür emperyalizminin, bir dolabı olmasın?

Yok canım, teknolojinin, amacıyla ulaştığı yer arasındaki çelişki, kaygıların haklı olduğunu göstermeye yeter: Teknoloji hesapça, bilimlerin üretime uygulanması değil mi; bundan hayatın kolaylaşması, insanın kişiliğini geliştirecek olanaklara kavuşması çıkacak! *Positivisme*'in, ilk günden beri, insanlığa müjdelediği bu. Oysa, en gelişmiş teknikleri kullanan sanayi sonrası toplumlarında, ne görüyoruz? Teknoloji, geleneksel din, ahlak ve hukuk değerlerini berhava etmiş; kutsal bilinen ne varsa, hepsini dağıtmış ama, yerlerine ge-

çip kendisi kurulmuş; artık teknoloji kutsallaşıyor. O toplumda, bir kere tabiat kirlenmiş, toplumla tabiat arasındaki ilişkiler bozulmuş; daha kötüsü, gelişmiş teknoloji inanılmaz vahşilikte yok etme olanaklarını geliştirmiş ya; bununla da yetinmeyip, insanı yabancılaştırmış!

Mathilde Niel teknolojinin yabancılaştırdığı insanı şöyle mi anlatıyordu: *"...Kendisiyle olmadığı gibi, başka varlıklarla da mutabakat halinde değildir. Zenginliğini bilmez, bu yüzden zamanını sevmez, aralıksız geleceğe dönük yaşar; ya bir hayale, ya bir kişiye bağlanmak için. Kendi başına hareket etmek, düşünmek kabiliyetlerini kaybetmiştir çünkü. Daima ya tapacağı, ya savaşacağı birini arar. Hayatı bazen maddi (aşırı zenginlik, refah vs.) bazen manevi (hayatı hor görme, varlığını bir amaca harcama vs.) fakat daima mutlak amaçlar ardında geçer. Tutkusaldır, gergindir, dar görüşlü ve otoriterdir; ne var ki, kendinden üstün bir otoriteye rastlayınca hemen siner, baş eğer."*

İşin yıldırıcı yanı nedir bilir misiniz, teknolojinin bu özelliği, kapitalist olsun sosyalist olsun, bütün gelişmiş toplumlar için geçerli. Hiç değilse, yeryüzünde mevcut olanlar için. Hangisine eğilsen, bu yabancılaşmış insan tipini görebiliyorsun. O zaman, henüz sanayi toplumu olamamış ulusların tedirginliği, elle tutulur hale gelmiyor mu? Beni *Le Mahieu Kahvesi*'nde, gecenin saat bilmem kaçına kadar düşündüren budur. Hadi isterseniz, bir formüle bağlamaya çalışalım.

Yeryüzünün sömürge ya da yarı-sömürge toplumları, zaten bir yabancılaşma içindedirler. Bunu biliyoruz. Emperyalizm, ihraç ettiği kültür ve yaşama biçimiyle, onların yerleşik kültür ve yaşama biçimleri arasında, önemli bir zıtlık yaratıyor. Yerleşik kültüre bağlı kalırsan, gelişmeye yabancılaşıyorsun; onların kültürünü benimsersen, ülkene! Tarihimizde 'Batılılaşma', ya da 'teceddüt' diye okuyageldiğimiz olay,

aslında bundan başka bir şey mi? Kimimizin dört elle feodal/ ümmet toplumu değerlerine sarılması, kimimizin geçmişimizle ilgili her şeye.'tu kaka' demesi neden? Bundan! Gelişmekte olan toplum, içindeki bu yabancılaşmayı, ulusal bir kültür bileşimiyle gidermeye çalıştığı sırada, kalkınmanın getireceği bir başka yabancılaşmayla karşılaşacak! Hatta, iki sürecin birbiri içinde gelişeceği, pekâlâ öne sürülebilir. Buysa, ne türlü toplumsal çalkantıların, bireysel bunalımların kaynağı olacaktır, kestirebilir misiniz?

Geç vakit, *St-Michel Köprüsü*'nden *Chatelet*'ye doğru yürürken, o günkü konuşmasında *Mathilde Niel*'in, (yabancılaşmış) insan karşısına koyduğu 'kurtulmuş' –daha doğrusu kendisiyle mutabık– insan tipinin, ne kadar çok bizim mutasavvıflara benzediği, dikkatimi çekmişti: *"Hoşgörülü, esaslı bir adalet ve eşitlik hissiyle dolu; aynı zamanda hem birey olduğunun, hem de evrenselliğinin farkında!"*

Kimbilir, belki de teknolojinin getireceği yeni yabancılaşmalara karşı, Batılı toplumlara oranla daha da hazırlıklıyız. Bin yıllık kültür birikimimizi, değişik bir gözle, değerlendirmesini bilirsek!

'SEÇKİN' AMA 'MUTSUZ'

7 Aralık 1982

İtiraz eden çok ama, galiba *McLuhan* haklı!..

O da kim mi? Amma yaptınız ha!.. İletişim meraklısı kime sorsanız, söyler: *Media*'larla (basın, yayım, radyo, televizyon vs.) ilgili, en ilginç teorileri geliştiren bilim adamı. *McLuhan*'a göre, 'alfabe icat olmuş, mertlik bozulmuş', yani, yazının insanlar arasındaki iletişimi kolaylaştırdığına inanmıyor; tam tersine, araya girip kalıplaştırıyor, insanın görüş açısını daraltıp imgelemi aradan çıkarıyormuş!.. Şöyle bakarsanız, dedikleri doğruya benzer: Hangimiz düşüncelerimizi, duygularımızı, konuşurken daha iyi ve daha kolay ifade ettiğimizi fark etmemişizdir?.. Çünkü o zaman jestten, mimikten, sesin çeşitli perdelerinden, konuşulan ortamın özelliklerinden yararlanıyoruz. İş yazıya döküldü mü, bu olanakları ara ki, bulasın: Alt alta uzayıp giden satırların, yan yana dizili işaretlerin, iletişime aynı ifade gücünü verdiğini söyleyebilmek zor.

McLuhan umudunu elektroniğe bağlamış. Ona göre elektronik iletişim araçları, özellikle radyo ve televizyon, eski 'şifahi' iletişim olanaklarını yeniden yarattığı için, hem daha üstün düzeyde, hem daha 'etraflı' bir anlaşma zemini sağlamaktadır. Yazılı 'media'ları eleştirmek için, koskoca bir kitap yazmış: *'La Galaxie Gutenberg/Gütenberg Galaksisi'*. Dünyayı saran, sardıkça karmaşıklaşan elektronik iletişim

ağını, insanlığın ortaklaşa beyni gibi değerlendiriyor. Bunun doğal sonucu nedir?.. Çağdaş insanın, söze dayanan, sözü görüntüyle pekiştiren çağdaş elektronik iletişim sistemlerini; sadece göze dayanan yazılı *media*'lara tercih edeceği değil mi?..

Radyo ve televizyon, yazılı basının ve yayımın pabucunu dama atmıştır; videonun yaygınlaşması, edebiyattan resme bütün güzel sanatları, yazılı ve basılı olmaktan çıkaracağa benzer. Söz, belki canlı ve sıcak oluşundan, belki dolaysızlığından, yazıyı her yerde alt ediyor. Son kanıtı, sanırım, *Ankara Radyosu*'nun il sınırları içinde gerçekleştirdiği araştırmadır. Haberiniz olmadı mı?.. Yazık!.. Anketçiler kapı kapı dolaşıp, sormuşlar: Radyo dinler misiniz, ne kadar dinlersiniz, neleri dinlersiniz vs... Cevapları iki bakımdan dikkate değer buluyorum, birincisi sözlü *media*'nın üstünlüğünü kanıtlaması bakımından: Başvurulanların yüzde 43'ü her gün, yüzde 45.3'ü ise haftada üç dört gün (tamamı yüzde 89) radyo dinlediklerini söylemişler. Handiyse yüzde 90'lık bir alâka yüzdesidir bu!.. Hangimiz aynı araştırmayı basın ya da yayım organları için yapsak, aynı alâka yüzdesini elde edeceğimizi iddia edebilir?.. Korkarım hiçbirimiz!.. İstediği kadar okumayazma oranı yüzde yetmişi aşmış, kimbilir kaç kere 'okumayazma seferberliği' yapılmış olsun; *Türkiye*'de, yazılı *media*'ların gördüğü ilgi son derece sınırlıdır. Oldum bittim 'şifahi' bir millet olduğumuzdan mı, yoksa *McLuhan* doğru söylediğinden mi, her nedense; apaçık görülen şey, sözlü *media*'nın Türkiye'de yazılı *media*'yı çoktan pes ettirdiği!..

Bir de televizyonu devreye sokarsanız, yenilgi ağır hezimet halini alır.

Cevapların ikinci ilginç yanı, bence, kültür sorunlarıyla uğraşanlara, adamakıllı net ipuçları vermesinde görülüyor. Ne gibi mi?.. Hadi bir göz atalım:

Müzik yayınlarında tercih sırasını sormuşlar, kim hangi

müziği dinliyor, ne kadar dinliyor, filan. Sonuçlar şöyle: Türk Sanat Müziği yüzde 40'la baştadır, onu yüzde 37.7 ile Türk Halk Müziği izliyor (toplamı yüzde 70.7), arkasından sırasıyla Türk Hafif Müziği yüzde 14.5, Hafif Batı Müziği 4.5, Klasik Batı Müziği, arabesk vs. yüzde 3.6!.. Ne buyrulur?.. Neredeyse üç çeyrek yüzyıldır, okullarında Batı Müziği eğitimi verilen (hangi okul şarkısı 'alaturka'dır?.. Hangi okulda çocuğa Türk Musikisi öğretilir?) bir ülkede, dinleyicinin yüzde yetmiş küsuru geleneksel müziği tercih ediyorsa, uygulanan kültür politikasında vahim bir yanlışlık yok mudur?.. Kaldı ki, radyo postalarının alâka yüzdeleri, sonuçları teyit ediyor: TRT-I'i dinleyen yüzde 60'a mukabil, TRT-III'ü dinleyen yüzde 5 dolayındadır. Malum-ı âliniz, TRT-III münhasıran Batı Müziği yayıyor.

Geldik mi *McLuhan*'dan, *Türkiye*'nin kültür çıkmazına?.. *Türkiye,* 'seçkin' aydınları 'komprador' bir kültürün temsilcileri olmakla övünen garip bir ülkedir; halkla aydınların tercihleri birbirine uymaz, uymaz ne laf, düpedüz çatışır: Çünkü aydınlar, halkın tarihsel ve toplumsal kökeninden, çağdaş kültür sentezleri geliştirecek yerde, yabancı kültürlere abone olurlar; bu yüzden, iki yüzyıldır, 'seçkin' ama 'mutsuz' bir azınlıktırlar. Ne tuhaf!.. TRT-III'ün dinleyici yüzdesiyle, yazılı kültürün yayılma yüzdesi (gazete, dergi, kitap toplam tirajı) hemen hemen aynı!.. Galiba *McLuhan*'ın yanıldığı yer, *media*'nın içeriği ortama yabancı olursa, söze de dayansa yaygınlaşamayacağını kestiremeyişi!..

Bütün göstergeler aleyhimizedir; ayaklarımızı yere, yani yurdumuza ve tarihimize basmayı, ne zaman öğreneceğiz?..

KÜLTÜR TARTIŞMASI

11 Aralık 1982

Ankara'nın soğuk kışları. Asfaltlar bütün buz, donuk beyaz. Çıplak ağaçlar, kar çiçekleriyle donanmış. Kükürt kokan pus, yokuşlardan aşağıya, kâbus gibi akıyor. *Kavaklıdere*'de, 1940'ların *Beyoğlu*'sundan aktarılmışa benzer bir pastanede, tartışır dururduk. 1970'lerin ortası. *Çin*'de olanlar, kültür devrimini gündeme getirmiş. Çoğumuz, *Çin*'e özgü bir şey sanıyor. Öyle mi?

Hangi toplum sıçrama yapsa, kültür devrimine başvurur. Klasik şemaya uygun devrimler, üstyapısal değişme altyapısal değişmeyle atbaşı gittiğinden, belki biraz daha az. Klasik şemaya uygun olmayanlar, mutlaka daha çok. Devrimin sosyalist ya da demokratik olması da, pek fark etmez.

Örneği, kendimizden alabiliriz.

Anadolu İhtilali ulusal demokratik bir devrim. İktidarın yapısını değiştiriyor: Tek kişiden alıp, bütün millete yayıyor. *("Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir".)* Aslında bu ülkenin feodal/ümmet toplumundan, burjuva/millet toplumuna geçişi! Böyle bir geçiş, ister istemez, toplumun bütün üstyapısal değer yargılarının (hukuk, ahlak, estetik vb.) değişmesine yol açacaktır. Nasıl mı? Feodal/ümmet toplumu, dinsel değerleri önde tutar; oysa burjuva/millet toplumu, laik; ulusal demokratik devrim, özgürlük, eşitlik, kardeşlik ilkeleri yanı sıra, *positiviste*'tir, öyleyse hukuka, ahlaka vs. hükmeden

kurallar değişecek. Eğer *Anadolu İhtilali,* klasik şemaya uygun gelişse, yani padişahlık sürerken, ulusal burjuvazi gelişip, toplumu padişaha karşı örgütleyerek demokratik hakları isteyip alsa, sorun yok: Mücadele süreci içinde, değer yargıları zaten değişiyor, hiç olmazsa değiştirilmesi lüzumu milletin aklına yatıyor.

Biliyorsunuz, *Anadolu İhtilali*'ni aydınların, bürokrasinin, eşraf ve halkın oluşturduğu, 'tarihsel bir blok' gerçekleştirmiştir. Klasik şemaya uymuyor. Çünkü *Osmanlı*'da burjuvazi 'ulusal' oluşmamış, 'komprador' oluşmuş; hal böyle olunca, çıkarları onu *'Müdafaa-i Hukuk*'tan yana değil, *Saray*'dan yana kılıyor. Cumhuriyet'in ilanı, iktidarı padişahtan 'kayıtsız şartsız' millete aktarsa da, burjuvazi ulusal olmadığı için, Cumhuriyet'in ulusal kültür değerlerini yaratamamış. O zaman, feodal/ümmet döneminin değerler sistemini yıkmak görevi, devrimci kadronun yasalar çıkarmasına bağlanır. Cumhuriyet'in, (yani burjuva/millet toplumunun) değerler sistemi, yasaların desteğindeki bir kültür devrimiyle gerçekleştirilir.

Ülkemizde olan da budur.

Hani *'Atatürk devrimleri'* diyoruz ya, aslında *Atatürk*'ün devrimi tek, ulusal demokratik devrim; yasalarla yapılan değişiklikler, onun gerektirdiği *kültür devrimini*'nin hareket noktaları. Hem laik cumhuriyet olup, hem de feodal/ümmet değerler sisteminin bütününe ve olduğu gibi sahip çıkamazsın. Ulusal burjuvazi yeni toplumun gerçek değerler sistemini henüz yaratamamış, gücü yok; kültür devrimi, bulabildiği olanaklarla, topluma yeni hayat biçiminin değerlerini aktarmaya çalışıyor. *Türkiye*'de bu, hatırlanacağı üzere, hayli geniş çaplı bir adaptasyon faaliyeti olarak görünmüştür.

Geçiş dönemleri, sıçrama dönemleri: Her türlü aşırılığa yer var. *Fransız, Rus* ve *Çin* devrimlerinin, önceki değerler

sistemine tepkisi, dehşet vericidir. İnkâr, bir önceki dönemi aşıp, insanlık birikimi değerlerin inkârı haline dönüşebiliyor. Biz bunu yaşamadık. Yaşamadık ama, feodal/ümmet döneminin değerler sistemini değiştirmek isterken, kalkıştığımız adaptasyon hareketini, tutarlı kılabildik mi? Çünkü, *Anadolu İhtilali* ulusal bir demokratik devrim hareketidir, oysa kültür devrimi Batılı birtakım değer ve fikirlerin, bu arada kurumların, yeni topluma aktarılması şeklinde olmuştur. Bunda bir çelişki yok mu?

Bunu araştırırken, *Etiler*'den *(İstanbul)* yazmış olan *Müşerref Koka*'nın –daha önce yazmış olanların da– kafasını kurcalayan soru işaretlerini dağıtmış olacağız.

MUSTAFA KEMAL'İN ÜMİDİ...

17 Aralık 1982

Yalnız *Müşerref Koka* mı? *Ankara*'dan *Abidin Demircioğlu, Trabzon*'dan *Hâle Mızrak* da, aynı şeye takılmış. Telefon edenler de oldu. Birleştikleri nokta şurası: " *'Kültür Mültür'* başlıklı yazıda, Cumhuriyet kültür hareketinin *Atatürk* zamanında daha ulusal, *İnönü* zamanında daha kozmopolit bir karakter gösterdiği iddia edilmiştir. Devrimleri *Atatürk* yapmaya başlamadı mı? Kıyafeti, takvimi, alfabeyi, ağırlık ve uzunluk ölçülerini vs. hep *Avrupa*'dan almadık mı? *İnönü,* gerçekte bu cereyanı sürdürmekten başka, ne yapmıştır ki? Kültür politikasında, *Atatürk*'le *İnönü* arasında bir karşıtlıktan değil, bir devamlılıktan söz edilmek lazım gelir."

Allah biliyor ya, soruyla ilk defa karşılaşmıyorum; herkesi kitaplarımı okumak angaryasına koşamayacağımıza göre, tartışmayı özetleyeceğiz.

Türk ulusal demokratik devrimi, en az öteki ulusal demokratik devrimler kadar, *positiviste,* yani laik; hal böyle olunca, ister istemez, yeni değerler sistemi, laik olacak. 'Çağdaş uygarlık seviyesi' dediğimiz seviye, burjuva/millet aşamasına ulaşmış ülkelerin, bilime dayanan laik uygarlık seviyesi. Her ülke, bunu, ulusal burjuvazisinin feodal/ümmet toplumu tabanına yaslanarak geliştirdiği ulusal bir kültür bileşimi üreterek başarmış. *Mustafa Kemal Paşa* bunu biliyor.

Kültür sentezinin ulusal olmasında ısrarlı (*"...Doğu'dan Batı'dan gelen bütün tesirlerden uzak, seciye-i milliye ve tarihimizle mütenasip bir kültür kastediyorum"*). Ulusal bileşime mesnet olsunlar diye, *Türk Dil Kurumu*'nu, *Türk Tarih Kurumu*'nu örgütlüyor. Bunlar, zaman içinde başarılacak ulusal kültür bileşiminin verilerini hazırlayacaklar. İyi ama, bu uzun vadeli bir iş. Oysa devrim gerçekleşmiş, feodal/ümmet döneminin değerler sisteminin değiştirilmesi lazım. Burjuvazi ulusal değil, zaten doğru dürüst teşekkül edememiş. O zaman, ne yapsın, eldeki kadroyla –ki, 'komprador' kültürüyle yetişmiş 'alafranga' bir *'Meşrutiyet'* aydınları kadrosudur– başlıyor bildiğimiz adaptasyon faaliyetine!

Nasıl yapıldığını hep biliriz. Laik Cumhuriyet toplumunu *'Mecelle'*yle yönetemezsiniz, laik bir medeni kanun yapılacak; oysa İslam âleminde, laikliğe geçen başka bir toplum mevcut değildir; Müslüman tabanlı bir toplumun laik medeni kanunu nasıl yapılacak, kimsenin fikri yok; burjuvazi gelişmemiş ki, Müslüman tabanlı laik toplumun ulusal ilkelerini versin; o zaman, *İsviçre* gibi laik bir ülkenin medeni kanunu alınır, iyi kötü *Türkiye*'ye uygulanır. Aksamaz mı, elbet aksar, çoğu maddeleri uygulanamaz bile, yalnız feodal/ümmet dönemi medeni hukuk kavramlarının çoğunu yıkıp, alanı ulusal ve laik bir medeni hukuk düzeninin kavramları için temizlemiş olur.

Mustafa Kemal'in ümidi, gelecek nesillerin ulusal olanakları akıllıca değerlendirip, gittikçe ulusallaşacak bu kurumlardan, laik cumhuriyetin özgün değerler sistemini yaratacağı idi. Yapılacak iş budur.

Yapıldı mı? *Atatürk* döneminde şu yasa alınmış, bu kurum aktarılmıştır ama, kültür tabanının *'seciye-i milliye ile mütenasip olması'* esası asla bırakılmamıştır. *Mustafa Kemal,* bir manada, *Yusuf Akçora* ile *Ziya Gökalp*'in sentezi. Anti-emperyalist milliyetçiliği ağır basıyor. Halkçılığı da.

Oysa *İnönü Cumhuriyeti,* aktarılmış kurumları ve ilkeleri ulusallaştırmak yerine, tabanı değiştirmeye kalkıyor. Kültürün Yunan/Latin tabanına dayandırılmak istenmesi nedir? Bu tabanın *'seciye-i milliye ile mütenasip olduğunu'* söylemeye kimin dili varabilir? Yunan/Latin tabanı, hep biliyoruz, Hıristiyan/Yahudi toplumlarının kültür tabanıdır, Cumhuriyet kültürü bu tabana oturtulursa, *Mustafa Kemal*'in umduğu ve beklediği ulusallaşma gerçekleşebilir mi? Hiç sanmıyorum. İşte bu yüzden, diyorum ki, *Atatürk ve İnönü* dönemleri arasındaki kültür politikasında, yalnızca derece farkı yoktur, ciddi bir mahiyet farkı vardır.

Mustafa Kemal, tabanı değiştirmemiş, yalnızca dinsellikten kurtarıp, ulusallaştırmayı öngörmüştü; adaptasyon faaliyeti, bu ulusallaşma başarılırsa, taklit niteliğini yitirecekti. *İnönü*'yse, adaptasyon faaliyetini ciddiye almış, ona uygun bir taban aramıştır; bulduğu, Yunan/Latin tabanı. İyi de, bu taban *Mustafa Kemal*'in sağlığında da vardı, niye o, kültürümüzü bu tabana yaslandıralım demedi de, *"Doğu'dan Batı'dan gelen bütün tesirlere açık bırakmayalım"* dedi.

ÖNCÜ AYDINLAR

28 Aralık 1982

Demek, on bir yaşımdaymışım. *Ilgın*'dayız. Basık toprak damların arasında, bir *Sinan* hayali halinde yükselen *Kurşunlu Cami*'nin kubbesi. Etrafı, kavaklar. Kar mavisi kış, saçaklardan buz sakalları olarak sarkıyor. Geceleri, cam yeşili bir ay. Mahalle aralarından, boğuk boğuk, köpek ulumaları. Kasaba, aylardır doktorsuz. Babam hastalanmasın mı? Ağır olmalı. Şimdi ne yapacağız? O 1936 yılında, hastalanan *Ilgın* Kaymakamı'nı tedavi maksadıyla, kışta kıyamette, *Akşehir*'den doktor 'celbedilmiştir.' Evet. Adamcağızın gelmesi de mesele olmuştu, gitmesi de. *Ilgın*'da o zaman, bir tek otomobil vardı, o da bozuk. Hafızamda o hekimden, yorgun bir yüz kalmış, insanca gülümseyen yaşlı gözler. Bir de tabii o saplı meşin çanta ki, gözümüzde düpedüz medeniyet demekti.

O günleri niye hatırladım?..

Bingöl ili, *Genç* ilçesi, *Yayla* bucağı Sağlık Ocağı'nın delikanlı doktoru, ne demiş okudunuz elbet: *"–...bugün ben, iki buçuk ay önce buraya gelmeden önceki insan değilim. Birçok sorunu çok daha iyi görüyorum. Birkaç yıl sonra, hem mesleğim açısından, hem de ülkemin insanlarını tanıma açısından, daha önemli bilgilere sahip olacağıma inanıyorum."* Doktor *Savaş Selçuk*, henüz askerliğini bile yapmamış, karın yolları kestiği dağlarda sağlık dağıtıyor.

Tıpkı *Erzurum* ili, *Tekman* ilçesi, *Kırıkhan* bucağı Sağlık Ocağı'nda, doktor *Savaş Büyükkeçeci* ile hemşire *Yüksel Bakar*'ın dağıttığı gibi. *Anadolu* içlerinde, ayaz yıldızları titretir, soğuk camları çatlatırken, daha nice doktor *Büyükkeçeci*'ler, *Selçuk*'lar, daha nice hemşire *Yüksel*'ler insanlık ve medeniyet görevini yapıyor: Sağlık dağıtıyor.

Yalnız onlar mı? 1940'lar. *Toros Ekspresi,* yarı geceden sonra, ıssız bir bozkır istasyonunda durur. Pencerenin camını açıp, geceyi dinlerim. Lokomotifin öksürükleri, karanlıkta büyüyen ayak sesleri. Bir de ne, solgun fenerlerin titrek aydınlığında, istasyon şefliğiyle hareket memurunun, görev ciddiliğiyle gülümseyen yüzleri. Nazarımda ne kadar büyürlerdi! Çevrelerindeki en yakın köy, Allah bilir kaç saat uzaktadır; güzergâhtan, doğru dürüst ya tek bir posta katarı geçer, ya iki. Karayolu, savaş lastiği ortadan kaldırdığından, işleyemez. Onlar orada, Allah'ın bol insanın kıt olduğu yerde, bir uzay yalnızlığı çeker, insanlık ve medeniyet görevlerini sürdürürler.

Acaba bilir miydiniz? *Erzincan-Kelkit* karayolu, kısa bir düzlükten sonra, dağlara sarıyor. 1957 mi? Yukarlardaki kuranportöre ulaşmak için, bulutların içinde yüzen dağ köylerinden geçerdim. Boyunlarına postal gibi asılmış yürekleri, karanlık basınca daha da irileşen o öğretmenleri gördüm mü, içimi aynı duygular kuşatmıştır. *Bargiri*'den *Erciş*'e, kurtların ağızlarından buğu ve kan saçtıkları kara kışlarda, kızakla posta götüren *PTT* görevlisini, duyduğum zaman da! Ya *Raman Dağı*'nda, yanardöner kayaları bir bir koklayarak, petrol arayan dal gibi mühendislerimiz? Ya çevreleri firuze mavisi gök, dişmacunu beyazı bulut; akıl almaz dağ doruklarında, seslerin ve görüntülerin üzerine titreyerek, yurdun bir ucundan öbürüne televizyon taşıyan röle teknisyenleri?

Diyeceksiniz ki, gönüllü gidenleri varsa da, çoğu ya

kur'a ve tayinle gönderilmişlerdir; olsun, 'raporla idare etmek' gibi neredeyse 'müesseseleşmiş' kaytarma yollarına başvurmayıp, görevlerine sahip çıkmaları yetmez mi?

Bu göreve sahip çıkmak, 'emanete' sahip çıkmaktır, yani Cumhuriyet'e!

Diş hekimi *Halil Erdal,* başka bir örnek. Fakülteyi *Hamburg'ta okumuş* bir *Anadolu* çocuğu. Oradayken *rastladığı* 'seçkin ve mutsuz' *İstanbullu* aydının, 'yaptıklarını yapabilmesine şaştığını' yazıyor. Şunları eklemiş: *"–...bu arkadaşı bir daha hiçbir yerde görmedim. Benim fakülteyi iyi dereceyle bitirip, Almanya'da yirmi yıl kaldıktan sonra ülkeme döndüğümü, ülkem insanlarına hizmet verdiğimi öğrenmiş olsa, kimbilir, belki de ufak bir baygınlık geçirirdi."*

Bence bunlar (bu diş hekimleri, doktorlar, hemşireler, öğretmenler, mühendisler), aydın sorumluluğu kavramını laf olmaktan çıkarıp, ciddi ve önemli birer eylem halinde somutlaştırmasını bilenlerdir ki, 'gelişmiş' yörelerimizin, 'laf üretmekten' başka marifeti olmayan 'gelişmiş' aydınlarına birer 'derstirler.' Türk aydını, Türkiye'nin her karış toprağı üzerinde, böyle bir yurt, insanlık ve medeniyet göreviyle somutlaşıp bütünleştiği zaman, gerçekten 'aydın' olacaktır. Ben bunu bilir, bunu söylerim.

önce
tarih bilinci

TARİH BİLMEDİKÇE!..

3 Temmuz 1982

Malraux, hatıralarında yazmıştır. *De Gaulle*'ün Kültür Bakanı sıfatıyla, yıllar sonra *Moskova*'ya gelince, *Kanton Cumhuriyeti*'nden tanıdığı *Mihayil Borodin*'i sormuş!.. Hayatının geri kalan kısmını, 'parti'nin emekli devrimcilere tahsis ettiği, villalardan birinde geçirdiğini öğreniyor. Ben 1967'de *Tibor Mende*'nin *"Mandarinlerden Mao'ya"* adlı kitabını okurken, aynı *Borodin*'in, Kuva-yı Milliye *Ankara*'sında bulunmuş olduğunu, hayretle görmüştüm: *"Kuomintang'in yeniden teşkilatlanmasına yardım etmek üzere, yanında asker ve sivil uzmanlarla, daha önce Türkiye'de Mustafa Kemal'in yanında, buna benzer görevlerde bulunmuş olan Mihayil Borodin Kanton'a geldi."* O tarihte *Yön*'e yazıyorum, dedim ki, *"...okur okumaz masamdan şöyle kalkmışım: Doğru mu? Doğruysa niye bugüne kadar hiç sözü edilmedi? Acaba ne zaman Türkiye'de bulundu bu adam, neler yapmak istedi, neler yaptı, Mustafa Kemal'le ilişkisi ne yolda gelişti, o ara Anadolu'da beliren akımlarla bir ilgisi oldu mu, ne zaman ve nasıl gitti? İşte tarihçilerimize bir sürü soru..."*

O yazımın üzerinden, on beş yıl geçmiş!.. *Mihayil Borodin*'in, Kuva-yı Milliye *Ankara*'sında oynadığı rol, tarihçilerimiz tarafından henüz aydınlığa kavuşturulmamıştır; ne var ki, 'ilerici' Türk aydınlarının yazar olarak da, okur olarak

da, yakın tarihimize ilgileri, o günden bugüne, adamakıllı arttı!.. Bilmem bu sonuca ulaşmamıza *Şevket Süreyya*'nın, *Niyazi Berkes*'in, *Doğan Avcıoğlu*'nun, önemli katkıları inkâr edilebilir mi? Şu ara, üst üste tarih araştırmaları yayımlayanların çoğu, olumlu ilk dürtüleri bu yazarların eserlerini okudukları sırada duymamışlar mıdır? Çok başka bir düzeyde, çok başka bir yaklaşımla, romancı *Kemal Tahir*'in yazdıkları da, gençlerin tarihe merak sarmasında etkili oldu. Böylece Fransız ya da Rus devrimlerini, ayrıntılarına kadar bilip Jöntürk ya da Anadolu devrimini bilmemek utancından kurtulmuş olacağız.

Hele bir de arşivler, araştırmacılara açılırsa...

Tarık Zafer'in *"Türkiye'de Siyasi Partiler"* adlı çalışmasını, otuz yıl önce almışım. Yağmurdan ıslanmasın diye, ne ihtimamlarla eve kadar taşıdığımı hatırlıyorum. *Sahaflar*'da, *Ahmet Bedevi*'nin kitaplarını bulabilmek için kapı kapı dolaştığımı da! Şimdi öyle mi, ilk kitapçıya giriniz, son birkaç ayda yayımlanmış, birbirinden ilginç, ne çok araştırma ve inceleme!..

İşte *Tevfik Çavdar*'ın, neresinden baksanız son derece 'güncel' bulacağınız değerli kitabı: *"Türkiye'de Liberalizmin Doğuşu."* Hem okuyor, hem eski, aynaları henüz kırılmamış, masalarına *café filtre* ve konyak servisi yapılır bir hayal *Baylan*'ında, bitmez tükenmez edebiyat tartışmalarımızı düşünüyorum. Ya *Mete Tunçay*'ın hazırlanışına kademe kademe tanık olduğum, ilginç araştırması? *"Eski Sol Üzerine Yeni Bilgiler." Mete'yle Mustafa Suphi* üzerine çekişir duruz, bu defa *Sultan Galiyev*'le yakınlığına işaret etmiş olması beni sevindirdi; *"Hangi Atatürk"*te, *Galiyev, Mustafa Suphi, Mustafa Kemal* ilişkisinin etraflıca araştırılması gerektiğine değinmiştim; fikrim değişmedi, öyle sanıyorum ki, bu işin üstesinden *Mete Tunçay* gelebilir...

Cumhuriyet iktidarlarının, 'ulusal bir burjuvazi' yetiştir-

meye çabaladığını, yazar dururuz; aslında bu çaba, İttihatçılardan, 'müdevver.' Böyle olduğunu bilmiyorsanız, *Zafer Toprak*'ın *"Türkiye'de Milli İktisat"*ını okumalısınız. *İttihat ve Terakki Cemiyeti* İstanbul Murahhassı Kemal Bey'in şu sözleriyle başlıyor: *"...şu halde İttihat ve Terakki Cemiyeti (...) sair memalik-i mütemeddinede olduğu gibi, memleketimizde de bir burjuva sınıfı meydana getirerek, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bu sınıf sayesinde idame-i mevcudiyetine çalışmak icap etmekte (...)'dir."* Peki, *İlber Ortaylı*'nın *"İkinci Abdülhamit Döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu"* başlığını taşıyan derli toplu çalışmasından söz etmeyecek miyiz? Ya da *Dr.M. Şükrü Hanioğlu*'nun *"Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi"* isimli araştırmasından?..

Ulusal bileşime ulaşmak mı istiyorsunuz, önce ulusal bilince kavuşmuş olacaksınız, ulusal bilincin temelindeyse, tarih bilinci yatıyor. Demagog ve fanatik bir 'milliyetçilik' için değil, bilim aydınlığında, bugünü akıllıca değerlendirebilmek, yarını gerektiği gibi hazırlayabilmek için!..

ARAPÇA YETMEZ!

22 Mart 1983

Haber, çoğumuzun gözünden kaçtı. *Milli Eğitim Bakanı* demiş ki, *"Öğretmen bulunabildiği takdirde, Arapça, orta dereceli okullarda, bir lisan dersi olarak okutulacaktır."* Bana sorarsanız, gecikmiş bir karar: 1960'lardan beri bu fikri savunuyorum; çok da 'Batılı' bir gerekçeye dayanarak!

Affınıza mağruren, arz edebilir miyim?

Batılı ülkeler, ulusal farklılıkları ne olursa olsun, Hıristiyan ümmet sentezine dahildirler. Hıristiyan ümmet sentezinin, ta başından itibaren Yunan ve Latin kültürüne dayandığı malum. Onun içindir ki *Avrupalı* ülkeler, sırası gelip de, birer ikişer ümmet çağından millet çağına geçince, liberal ve laik millet kültürlerini, Hıristiyan ümmet kültürlerinden ürettikleri için, Yunancayı ve Latinceyi orta dereceli okullarda ders olarak okutmuşlardır. Yanılmıyorsam, hâlâ okutanları da var. Eski Yunan ve Latin kültürünün, Hıristiyanlıkla alışverişi çok; bugün millet aşamasındaki ülkelerin çoğu, ümmet sentezi dönemlerinde, bilim ve sanat dili olarak Yunancayı ve Latinceyi kullanmışlardır; dolayısıyla, geçmiş bilim ve sanat birikimlerinden ancak bu dilleri bilerek yararlanabilirler. 18. yüzyıldan başlayarak, 'Batılı' ülkelere egemen olan rasyonel kafa, 'biz laikiz o kültürler dinseldi, şu halde bize yaramaz' dememiş, Yunanca ve Latinceyi daima önemsemiştir.

O kadar böyledir ki bu, Batılı kültür emperyalizminin tesir sahasındaki öteki uluslardan bazılarını da etkiliyor. Nasıl mı, bakın nasıl: Değil mi ki Batı, Yunan ve Latin kültürüne yaslanarak Batı olmuş, bugünkü gücüne erişmiştir, o halde keramet Yunancada ve Latincededir, bu dillerle yazılmış eserlerdedir; biz de 'çağdaş uygarlık düzeyine' ulaşmak niyetindeysek, bu dilleri orta dereceli okullarımızda lisan dersi diye okutur, böylelikle 'uygarlaşmış' oluruz. Böyle bir davranışın, bir tarihte *Türkiye*'de de geçerli sayıldığını, hep biliyoruz. Üstelik bu 'çağdaşlık' ve 'Batılılık' adına böyle sayılmıştır.

Acaba öyle midir?

Şimdi ülkemiz konusunda, bir 'Batılı' gibi düşünelim:

Ortadoğulu ülkeler, ulusal farklılıkları ne olursa olsun, Müslüman ümmet sentezine dahildirler. Müslüman ümmet sentezinin, ta başından beri Arap ve Fars kültürüne dayandığı malum. Onun içindir ki, *Ortadoğulu* ülkeler, sırası gelip de, birer ikişer ümmet çağından millet çağına geçince, liberal ve laik millet kültürlerini, Müslüman ümmet kültürlerinden üretecekleri için, Arapçayı ve Farsçayı orta dereceli okullarında ders olarak okutacaklardır. Eski Arap ve Fars kültürünün, Müslümanlıkla alışverişi çok; bugün millet aşamasındaki ülkelerin çoğu, ümmet sentezi döneminde, bilim ve sanat dili olarak Arapçayı ve Farsçayı kullanmışlardır; dolayısıyla, geçmiş bilim ve sanat birikimlerinden, ancak bu dilleri bilerek yararlanabilirler. *O halde, nasıl 'Batılı' ülkeler 'rasyonel' düşünerek kendi ülkelerinde Yunanca ve Latinceyi önemsemişlerse, Ortadoğulu ülkeler de, bu rasyonel ve bilimsel 'Batılı' tutumla Arapça ve Farsçayı önemsemek zorundadırlar. Çünkü 'Batılı' rasyonel ve bilimsel tutum, başka uygarlık çevrelerinin davranışlarını aynen benimsemeyi değil, yöntemin gereğini ulusal koşullar içerisinde uygulamayı gerektirir.*

Öyleyse, *Türkiye*'nin orta dereceli okullarında Yunanca ve Latince öğretimine kalkışması 'maymunluktu'; Arapçayı lisan dersi olarak düşünmesi, 'Batılı' bilimsel (çağdaş) tutumun sonucudur. Doğrudur fakat eksiktir: Bana sorarsanız, aynı şey Farsça için de düşünülmeli, üstelik, Türkçe derslerine 'Osmanlıca' dersi eklenmelidir. Osmanlıca, Türklerin yüzyıllar boyunca geliştirdikleri özgün bir dil, Arapçadan da, Farsçadan da yararlanmış, ama ikisi de olmamış; yeni Türk kuşakları Osmanlıcayı anlayabilmelidir ki, gelecekle geçmiş arasındaki köprüyü sağlam kurabilsinler!

Neyse, bu kadarı da bir şey, yavaş yavaş hidayete eriyoruz.

İNANÇ VE BİLİNÇ

19 Nisan 1983

Adam tutmuş, *'Luther* dönemi portreleri'nden söz ediyor; bir sergi mi açılmış, ne; o sebepten! Söylediklerine takıldım. Takılınmayacak gibi mi? Diyor ki, "portre sanatı, *Luther* döneminden önce de vardı, çok daha eski zamanlardan beri ressamlar rahiptir, kraldır, şövalyedir, prenstir, sürü sepet portre yapmışlardır ama; o yaptıklarında, modellerinin birey olarak özellikleri önemsizdir, önemli olan portrenin bir kral, bir rahip, bir şövalye ya da prens portresi olmasıdır. Ancak *Luther* dönemi portrelerinden sonradır ki, resimde bireyin bireysel özellikleri ön plana çıkıyor, yani model kral olarak değil insan olarak görünüyor." Tabii yazısını, *Luther* döneminin, *Batı*'da bireyselliğin başladığı dönem olduğunu soyleyerek sürdürmüş.

Bizde bireysellik üzerinde yeterince durulmamıştır. Duranlar da, ne hikmetse, bireysellikle bireyciliği ha bire karıştırırlar. Oysa, bireyselliğin tarih sahnesine çıkışı, gerçekte, inanç ve bilinç dediğimiz iki olayın, gerçek anlamlarıyla algılanmasına imkân veriyor.

Feodal/ümmet toplumunda başat ideoloji dindir ya, insanların metafizik niteliği 'kul'luk, toplumsal niteliği 'tebaa'lıktır. Tek tek bireylerden, onların doğal haklarından söz edilemez. Hele *Avrupa* Ortaçağında, birey olarak insan, inanılmaz bir şekilde hiçe sayılmıştır. O toplumda ideoloji din

olunca, 'aydın' kısmına düşen, 'inanmak'tır. İnanç, 'kul'un hem bu dünyadaki yerini belirler, hem öbür dünyadaki yerini. Aslolan akıl değil duygudur, inanmak da dogmatik bütün ideolojilerin başlıca koşulu. Feodal ümmet toplumunun 'aydınları', 'inanmak'ta yarış halinde olurlar; başlıca işlevleriyse, insanları ve eylemlerini, duygusal düzeyde inanç dogmalarına göre değerlendirmektir.

Akıl işe, burjuva/millet toplumunda karışıyor. *Descartes*'tan itibaren, sağduyu ve şüphe devreye girer. Aklın işe karışması, ister istemez, diyalektik bir rasyonelliğin bilinç halinde oluşmasına yol açacak, gittikçe 'kul'un 'birey'e, 'tebaa'nın 'sınıf'a dönüştüğü saptanacaktır. İnsan hakları, gerçekte 'bireyin hakları'ydı; 'doğal hukuk' teorileri, dogmaların değişmez katılığına karşı, özgürlükçü davranışlar getiriyordu. Bu dönemin, iktisatta 'serbest teşebbüs' çağını açtığını hep biliriz de, bunun düşünce hayatında 'serbest düşünce' çağı demek olduğunu sık sık unuturuz. Liberal/millet döneminin aydını, inanç aydını değil, rasyonel düzeyde gelişen bir bilinç aydınıdır. Başka bir deyişle, aklın ve bilimin ışığında, ulaştığı sonuçları sık sık yeniden değerlendirebilen aydın.

O zaman, acaba şöyle diyebilir miyiz, çağdaş aydının bir inanç aydını olabilmesi, eşyanın tabiatına aykırı görünüyor.

Oysa, bilincin, bilinçlenmenin, bilinçli aydın kavramının, ne türlü inanç saplantıları için kullanıldığını gördük. Birbirinin karşıtı iki şey, bir güzel uyuşturulmuştu. Sanırım açıklaması, o kadar zor değildir: Toplum, feodal/ümmet aşamasından, burjuva/millet aşamasına geçiyorsa, feodal/ümmet döneminin değer sistemi uzunca bir süre önemini korur. Yani, kendini 'birey' sanan insanlar 'kul' gibi davranırlar; 'aydınlar'sa, aklın ve bilimin ışığını kullanıp, eleştirel bir bilinçlilik içinde olacaklarına, hazır kalıpları dogmatik kabullere yatarak, duygusal inanç aydınlığını sürdürürler.

Ülkemizde son otuz yıldır süregelen tartışmaları, bir de şu söylediklerimin açısından değerlendirir misiniz? Biliyorum bana kızacaksınız, ama, muallaktaki birçok şey de, galiba yerli yerine oturacak.

ANADOLU MEDENİYETLERİ

31 Mayıs 1983

Cümle tam nasıldı, unutmuşum; ama *Malraux*'nun demek istediği şuydu galiba: *"Bütün medeniyetler dinseldir, ilk laik medeniyet, Fransız Devriminden sonraki Batı medeniyetidir."* Buna yanlış diyebilmek, hayli zor: Rönesanstan başlayarak, feodal/Hıristiyan ümmet medeniyeti, kademe kademe açılıyor, 'aydınlatma' düşüncesiyle, burjuva/liberal laik medeniyete ulaşıyor. Batı Türkleri'nin bu medeniyete 'intisabı', sanıldığı gibi, Cumhuriyet'le başlamamıştır. *Ziya Gökalp*'ten, ansiklopedilere geçmiş o ünlü cümleyi, satırı satırına aktarıyorum: *"Tanzimat'tan beri resmen mensup olduğumuz medeniyete gelince, bu da Garp medeniyetidir."* Türkler, Müslüman oldukları için, feodal/ümmet toplumuna ait dinsel bir medeniyetten, burjuva/liberal toplumuna ait laik bir medeniyete geçişte, elbette daha farklı ve güç sorunlarla karşılaşacaklardı.

Karşılaşmışlardır da!

Cumhuriyet'in getirdiği, ya da pekiştirdiği ulusallık bilinci, handiyse otomatik olarak ümmet bilincini itiyor, ittiği anda yaman bir çıkmazla başbaşa kalıyordu: Türk ulusallığı ümmet düzeyinde Araplıkla ya da Acemlikle bağdaşamazsa, millet düzeyinde Yunanlılıkla ya da Latinlikle nasıl bağdaşacaktı? *Mustafa Kemal'in Tarih Kurumu*'na yüklediği ilk görevlerden birisi, 'eski Türklerin medeniyetine' sahip çıkmaktır.

Haklı, yerinde bir sahip çıkış; gel gör ki *Orta Asya* medeniyetimiz, ümmet öncesi bir göçebelik medeniyetidir ki (kabile, boy medeniyeti) millet döneminde, nasıl aynen sürdüreceksin? O zaman, üzerinde yaşadığımız toprağın, tarih boyunca sahne olduğu bütün medeniyetlere sahip çıkıyoruz: *Hititler, Urartular, Karyalılar, Lidyalılar, Frikyalılar* vs. Yalnız bir dakika, o yılları yaşayanlar bilecektir: *Anadolu*'da gelmiş geçmiş bütün medeniyetlere sahip çıkılıyordu da, *Selçuk/Osmanlı* medeniyetine biraz 'yan oturuluyordu.' Git git, *Mustafa Kemal*'in ölümünden sonra, bu eğilim *Yunan/Latin* mihverini esas almak biçimine dönüştü, yani yozlaştı. Batı Türkleri, uluslaşmak sürecinde, ulusal bir kültür bileşimi yapmak isterken, 'komprador' bir kültür taklitçiliğine yatıyorlardı.

Gündelik hayatımızda, 'yaşanmış' bu eğilimlerin canlı tanıkları yok mu? 1930'ların ilk yıllarında doğmuş çocukların adları, *Selçuk/Osmanlı* geleneğinden kopmuş, *Orta Asya* geleneğine bağlanmıştır: *Mete, Cengiz, Bağatur, Kürşad* vs. *(Faruk Nafiz*'in *Akın* piyesini hatırlar mısınız?) Aynı on yılın ikinci yarısına, *Sümerbank, Etibank* gibi kuruluş adlarını; *Kadeş, Tırhan, Sur, Efes* gibi gemi adlarını borçluyuz. Şaşılacak şeydir, 1940'lara geldiğimizde, uluslaşmak için, Müslüman ümmet döneminin o çok da başarılı *Selçuk/Osmanlı* bileşimi yokmuşçasına davranmak, düpedüz 'ilericilik' sayılıyordu. Oysa, o gün de, bugün de sorulacak soru şudur: *Anadolu*'da oluşmuş bütün medeniyetlere sahip çıkacaksak, en uzun süreni, en güçlüsü olan *Selçuk/Osmanlı* medeniyetine neden sahip çıkmayacakmışız bakalım?

Gericilik/ilericilik sorunu, o medeniyete sahip çıkıp çıkmamak şeklinde konulamazdı; nasıl olsa sahip çıkacaktık da tartışma aynen mi sürdürülmeli, eski şekline mi döndürülmeli, yoksa laik, liberal ve burjuva yeni bir ulusal bileşime mi ulaştırmalı diye olacaktı. Hemen anla-

dığınız gibi, *Selçuk/Osmanlı* medeniyetini aynen sürdürmek yandaşları 'tutucu', eski haline götürmek yandaşları 'gerici', ulusal bir bileşim yandaşları ise 'ilerici'ydiler. Peki, ya o medeniyeti 'külliyen' reddedenler?

Biliyorsunuz, ben onlara 'komprador ilericileri' adını taktım.

Batı Türkleri, uluslaşma sürecinde laik medeniyetlerini yaratacaklardır. Bu medeniyet, bir önceki *Selçuk/Osmanlı* ümmet medeniyetinden geliştirilecek, çünkü o da, kendisinden önceki *Bizans, Arap, Acem, Mezopotamya, Urartu, Hitit* vs. medeniyetlerinden geliştirilmiştir.

'İSLAM'DA 'REFORM...'

21 Haziran 1983

Kral Fahd ne demiş? "İslamlığın kuralları çağdaşlaştırılmalı."

Ülkesinde 'şeriat' aynen uygulanıyor, dedikleri bu yüzden önemlidir. Hâlâ hırsızın elini kesiyorlar, zina yapan kadın taşa tutuluyor, *telak-ı selase* geçerli vs. Oysa ülke, petrol zenginliğinin de itişiyle, feodal/ümmet yaşama biçiminden, burjuva/millet yaşama biçimine doğru kaymaktadır. Yalnız *Suudi Arabistan*'da mı canım? Düne kadar kabile ilkelliği süren Müslüman ülkelerin çoğunda, ticaret burjuvazisi gelişiyor; gerek ulusal, gerek uluslararası ekonomik ilişkiler, 'şehirleşmeyi' gündeme getirmiş; bunun, yeni bir yaşama biçimini çağıracağı pek açık!

Feodal/ümmet döneminde geçerli, iyi kötü uygulanabilen bazı kuralları; *Kur'an-ı azim-üş-şan*'ın esaslarını bozmadan, nasıl değiştireceksin?

İşte, mesele burada.

Batı Hıristiyanlığı, benzer bir olayı, 10-14. yüzyıl arasında yaşamıştır. Ortaçağ, dogmatik ve despotik kilise egemenliği demekti. Hıristiyan 'şeriatı' acımasız uygulanıyor. En ufak sapmayı, engizisyon mahkemeleri korkunç cezalandırıyorlar. Gel gör ki, ticaretin gelişmesiyle o feodal/ümmet toplumundan, 'ulusal' prenslikler, 'şehir' cumhuriyetleri çıkacak, ekonominin ağırlığı hızla kırsaldan kentsele kayacaktı.

Altyapıdaki bu değişmenin, Hıristiyanlık tarihinin en büyük bunalımlarını doğurduğunu, kim bilmez? Rönesans ve reform bu bunalımların sonucu. Rönesans, kilisenin dondurduğu 'mümin'i eski Yunan'dan aktardığı 'insan' anlayışıyla yeniliyor; reform ise, kilisenin kutsal kitaptan ürettiği değişmez içtihatları bir kenara bırakıp, Tanrı'yı, bireyi (kulu değil, bireyi) ve kitabı biraraya getiriyor.

Luther'in ve *Calvin*'in başını çektiği hareket, dünkü 'mümin'in bugün birey olarak kutsal kitaba eğilmesini sağlamışsa; bu 'protestonun' kilisenin otoritesine verdiği sallantı, sonradan laikliğin doğmasına yol açmıştır.

Müslümanlıkta kilise yoktur, fakat 'içtihat kapısı' yüzyıllarca önce kapanmış. Kutsal kitap, çağdaş ihtiyaçlara göre yeniden ele alınıp, yorumlanamaz. *Kral Fahd*'ın istediği, gerçekte o kapının açılması değil mi? Müslüman ülkelerde ticaret kapitalizmi aldı yürüdü, gün geçtikçe uluslararası ekonomi düzeniyle bütünleşiyorlar, feodal/ümmet döneminin kuralları, burjuva/millet döneminde ayak bağı olmayacak mı?

Hıristiyanlıkta *Luther ve Calvin, Roma Kilisesi*'nin kutsal kitaptan çıkardığı 'resmi' kuralları 'protesto edip' (o yüzden bunlara Protestan denmedi mi?) o kitabı yeni baştan değerlendirmekten başka ne yapmışlardı? Öyle bir değerlendirmeydi ki bu, *Ren Irmağı* çevresinde, *Güney Almanya*'da belirip hızla gelişen kapitalizmin ihtiyaçlarına cevap veriyordu. Böylelikle, feodal/ümmet dönemine göre 'dondurulmuş' din dogmatizmi gevşetilip yumuşatılarak, burjuva/millet döneminin gereklerini karşılıyor.

Görünen odur ki, Müslümanlıkta da böyle olacak! Bir kere daha, 'zaruretlerin haram şeyleri mubah kıldığını' göreceğiz. Doğrusunu isterseniz, *Mustafa Kemal Paşa,* sorunu laiklikle çok daha kestirmeden çözümlemişti. Üstelik yarım yüzyıl önce. Laiklik, dini kulla Tanrısı arasında bir olay say-

dığından, toplumların yaşama ve yönetme biçimini 'dünyevi' kurallara göre düzenler. Böylece, kutsal kitapların, kamu, kişi, evlenme, miras ya da ceza hukukuna ait kurallarını 'zamana uydurmak' sorunu ortadan kalkar. İmana ve ibadete ait esaslar ise, Allah'la kul arasında geliştirilen bir kutsallığa yüceltilmiştir.

TARİHİ YENİDEN YAZMAK!

6 Eylül 1983

Şu satırları ben yazmış olsam, 'seçkin' ve 'Batılı' aydınlarımız, nasıl da hışımla üstüme gelirlerdi?

"...Türk tarihi en çok tahrif edilmiş, bozulmuş bir tarihtir. Ne yazık ki, gençlerimiz de, Batılıların düşmanca geleneklerle biriktirdiği, kötü imajlardan kurtulamıyorlar. Bir aşağılık duygusu içindeyiz. Osmanlı kültür tarihini ve sosyal tarihini, yeniden yazmak gereklidir."

Yazık, hevesleri kursaklarında kalacak, ben söylemiyorum; bunları *Chicago Üniversitesi*'nde tarih okutan, *Profesör Halil İnalcık* söylüyor; Nokta dergisindeki konuşmasından aldım. Hoca, konunun 'otoritesi'dir: Dersleri dışında, *Oxford University Press* için, 600 sayfalık bir Osmanlı Tarihi, *Princeton Üniversitesi* için de bir İstanbul Tarihi hazırlıyormuş! Daha başka şeyler de demiş, sözgelişi şunları:

"...Batı'da, kültür ve uygarlık denince, akla Copernicus, Michel Ange gibi adlar geliyor. Avrupa uygarlığı, temel ve merkez oluyor. Oysa ben ve çalıştığım iki tarihçi meslektaşım, her kültürün değerli olduğuna ve dünya uygarlığını geliştirdiğine inanıyoruz. Osmanlılara bakalım: Osmanlı Devleti'nin yarattığı siyasal düzen, büyük bir kültür başarısıdır. Bir kültür eseridir. Eğer dar anlamı ile bakarsanız, Osmanlı İmparatorluğu'nu, kültür tarihi dışında bırakabilirsiniz; fakat bu açıdan bakınca, başarılı

bir uygarlıkla karşı karşıya olduğunuz sonucuna varırsınız."

'Dar anlamıyla bakınca' dedi ya, oraya bir mim koyun!

Aslında 'dar anlamıyla bakmak' Yahudi/Hıristiyan tabanlı emperyalist *Avrupa*'nın gözüyle bakmak demektir; bu, şöyle özetlenebilir: *Avrupa* dünyanın merkezidir, Batı uygarlığıysa insanlığın son sözü! Oysa 'geniş anlamlı' da bakabiliriz, yani *cosmique* olarak; sanırım ilk defa *André Malraux*'da rastlamıştım (*'Antimémoires*'ın ilk bölümleri şahit), buna göre, yer yuvarlağı tarih boyunca çeşitli uygarlıklar geliştiriyor: *Çin, Mezopotamya, Mısır, Aztek, Maya,* vs. 'Pozitivist' *Avrupa* uygarlığı zincirin son halkasıdır, ama sonuncusu mudur, orası şüpheli. 18. yüzyıldan itibaren yükselmiş, 19. yüzyılda saltanatının 'evc-i balasına' ulaşmış, o günden bugüne geriliyor.

Yo yo, bu da benim lafım değil, *Avrupa*'nın *Avrupa* olarak ayakta duramayacağını, yazar, pilot, diplomat ve gazeteci *Romain Gary* pek güzel anlatmıştır (*'La Nuit Sera Calme*'ı, altı yıl önce *Ankara*'da su içer gibi okumuştum). Diyor ki, bu uygarlığın varlığını sürdürmesi için önerilen, Üçüncü Dünya ülkelerinin hammadde olanaklarıyla kendi teknolojik imkânlarını birleştirmesidir; oysa böyle bir mantık ayakta duramaz, zira o Üçüncü Dünya ülkeleri düne kadar *Avrupa*'nın sömürgeleriydiler, *Avrupa* onları ne elinde tutabilmiş, ne de olanaklarından yararlanarak eski gücünü sürdürebilmiştir; şimdi, hepsi elinden çıktıktan sonra mı bu işi başaracak?

Hepsi 'elinden çıkmıştır' evet, o 'uygarlık götürdüğü' ülkelerde neler yaptığını, *Balandier*'de okumuşumdur. (Yirmi yıl olmuş mu? *Paris*'teyim, *Neuilly*'de atkestanelerine yağmur yağıyor.) *Afrika*'da ülkeleri ve uygarlıklarını nasıl 'tarumar' ettiğini pek güzel anlatmış, sonunda şöyle demişti: *"...gururumuz ve çıkarlarımız, yapılan işin çapını ve so-*

nuçlarını doğru değerlendirebilecek, eleştirel bir görüşe sahip olmamızı engelliyor. Aleyhimize kanıt olur diye, hilelerimizin ve yanlışlarımızın hesabını yapmaktan kaçınıyoruz. Üstelik, bunların suçunu zencilere yüklemekteyiz. Başarısızlığa bir sorumlu gerekmiyor mu? Öğrencinin öğretmenini hayal kırıklığına uğrattığını, üstelik nankörlük ettiğini söylüyoruz."

Uygarlığımıza sahip çıktığımız an, bize söyleyecekleri de budur.

DEMEK NEYMİŞ?

18 Eylül 1983

Derginin birinden sordular, 'evrensel kültür' üzerinde ne düşünüyormuşum? Ne düşündüğümü biliyorsunuz, *Tanzimat*'tan bu yana ülkemizde 'evrensel kültüre' inanan ve savunanlar, aslında Hıristiyan, beyaz ve Batılı bir kültür emperyalizminin 'misyonerliğini' üstlenmişlerdir. Batı kültürünün evrenselliği, kendi iddiasından; bir de teknolojisinin, ordularının ve donanmalarının gücüyle; bu iddiayı, geçen yüzyılın sonlarına doğru, öteki ülkelere kabul ettirme çabalarından doğuyor. Böyle dedim mi, bir taşla birçok kurbağayı ürküttüğümün farkındayım; ama ister misiniz, ne kadar haklı olduğumu size, ünlü bir Fransız gazetecisi ve yazarının, *André Siegfried*'in, 15 Mayıs 1946'da *İstanbul* dergisinde çevirisi yayımlanmış, bir yazısıyla göstereyim.

André Siegfried şöyle diyor: *"...Avrupa'nın talihinin söz konusu olduğu şu günlerde, Batı medeniyetinden daha esaslı bir tartışma konusu var mıdır bilmiyorum. 19. yüzyıl bu medeniyetin, dünyayı daimi olarak yönetmek tekelini elinde bulundurduğuna iman ediyordu. Fakat bugün biz, onun da, tehlikeyle karşılaşabileceğini görüyoruz. (...) Avrupa, beyaz ırk, Batı medeniyeti! Bu üç terim, çok zamanlar, birbirinin yerine kullanılıyordu. (...) Batı medeniyeti, esas olarak üç temel üzerine dayanır. Bunlardan birincisi, bir bilgi anlayışıdır ki bize eski Yunanlı-*

lardan gelmiştir. İkincisi bir birey tasarımıdır ki, yine Yunanlılardan, fakat özellikle İncil'den gelmiştir. Nihayet, 18. yüzyıl endüstri gelişmesinden doğmuş bir üretim tekniği ki, insanı, beyaz insanı, muhakkak surette dünyaya egemen hale koymuştur. Bu üç temel birleştiği zaman Batı medeniyeti vardır ve tamdır."

İşte 'mümtaz' bir Batılı yazarın, kendi ağzından, Batı medeniyetinin ne idüğü! İki yüzyıldır, 'alafranga' aydınlarımızın savunduğu, 'evrensel kültürün' mahiyeti!

Haberiniz oldu mu bilmem, temmuz içinde *Kanada*'da *UNESCO* bir kültür konferansı toplamıştı. Orada yetmiş iki milletin delegesi, Batılıların dünyaya 'empoze etmeye' uğraştıkları bu 'evrensel kültür' masalına karşı çıktı; dediler ki, dünya tarihinde her büyük kültür kendi döneminde evrenseldi, evrenseldir, hiçbir kültürün ötekine üstünlüğü ileri sürülemez, kültürler eşittir, hele bir kültürün koyduğu kıstaslarla (kriter), öteki kültürlerin yargılanıp mahkûm edilmesi, aklın alacağı şey değildir. *Kanada*'daki toplantının aldığı kararlar arasında, 'bütün kültürlerin değerce eşitliği ilkesi' önemli bir yer tutuyor. Önemini göz önünde tutarak, bilinmez hangi 'evrensel kültür' adına, bin yıllık kültürümüzü aşağı gören 'ilerici' aydınlarımıza duyururum.

Hem canım, *Kanada*'ya gitmeye ne hacet? Geçenlerde *İstanbul*'da *'Gelişim Teknolojisindeki Gelişmelerin Ulusal Kültüre ve Basına Etkisi'* konulu, uluslararası bir seminer yapılmıştı. Orada da, gelişmekte olan ülkelerin gazetecileri, "Batılı basının ve haber ajanslarının, öteki ülkeleri nasıl, dünyayı ve olayları 'Batılı gözlüğüyle' görmeye zorladığını" belirtmişlerdi. Hadi size Arap Birliği İletişim Dairesi Müdürü ve Tunus Ulusal Ajansının eski Genel Müdürü *Mahmud Triki*'nin bazı sözlerini aktarayım da, dünya nasıl uyanıyor görün:

"...azgelişmiş ülkelerin gazetecileri, kültür emperya-

lizminin esiri olmamalıdırlar. Olaylara, çokuluslu dev ajansların gözlüğüyle bakmamız, büyük tehlike oluşturuyor. Üstelik bundan zarar görenlerin en başında, Türkiye geliyor."

Neden mi? Sözgelişi Kıbrıs sorunundaki tutumumuzu, ya da demokrasiye olan niyet ve davranışımızı, Ortadoğu'daki tavrımızı, Yunanistan'la ilişkilerimizi, bu ajanslar bütün dünyaya, o 'gözlükle' bakarak yansıtıyorlar da ondan! *"... aynı olayın tersi, Lübnan ve Filistin davalarında, Türkiye'de görülmektedir. Türkiye, Arap davasını Batı'nın gözlüğüyle izleyebilmekte, kamuoyu haklıyla haksızı ayırdetmekte karışıklığa düşmektedir."*

Yalan mı?

'türk'ün çıkmazı

KUŞBAKIŞI

15 Kasım 1983

Kavaklıdere'deki o 'alafranga' pastanede, üç-beş arkadaş oturur, tartışırdık (terörizmin gemi azıya aldığı zamanlar, siyasal istikrarsızlık paçadan akıyor, ekonomi altüst!). Etrafımızda rujları tutuşan, kirpikleri lacivert rimelli kadınlar, iç bayıltan sütlü kakao kokusu; dışarda, bulgur bulgur uçuşan, bir kar. Konumuz şu: 70'li yılların siyasal istikrarsızlığında; ortanın sağındaki 'yekpare' oyların; biri dinci biri ırkçı, iki 'aşırı' sağ partiyle bölünmesi, hiç mi rol oynamamıştır?

Hatırlama, şundan: Son seçimdeki merkez sağ oylarının toplamı, 12 Eylül öncesindeki –çeşitli sağcı partilere dağılmış– oyların toplamına, hemen hemen eşittir. Demek ki bölünmede bir sunilik vardı. O zaman, *Türkiye*'de ortanın solu, hayal kurmamalı: Seçmenin çoğunluğu, *'milliyetçi, muhafazakâr* ve *liberal'* bir tercih içinde görünüyor. Böyle bir iktidar ancak, seçim kanununda yapılacak usturuplu değişikliklerle, ya da ortanın sağındaki seçmeni aşırı sağcı partilere bölmekle engellenebilir. Her iki formül de, denenmedi değil: Memleketi batırmasına ramak kalmıştı. Huzurlu ve güvenli bir ortamda, millete serbest seçim olanağı verildi mi, son otuz yıldır daima yaptığı gibi, merkez sağa yığıldığını görüyoruz.

Neden böyle? Halk, uluslaşma sürecinde yükselen güç burjuvazi olduğundan, onun değer sistemini benimser. Nedir

bu değer sistemi? Serbest teşebbüs, kâr, kestirmeden köşeyi dönmek! Liberalliğin yırtıcı döneminde, tabandan tavana bir yükseliş olanağı olabiliyor: Ülkemizdeki büyük holdinglerin en yaşlısı kaç yıllıktır; kaçının kurucusu küçük burjuva, memur ya da esnaf kökenlidir; hele bir araştırın, dediğime geleceksiniz. Hal böyle olunca, gecekondu kuşağındaki seyyar baloncu, *Almanya*'dan dönen kasetçi, kendini 'proleter' saymaz; 'teşebbüs sahibi' sayar; sandıklardan, sağcı liberalliğe bol bol oy çıkmasına, şaşmalı mı? Ortanın solundaki iktidar hayali, (sağ, aşırı sağ partilere bölünmezse) ancak, gecekondu kuşağındaki *'lümpen'* ahalinin, işçileşmesiyle gerçekleşebilir. Yalnız işçileşmesiyle olsa, iyi; bu işçileşmenin, akıllı ve tutarlı olmasıyla! Oysa gelen sağcı iktidarların, sanayileşmeye ne kadar prim verecekleri, şüphelidir.

Peki, ya sağ? Sağ için, bütün hayaller, mümkün ve muteber midir? Pek sanmıyorum. Bırakın, dinci ya da ırkçı ifratlara bölünme tehlikesinin bütünüyle ortadan kalkmadığını; özel sektörümüzün yapısal gelişmesi, ciddi sorunlar çıkarıyor. Hep biliriz, bu sektörümüz aslında devletin serasında yetişmiştir, beslemedir; devlet kredisiyle kurulmuş, devletin gümrük ve vergi himayesiyle serpilmiş, devlete sırtını verip tekelleşmiş! Duyageldiğimiz 'karma ekonomi modeli', bir bakıma, kamu sektörünün özel sektörü beslemesi, demek olmuyor mu? Oysa *Özal*'ın *(IMF* ve *Dünya Bankası*'nın) inanılmaz bir oy çoğunluğuna oturtmayı başardığı tam liberallik, 'genç' teşebbüs sahipleri lehine, 'eski' teşebbüs erbabından kamu desteğinin kaldırılması amacını güdüyor. 'Villalarını satsınlar' lafı nereden çıktı? İşte buradan.

Hakikat o ki, bürokrasiyle iyi-kötü bütünleşmiş eski özel sektörle, onun ekonomideki ve piyasadaki egemenliğini yıkmak, hiç değilse sarsmak isteyen yeni özel sektör arasındaki çelişki, sağdaki çoğunluğu, bu defa başka bir düzeyde yekpare olmaktan çıkaracaktır. Bu raundu –eskilerin *MDP*'ye mü-

temayil olduklarını varsayarsak– kıran kırana liberalliği savunan yeniler almıştır. Almıştır ya, dışa bağımlı bir liberalliğin, ulusal ekonomileri çökerttiğini, herkes bilmiyor mu? O halde sorun, aslında teknokrat yeni iktidar kadrosunun, zaten gecikmiş ulusal kalkınmayı (sanayileşmeyi), ne dereceye kadar gerçekleştirebileceği sorunu! Bundan vazgeçmezse, hep olageldiği gibi, dış ekonomik destek şıp diye ortadan kalkar, terörizm başlar; vazgeçerse, bakkallık, manavlık, celeplik ve turizm aldatmacasına düşeriz ki; Türk lirasını rezil etmekle kalmayız, kalkınamayız da: 24 Ocak'tan bu yana, kaç arpa boyu yol gittik sanıyorsunuz?

'SOL'UN MÜŞTERİSİ

6 Aralık 1983

Süslü püslü bir hanım, *Şişli*'de otururmuş, ağzı laf da yapıyor. *Marlboro*'yu yaktı, acı bir tebessümle, duman duman anlattığı şu: Seçimlerde o *Calp*'e oy vermiş, apartmanın kapıcısı ise *Özal*'a! Olur muymuş canım, tam tersinin olması gerekmez miymiş? Yoo, eski seçimlerde benzer durumlara sık sık rastlandı: *Ankara*'da *Çankaya* 'sosyetesi' sandıktan sosyal demokrat, hatta sosyalist çıkıyordu; *Altındağ* gecekondularıysa muhafazakâr liberal. *İzmir*'de *Alsancak* 'alafrangaları', çevre gecekondularından, daima daha solda görünmüşlerdir. Öyleyse bir garabet yok, ciddi bir yanlışlık var, acaba o nedir?

Bir izah denesek mi?

Bizde solculuk, daha işin başından, 'komprador alafrangalığı' olarak meydana çıkmış: Batılılaşma cereyanıyla bir, o sürecin içinde! Batılılaşma dediğimiz, malum ya, üstyapısal bir kültür ilericiliğidir ki, aydınları halka yabancılaştırır. İşte solculuk da *Rumeli*'de böyle bir kültür alafrangalığı olarak doğuyor. Babası, *Evrensel Yahudi İttifakı (Alliance Israélite Universelle)* okullarının yöneticisi, *Josef Nehama*. Örgütleyicileri, *Selânik Sosyalist İşçi Federasyonu*'nun kurucuları *Abraam Beneroya, Abraam Hason* vs. Bulgar sosyal demokratlarıyla, *Vasili Glavinof*'u unutmayalım. Tabii ünlü *Dmitar Vlahof*'u da. Türkler solculuğa, alafrangalığı

benimsedikleri ölçüde gelmişlerdir. Benimseyenler de kimler? Kırsal kesim tam dağılmadığı için, herhalde şiddetle ümmet kültürüne bağlı, Müslüman küçük toprak sahipleri ve ırgatlar değil! Yabancı şirketlerin, iliğini kemiğini sömürdüğü Müslüman işçiler, hiç değil! Geriye kim kalır? 'Avrupa'da tahsil görmüş' münevverler, *Devlet-i Aliyye*'deki 'ecnebi' okullarında, beyni yıkanmış memur tabakası, tatlısu frenkliğine özenen beyzade, paşazade makûlesi. Osmanlı solculuğu bunların elindedir.

Cumhuriyet solcuları, bu mirası devralıyorlar. Ellerine büyük bir fırsat geçmiş, kullanamamışlar. İlk zamanlardaki anti-emperyalist müdafaa-i hukuk halkçılığı ve devrimciliği, ortanın bir hayli solundadır, üstelik ulusaldır da; o noktadan yola çıkıp, hiç de taklit ya da uydu olmayan bir Türk solculuğu geliştirilebilirmiş, yapılamamış: Sosyalist sol, Spartakistlikten Maoculuğa kadar, envai çeşit uyduculuğa heves ediyor; demokratik sol ise, neo-tanzimatçı bir Amerikan solculuğuna! Aslında neo-tanzimatçı kültür ilericiliğini hortlatan, hep söylediğim gibi, 1940 sonralarıdır. Bu yıllarda yönetim hortlatmakla kalsa iyi, bu yeni alafrangalığı, dilde özleştirmecilik, Yunan/Latin kültür tabanı, Batı müziği vs. gibi *'ecnebi'* kavramlarla pekiştirip, savunma görevini ilericilik diye sola devrediyor, o andan itibaren çık işin içinden, çıkabilirsen: Bütün seçimlerde solun oranı yüzde otuzlar civarındadır. Müslüman mahallesinde salyangoz satıyor da, onun için. Sanayileşme geciktirildiğinden, işçileşememiş gecekondu, geleneksel değer sisteminden kopamamıştır; köylü, kırsalın dağılışı karşısında dehşete düşmüş, eski değerlerine sarılıyor; sen istesen de istemesen de, gidip ortanın sağına yığılacaktır. O zaman solun müşterisi kimler olur, alafranga aydınlar (memur, subay, öğretmen, öğrenci kesimi), ilericiliğe heveslenen liberal burjuvazi, bir de mürekkep yalamış (yani tabanına yabancılaşıp, üstünlük taslayan) bazı işçiler mi?

Kısadan hisse: Türkiye'de sol, hakiki müşterisini elde etmek istiyorsa, önce şu neo-tanzimatçı Batılılaşma tezlerini, onu bunu taklit etmeyi bırakacaktır. Çağdaşlaşmayı, rasyonel yöntemlerle, hızlı bir uluslaşma ve demokratikleşme diye savunmalıdır. Propaganda platformunu da, üstyapısal kültür ilericiliklerinden, ne yapıp yapıp, altyapısal bir iktisat ilericiliğine kaydırmalı. Belki o zaman, tabii tabanıyla arasındaki yabancılaşmayı giderebilir. Aksi halde ömrü 'ana muhalefet ' olarak geçecektir; meğer ki ortanın sağı, suni olarak bölüne!..

BATI'YA TEPKİ, AMA...

9 Ekim 1984

Balandier dürüstçe yazmıştır: *"...Avrupa, tarihi kararlar verme tekelinin, uzun zaman, yalnız kendisine ait olduğuna inandı. Yükselme ve gelişme döneminde –doğru da sayılabilecek– bu görüşten çıkarak, başka uygarlıkların ya hiç varolmadığına, ya da bir işe yaramadığına hükmetti."*

Batı'nın, yüzyıllarca 'varolmadığına', 'işe yaramadığına hükmettiği' uygarlıkların başında, Doğu/İslam uygarlığı geliyor. Şundan ki *Edward Meed Earl*'ün rakamlarına göre, *"geçen yüzyılın sonunda 85 milyon Müslüman İngiltere'nin, 17 milyon Müslüman Rusya'nın, 15 milyon Müslüman da Fransa'nın egemenliği altındadır"*; ayrıca *Osmanlı* ve *İran* İmparatorlukları, sözde 'hükümrandırlar', gerçekteyse gizlice sömürgeleştirilmiş. Batılı'nın Doğu/İslam uygarlığını ciddiye alması imkânsız.

1960'lar mı? *Neuilly*'deki evin loş aydınlığında, *Nouveau Larousse Universelle*'in *Türkiye* maddesini gözden geçiriyorum; şu satırları görür görmez, *Balandier*'nin ne kadar doğru söylediğini, anlamaz mıyım: *"...Türk edebiyatı orijinallikten yoksundur, üstünde uzun boylu durmaya değmez."* Hem canım, çoğu Batılı ile söyleşirken, hangimiz herifin bize yukardan baktığını sezmemiştir?

Bu söylediklerim, İslam ülkelerinin günümüzde Batı'ya

ve Batılı'ya gösterdiği esasta haklı, nedense çoğu duygusal tepkinin, yersiz ve temelsiz olmadığına işaret etmek için! Niye mi lüzum gördüm, bakın niye...

Ülkemizde kongreler toplanıyor, bilimsel, siyasal, ekonomik! Çoğuna İslam ülkeleri de katılıyorlar. Bazı Arap delegelerinin Batı'ya şiddetli çıkışlarına şahit oluyoruz. 'İlerici' bazı aydınlarımızın, bu tepkileri değerlendirişi olumsuz; neredeyse bir Fransız ya da Alman aydınının, dudak büküşünü andırıyor; sanki Batı'ya ilk gerçek ve şiddetli tepkiyi, *Türkiye* göstermemiş; hem de bunu, yalnız kendi adına değil, şimdi aklı başına gelmiş olan İslam ve Arap ülkeleri adına da yapmamış!

Mustafa Kemal, 1923'te demişti ki, *"...bizi aşağılanmaya mahkûm bir toplum olarak tanımakla yetinmemiş olan Batı, çöküntümüzü çabuklaştırmak için elinden geleni yapmıştır."* 1922'de demişti ki, *"...Türkiye'nin bugünkü mücadelesi, yalnız Türkiye için değildir; müdafaa ettiği, bütün mazlum milletlerin, bütün Şark'ın davasıdır."* 1933'te demişti ki, *"...Şark'tan şimdi doğacak olan güneşe bakınız! Bugün günün ağardığını nasıl görüyorsam, uzaktan, bütün Şark milletlerinin uyanışını öyle görüyorum. İstiklâl ve hürriyetine kavuşacak olan çok kardeş millet vardır."*

Cumhuriyet hükümetleri, nihayet istiklal ve hürriyetine kavuşmuş bu 'kardeş milletlerin' toplandığı *Bandung Konferansı*'na, daha o tarihte bu tezlerle gitmeliydi, gidemedi; sonunda aklını başına devşirip, görevini hatırlamış olması, yerinilecek değil, düpedüz sevinilecek bir şey!

Yalnız, bir şartla tabii!

Türkiye'nin İslam dünyasına açılışı, mutlaka *Müdafaa-i Hukuk* platformunda olmalıdır; o dünyaya, *NATO*'nun Ortadoğu'daki karakol kumandanı, ya da *Saudiya*'nın (yani *Rabıta-tül-İslam*'ın, yani *Aramco*'nun, yani Batı'nın) gizli silahı

olarak açılamayız. İki sebepten: birincisi *Müdafaa-i Hukuk* doktrininin kesinlikle laik, demokratik ve emperyalizme karşı olması, öyle savunulması gerektiğinden; ikincisi 'şeriatçı' ülkelerde de bu tutumun, yerini laikliğe bırakmak zorunda oluşundan: Zira laiklik, ulusal demokratik devrimlerin 'olmazsa olmaz' bir koşulu; tarihten geliyor, önüne geçemezsin!

Hem halifelerin, papaların dönemi geçmedi mi yahu? Şiddetle tepki gösterdiğimiz Batı, dünyaya, Papa egemenliğindeki *Vatican* devletinin Hıristiyan şeriatçılığı halinde hükmetmiyor; birisi resmen *athée* (yani dinsiz), öbürü basbayağı laik, iki süper güç halinde ediyor: *SSCB* ve *ABD! Papalık* mı? Ha, o da *Roma*'da unutulmuş, 'müzelik' bir mahalledir.

ÇAĞDAŞ OLMAK!..

12 Şubat 1985

Ankara günlerim! *Mete Tunçay,* heybetli siyah sakalı, siyah afacan gözleriyle, 'beş dakikalığına' yayınevine uğruyor; dışarda akşamdır. *Tunalıhilmi* kar ve is, vitrin camları bütün buğu; içerde biz, o dakika tartışmaya dalıyoruz. O, *Türkiye*'de solun tarihini yazmaya sıvanmış bir yazar, bense kıyısından köşesinden o sola bulaşmış biri, tartışmaz da ne yaparız?

Mustafa Suphi'nin akıbetinde, hangi faktör daha ağır basmıştı: *Galiyef*'le ilişkileri mi, *Ankara Hükümeti* mi, İttihatçıların düşmanlığı mı? Ya da, *Süleyman Nuri*'nin *('Moskova'nın Gözü'* diye maruf), hareketin içinde etkisi ne olmuştur? Ya *Süleyman Sami*, ya onun *Mustafa Suphi/ Mustafa Kemal* 'muhaberatında' oynadığı rol? Mete, beş dakika için uğramıştır ya, bir bakarız zaman su gibi geçmiş, ortalık kararmış; başbaşa verir, hadi, yayımlanması planlanmış *"Sosyalist Siyasal Düşünüş Tarihi"*nin müsveddeleri üzerine eğiliriz: Acaba *Leon Blum*'ü atlarsak, Fransız sosyalistlerinin hakkını yemiş olmaz mıyız vs.

Mete Tunçay bir dergi yönetiyor, *"Tarih ve Toplum"*; hele 'yerli' bir aydın olabilmek için, önce tarih ve yurt bilincine sahip olmak gerektiğine inananlara, son derece yararlı bir dergi bu; es geçilmiş nice konuyu, ilginç belgeler yayımlayarak aydınlatıyor. Örnek mi, *Dr.Tevfik Rüştü Aras*'ın

(*Atatürk*'ün Hariciye Vekili), 'resmi' *TKF*'nin önemli bir adamı olarak, *Komintern*'in dergisi *"Moscou"*da makale yayımladığını, hangimiz bilirdi; ya, *Mustafa Kemal*'in ona Rusçu komünistlikle Sovyet dostluğunu şiddetle ayıran, bir uyarı mektubu yazdığını? *"Tarih ve Toplum"*un son sayısında okudum, *Dr. Aras*'ın yazısının başlığı *"Anadolu'nun Emperyalist Batı'ya Cevabı"*, *Kemal Paşa* ise, ona mektubunda, *"...Dışişlerimizde, Ruslarla kurulu ve belgelerle belirli olan ilkeler içinde, en güçlü dost olarak işlemlerde bulunacağız"* demiş imiş!

Sözü başka bir yere getireceğim, *Mete Tunçay, "Sanat Olayı"* dergisinin epeydir *Demirel*'den *Erdal İnönü*'ye, *Mehmet Ali Aybar*'dan *Halil Şıvgın*'a kadar, çeşitli kişilerle tartıştığı 'çağdaşlaşma sorunu'na, aklı başında her Türk aydınının katılabileceği tutarlı cevaplar veriyor, diyor ki mesela: *"...Aydınlarımızın çağdaşlaşmayı Batılılaşma diye anlamaları, bence talihsiz bir yanlıştır. Batı (siyasal/askeri kamp olarak değil, uygarlık olarak Batı) çağdaştır. Bundan ötürü, Türkiye'nin aydınları çağdaşlaşmak için, onun gibi olmaya çalışmak gerektiğini sanmışlardır. Oysa, bir şey olmakla (Batı'nın çağdaş olması), onun gibi olmaya çalışmak (Türkiye'nin Batılılaşma çabaları), farklı şeylerdir. Çağdaşlaşmak isteyen pek çok ülke gibi, Türkiye de Batı'ya benzemeye uğraşırken, sık sık çağdaşlığın özüne aykırı düşmüştür. Meşrutiyet, Mütareke/Milli Mücadele ve Cumhuriyet dönemlerinde solcu aydınlar, bu yanılgıyı paylaşmışlardır."*

Haksız mı? İkisi de *Selanikli*, ikisi de fevkalade 'Batılı', sosyalist *Şefik Hüsnü Bey*'le, İttihatçı liberal *Mehmet Cavit Bey, Tokatlıyan Oteli*'nin lüks salonlarında aynı 'seçkin' hayatı paylaşmamış, halka karşı aynı 'yabancılaşmayı' yaşamamışlar mıydı? Buna mukabil, *Mete Tunçay*'ın pek güzel işaret ettiği gibi, *"...Osmanlı solu, bütün yalınkatlığına kar-*

şın, iki nedenle övgüye değer: Biri, işçi hareketiyle iç içe olmuştur; öteki, yaygınlık kazanmak için, İslamla ilişki aramıştır", halbuki *"...Cumhuriyet döneminin benzer akımları, kuramsal güçlerine karşın, toplumdan, iktidardaki Batılılaşma yanlıları kadar yabancılaşmayı başarmışlardır (hatta onlar tarafından da kabul edilmedikleri için, daha bile fazla)"*.

Mesele gittikçe aydınlığa kavuşuyor: Türk 'liberalleri', sosyalistleri benimseyip, toplumun bir parçası saymadıkça 'çağdaşlaşmış' sayılamazlar; bu, bir; buna mukabil, sosyalistler de, 'ecnebiliği' bırakıp, ulusal koşullarından çağdaş bir bileşim çıkarmadıkça, 'çağdaşlaşmış' sayılamayacaklardır; bu da, iki!

'TÜRK'ÜN ÇIKMAZI

5 Mart 1985

Kim bilmez: *II. Abdülhamid* 'muhafazakâr'dı; *III. Selim, II. Mahmud, V. Murat,* hatta *I. Abdülmecid,* ona kıyasla 'alafranga' sayılırlar. *Abdülhamid*'in 'muhafazakârlığı' o zamana kadar altı pek çizilmeyen bir şeyi, 'hilafetin' evrenselliğini gündeme getirmiş, dış politika faktörü olarak *İngiltere* ve *Rusya*'ya karşı 'kullanılmasına' yol açmıştır ama, *Wilhelmstrasse*'nin telkinleriyle! *Kaiser Wilhelm, Abdülhamid*'in 'dostu' geçinirdi; tabii, Müslümanların da! *Kudüs*'e cami yaptırdığını unuttunuz mu? Oysa Alman emperyalizmi *Osmanlı*'ya, *Abdülhamid*'in 'muhafazakâr' devr-i saltanatında diş geçirmiştir: Tarihe şöyle bir göz attın mı, bunu açık seçik görüyorsun: Mübarek 'muhafazakâr' ama, neyi muhafaza ettiği pek anlaşılmıyor.

Son padişah *VI. Mehmed (Vahdettin)* de 'muhafazakâr'dı: *Meclis-i Meb'usan*'ın varlığından hiç hoşlanmamış, *Şûra-yı Saltanat* ile vaziyeti idareye kalkışmış, hükümdarlığından çok, halifeliğini öne çıkarmıştır: O kadar ki, son Osmanlı döneminin utanç belgesi o ünlü önerisinde 'mülkü *İngiltere* devlet-i fehimesine on beş yıl müddetle sömürge olarak' vermekte, 'maliyenin, dahiliyenin kısaca hükümetin' *İngiltere* tarafından denetlenmesine karşılık, 'halifenin Müslümanlar üzerindeki manevi nüfuzunun tanınmasını' istemektedir. Mümkün olabilirmiş gibi.

Padişahlar böyle de, partiler değil mi? Ünlü *'Hürriyet ve İtilâf Fırkası'*, neresinden bakılsa 'muhafazakâr' (hatta 'mürteci') bir parti hüviyetinde görünür; sanırsın ki muhafaza edeceği, mülkün tamamiyeti ve istiklalidir, hayır, 'işbirlikçi'dir bunlar, kurtuluş ümitlerinin sınırı *'İngiltere* himayesi'dir; geçmişi ve geleneği koruyalım derken, ülkenin geleceğini ve çağdaşlaşmasını feda ederler.

İyi de 'terakkiperverler' ('ilericiler') onlardan faklı mı? 'Ecnebi' nüfuzuna direnip, ulusal bir çağdaşlaşma mı arıyorlar? Hadi canım, *'Yeni Osmanlılar*'ı, *Jöntürkler*'i bazen İngilizler, bazen Fransızlar, bazen İtalyanlar desteklemiştir. *Prens Sabahattin, İngiltere*'nin görüşlerini savunurdu. *Ahmet Rıza Bey,* Fransızcıdır. *İttihat ve Terakki*'nin genç kurmayları ise, Almancı. Başından itibaren 'ilerici' takımı, ilericiliği 'Batılılaşmak' diye koyuyorlar; yani, halkın, görgü görenek kültür düzeyinde geçmişine yabancılaşıp, 'ecnebileşmesi'; demek bunlar da bilinmez hangi gelecek adına, geçmişi silmeye meraklıdırlar.

Batı Türklerinin çağdaşlaşması, işte böylece, korkunç bir çıkmaza giriyor. Toplumdaki iki siyasal akımdan hangisi iktidarda olsa, ipler emperyalizmin elindedir; 'Muhafazakârlar' iktidarsa, ülke içinde, dine, diyanete, görgüye, geleneğe ciddi bir itibar dönemidir, buna mukabil ülkenin ekonomisi hemen bütünüyle 'ecnebinin' insafına bırakılıyor; yok 'terakkiperverler' iktidardaysa, bu sefer ülkenin öğretimi, eğitimi, kültürü 'ecnebinin' insafına terk edilmiştir, şu halde görgü, görenek, gelenek hor görülüyor, din diyanet boşlanıyor; peki yerine akıllı bir ulusallık, gerçek bir bağımsızlık mı koyuyorlar; hayır, 'ecnebi' kültür, 'evrensellik' yaftası altında geldiğinden, ülkede 'kozmopolit'ten geçilmiyor; kozmopolit toplum ise, hepimizin bildiği 'komprador' toplumudur ki, neticede dizginler yine 'sistem'in elinde demektir. Dahası, geniş halk yığınlarına yabancılaşmış, kökenlerinden kopmuş

aydınlar, onlar üzerindeki etkilerini yitirdiklerinden, gerektiğinde milleti 'ecnebiye' karşı seferber edemezler: 'Sistem'in istediği de başka şey değil!

İki yüz elli yılın özeti budur. Oysa, bu çıkmazdan çıkmanın yolu da, çok zor değil hani: 'muhafazakâr', ekonomiyi; 'terakkiperver' (ilerici), kültürü; ulusallaştırmayı bilecek; çağdaş koşulların sentezini gerçekleştirecek!

Atla deve mi?

ELEŞTİRİ DOLAŞTIRI...

26 Mart 1985

Benim, *enfarktüs*, o 5 Mart sabahı, *Harbiye* kavşağında pusuya yatmış, yolumu gözlerken; ben, 'kemafissâbık' *Nişantaşı* istikametinden, hangi düşünceye takılmış geliyordum, hadi bilin bakalım: Akılcı (rasyonalist) düşünce yapısına sahip olmamış toplumlarda, eleştirinin (tenkit), gerçek yerinde ve anlamında, bir işlerlik kazanamayacağı düşüncesine!..

Acı macı, ne de olsa kafa dağılıyor; işi ancak ambulans, trafiğe sıkışıp, *'cankurtaran*'lıktan çıkınca toparlayabildim; 'yoğun bakım'a çıkarken, mesele tamamdı: Ümmet toplumu, (feodal) dogmatik bir toplum; o toplumda bilinç değil inanç geçerli; yani değerlendirme (eleştiri) inanca uygunluk kriterine –kitaba– göre yapılıyor: İnancın mayasıysa akıl değil duygu, bu yüzden de eleştiri ana avrat sövmekle, göklere çıkarmak arasında gidip geliyor. Bu satırları hastanede yazıyor olmasam, size kimbilir *Nef'i Efendi*'nin o zehir zıkkım hicivlerinden ne 'acılar' tattırırdım!..

Belki, bir başka sefere...

Çağdaş eleştiri rasyonalist bir kurum: Değerlendirme, inanca (yani duyguya) değil de bilince (yani akla) dayanınca işlevi ve önemi hem değişiyor, hem artıyor, çağdaş eleştiriyi (bilimsel kuşkuyu), fikir tarihindeki vazgeçilmez yerine oturtan, ansiklopedistler ve öncüleriydi, yani burjuva düşünürle-

ri! Şundan ki burjuvazi, ümmeti millete dönüştürürken laikleştiriyor, laikleşme ise çoğulculuğu, *'barika-i hakikat, müsademe-i efkârdan doğar'* düşüncesini getiriyor. 'Gelişmiş' Batılı kamuoyunun sağı solu olmayan, hatta sağı sağından, solu solundan eleştirilmeyen 'şûra'lı, 'parlamento'lu, 'meclis'li toplumları, bir türlü demokrasi sayamayışı bundan: Her kafadan –akla uygun– başka bir ses çıkacak, herkes her şeyi serbestçe tartışacak, 'milli irade'yi bu eleştirilerin sonunda 'seçim sandığı'nın ulaştığı sentez oluşturacak –ki, onun bile, aklın ve yasaların çerçevesi içinde alabildiğine eleştirilmesi, aslında çok yönlü eleştiri toplumu demek olan demokrasinin 'olmazsa olmaz' bir özelliğidir–.

Dahası var: Çağdaş akılcılık, burjuvazinin geliştirdiği çok yönlü ve çok değerli eleştiriyle yetinmemiştir. Hanidir *'özeleştiri'*den bahsediliyor. Siz bakmayın yarı feodal –adı sosyalist– birtakım merkeziyetçi bürokrasi diktalarında özeleştiri kurumunun, müthiş ve yanlış itiraflar sağlamak için işletilmesine! Gerçekte burjuvazinin bireysel, dolayısıyla sübjektif (öznel) olan eleştiri kuramına; proletaryanın toplumsal, dolayısıyla objektif (nesnel) niteliğini katmıştır. Kısacası, hepimizin özlemi olan tam bağımsız ve tam demokratik toplum, hem yatay, hem dikey olarak işleyen, hepsinin tabanı bilimsel bir eleştiriler/karşı eleştiriler/özeleştiriler sistemidir.

Ama, dediğim gibi, bütün bunlar aklın kılavuzluğuna, düşüncenin özgürlüğüne, iradenin serbestliğine bağlı; yoksa insan eleştiri dolaştırı derken, *Nişantaşı* ile *Harbiye* arasında enfarktüs bile olur.

İŞÇİLERDEN ÇIT YOK!

11 Mayıs 1986

Önce bellek tazeleyelim!

Modern sosyalizmin *'babaları'*, ayrı ayrı gelişen sosyalizm fikrini, işçi hareketini ve Alman felsefesini meczederek; gelişmiş endüstri toplumları için, hem ciddi bir tahlil ve tenkit getirmiş oldular; hem de, bir gelecek projeksiyonu! Çağdaş sosyalizmin serpilme ortamı, gelişmiş endüstri toplumları *(İngiltere, Almanya), 'itici gücü'* ise *proletarya* olacaktı!

Önceleri sosyalistler (o tarihte sosyal demokrat deniyor), iki toplum kesitini, harekete katmazlardı: Köylüleri ve aydınları! *Bernstein*'ın ortaklaşa hareket önerisine, *Kautsky*'nin, 1922'ye kadar karşı çıktığını yazmıştım; aynı sebepten, klasik Marksistler, sosyalizmin azgelişmiş/sanayileşmemiş toplumlarda *(Rusya, Çin, vb.)* gerçekleştirilebileceğine inanmazlar. Endüstri yok, ya da kıt; toplam nüfusa göre işçi yüzdesi düşük, demek *'itici güç'* zayıf; yerine partiyi (ve orduyu) ikame ediyor; neticede, özyönetimci özgür bir sosyalist toplum değil; merkeziyetçi totaliter, bir bürokrasi diktası kuruyorsun; zaten amacı da sosyalizmden çok, onu doğuracak ana faktör olan, sanayileşmek! Yani, sosyalizmin tarih öncesi!

Bunları zaten bilirsiniz, niye mi tekrarladım?

Sosyalistlerimiz, yeniden partileşmeyi tartışıyorlar. Tartışmasınlar mı? Elbette, tartışacaklar! Yalnız, dikkat isterim:

Hep olduğu üzere, tartışan yine aydınlar, işçilerden çıt yok! Böyledir, ya susar uzaktan bakarlar; ezkaza katılacak olsalar, tehlikeli ilk dönemeçte ortadan kaybolurlar; hatırlasanıza, son serbest seçimlerde altı (evet, altı) sosyalist partinin aldığı toplam oy, *Cumhuriyet*'in toplam tirajı dolayındaydı; *Cumhuriyet*'i kimlerin okuduğu malum, *'seçkin aydınlarımız!'*; demek partileşme, *Türkiye*'de sorunu çözmüyor; çoğunluğu aydın, beş yüz üyeli sosyalist partiler, sosyalizm idealini, halk yığınlarına nasıl dönüştürebilecek; meselenin bamteli burada!

İki önemli engelin aşılması gerekmiyor mu, sizce?

İlki, sayısal engel! Sanayileşmemizin sürekli olarak yavaşlatılması ve geciktirilmesi; işçileşme sürecini de, bilinçlenme hızını da kesmektedir. İşçiler, toplam *Türkiye* nüfusunun, düşük bir yüzdesi; handiyse, ihmal edilebilir bir rakam! Elli milyonun, hiç olmazsa yirmi milyonu işçi olmalıydı ki, dinamiğini yaratabilsin; kendi içinden, yönlendirici ve yönetici kadrolarını çıkarabilsin! İkincisi, daha önemli bir engel; işçilerle aydınlar arasındaki, *'yabancılaşma'* engeli! Sosyalist aydınlarımızın benimsediği kültür, savunduğu zevkler, yaşadığı ve önerdiği *'alafranga'* hayat; kırsallığı –yani feodalliği, yani ümmet üstyapısının değer düzenini– üstünden atamamış işçi kalabalığına, açıkça ters gelmektedir; sanırım bu yüzden, aydınlarla işçiler arasında, ne doğru dürüst iletişim kurulabiliyor, ne de özdeşleşme olayı gerçekleşiyor; onun içindir ki ülkemizde sosyalizm, senelerdir, aydınlar arasında oynanan muhataralı bir saklambaç oyununa dönüşmüştür!

İktisatta hızlı bir sanayileşme, kültürde köklü bir ulusallaşma sağlanamadıkça; korkarım daha çok saklambaçlar oynayacağız: Aydın aydına, kendi aramızda!

ASIL ELDEN GİDEN!

18 Mayıs 1986

Şu her şeyi abartma huyumuz!

Tanzimat'ta, *Meşrutiyet*'te, *Cumhuriyet*'te zamanın 'uleması', tepeden tırnağa feryad ü figandır: "Din elden gidiyor!" *Cumhuriyet,* yetmişine merdiven dayadı: *Ramazan* münasebetiyle gördük: Müslümanlık bir yere gitmemiş, yerinde duruyor; dahası, üzerimizde sinsi bir 'şeriat' rüzgârı esmektedir: 'Laik' liselerde 'mescit' teşebbüsleri: 'Tarikat fideliği' yurtlar; kızlarda kaçgöç, denetimsiz Kur'an kursları vs. Bu defa laik 'ulema'da feryad ü figan: "Laiklik elden gidiyor!" Yahu nedir, on beş milyon öğrenciden, kaçta kaçı 'şeriat rüzgârına' kapılmıştır, dersiniz; yüzde biri mi, yarımı mı? 'Şeriatçı' dergiler çoğaldı, doğru; satışlarını bir kurcalayın, çoğu 'dökülüyor'; hele işindeki gücündeki Müslümanları etkileyebilmek güçleri, son derece zayıf! O zaman, *Diyanet İşleri Başkanı*'nın dediği gibi, olay *İçişleri Bakanlığı*'nı ilgilendirmektedir, abartmanın âlemi yok! Laiklik öyle kolay kolay elden gitmez!

Örneği hadi tarihten alalım: Fransız devrimi, en acımasız laik devrimdi, *jacobin*'ler papazları kesti, kiliseleri ahıra çevirdi; oysa *Fransa,* hâlâ laik demokrasi ama, *St-Joseph, St-Benoit* türünden tarikat liseleri, sürüsüne bereket; ayrıca üniversite düzeyinde Katolik enstitüleri faaliyette! Bu kurumlarda dersleri, papazlar, rahibeler okutur; karatahtanın üze-

rinde, çarmıhta *İsa* kabartması vardır; yine de hiç kimse çıkıp, *Fransa*'da laikliğin elden gittiğini söylemez, çünkü gülünç olur!

Başka bir abartma konusu, nedir bakın: 1920'li yıllarda *TKP, Komintern*'e üye sayısının 'resmen' önce üç yüz (4. Kongre), sonra altı yüz (5. Kongre) olduğunu bildirmiştir; on üç milyonluk *Türkiye*'de altı yüz kişi; hani o 'muazzam Bolşevik tehlikesi' var ya, tabanı işte budur. 1940'lı yıllarda, hatırlarım, şair *A. Kadir "Tebliğ"* adlı şiir kitabı yüzünden *Kırşehir*'de 'ikamete memur edilmişti'; geçen gün kitabı karıştırıyorum, son sayfasında şu notu görmeyeyim mi: *"Bu kitap 1943 yılı Mayıs içinde, İstanbul'da Sebat Matbaası'nda 750 nüsha olarak basılmıştır."* Evet, 750 nüsha! *Ö.F. Toprak*'ın *"İnsanlar"*ı 333 adet basılmış, öyle yazıyor; başlarına onca dert açan, *Cahit Irgat*'ın *"Rüzgârlarım Konuşuyor"*u, *Rıfat Ilgaz*'ın *"Sınıf"*ı ise, olsa olsa 1000! Okuma yüzdemizin düşüklüğü hesaba katılırsa, aslında olayın ne kadar küçük, ne kadar 'ihmal edilebilir ölçülerde' bir edebiyat olayı olduğu anlaşılmaz mı; oysa yaşayanlar bilir, o devirde çok abartılmış, basın dahil herkes, *"Devlet elden gidiyor"* diye yaygarayı basmıştı. Çok şükür devletin de bir yere gittiği yok, sapasağlam yerinde duruyor.

Gelelim müstehcenlik konusuna, o sanki farklı mı? Ülkemizde, gazete, dergi, kitap, hepsinin toplam satışı diyelim ki, (atıyorum) üç milyon olsun; yahu bunların hepsi 'müstehcen' olsa, gazete okuru olmayan elli milyonun yanında, esamisi mi okunur? Hele gerçek 'müstehcen' yayınların nüfusa yüzdesini arayıp bulsanız, kuşkusuz gülersiniz: Âdeta bir fil, hınzır bir karıncanın, ahlakını bozacağından korkmakta; 'ahlak elden gidiyor' diye ortalığı velveleye vermektedir; o konuda da, bir feryad ü figandır gidiyor. Diyorum ya, meseleleri nedense gerçek boyutları içinde göremiyor, bir türlü akıl ölçüleriyle ölçemiyoruz; kimbilir belki de bu, dev boyutlara

ulaşmış komplekslerimizden, kendimize aşırı güvensizliğimizden geliyor. Ben size bir şey diyeyim mi, *Paris*'te benim duvarlarda gördüğüm ilk afiş, kralcıların afişiydi: "Yaşasın Kral" diye bitiyordu. Yıl, 1948.

O bu değil ama, gerçekte ne ahlak elden gidiyor, ne din, ne laiklik, ne devlet; elden giden nedir bilir misiniz, hoşgörü, yani demokrasi!

iki yüzyıllık suçumuz

GERÇEĞİN VERDİĞİ DERS!

13 Nisan 1982

Geçmiş gün, ayrıntılarını unutmuşum; *Sabahaddin Selek*'ten dinlemiştim: *İsmet Paşa,* doğu illerimizden birinde *(Tunceli mi?)* durmadan seçim kaybeder, kaybettikçe üzülürmüş. Üzüntüsünün, onca haklı bir nedeni var: Kültür seferberliği döneminde, meğer bu ilin her köyünde bir okul açılması için, 'bizzat' ilgilenmiş! Okutup adam ettiği insanların, ona oy vermemesine üzülüyor.

Kültür seferberliği dedim de!.. Cumhuriyetimizde *İnönü* dönemi (1938-1950) kültür dönemidir: Halkevlerinin, köy enstitülerinin yönlendirici kültür faaliyeti bu dönemde yoğunlaşır. Milli Eğitim Bakanlığı'nın o dillere destan 'klasikleri' bu dönemde Türkçeye çevrilmiş, Devlet Konservatuvarı en hızlı günlerini bu dönemde yaşamış; işte bu arada, her köye bir okul kampanyası açılarak, kırsal kesimin de bu kültür bereketinden nasibini alması sağlanmak istenmiştir. Öyledir de, acaba niye Türk halkı, serbest seçim olanağına kavuşur kavuşmaz, *İnönü*'yü de, partisini de iktidardan uzaklaştırır, hiç düşündünüz mü?

Ben düşündüm. Uzun etmeden, size *T. Bulutay*'ın Türkiye'nin iktisadi büyümesi üzerine, araştırıp elde ettiği rakamları vereceğim, durum aydınlanacak: *Mutlak büyüklük olarak ve sabit fiyatlarla, gayrisafi ulusal hasıla, 1939/1948 arasında aynı düzeyde kalmış; buna mukabil kişi*

başına gelir, 1939 yılı 100 kabul edilirse, 1948'de aşağı yukarı 88'e düşmüştür. Yani o kültür döneminde, ülkemizde kişi başına ulusal gelir, yılda ortalama yüzde 1.5, dönemin bütününde yüzde 15 kadar bir gerileme gösteriyor. Evet bunda, dünyada savaş olmasının etkisi küçümsenemez ama, savaş bittiğinde Hazine'de tonlarca altın biriktiğini söyleyip övünen de, o dönemin iktidarıdır. Ülkenin ekonomik hayatı geriliyor, onlar kültür seferberliği yapıyorlar, Hazine'de altın biriktiriyorlar.

Geldik mi aynı yere: Türkiye'nin en büyük yanlışlarından birisi, kalkınmayı kültür sorunu sanması; iktisatçı, mühendis, teknisyen kadrolarına ağırlık verecek yerde, ha bire öğretmen üretmesidir. Aynı kültür seferberliği yıllarından idealize edilmiş bir köy öğretmeni tipi vardır ki, yıllar boyunca Türk romanına, hikâyesine kahramanlık etmiş, üstyapısal kalkınma hayalini temsil edip durmuştur. Oysa, UNESCO'nun araştırmaları, sağduyuyla hepimizin bulabileceği bir gerçeği şaşmaz bir şekilde kanıtlıyor: *Gelişmekte olan üçüncü dünya ülkelerindeki kültür seferberlikleri, sadece kültür planında kaldığı sürece, özlenen sonuçları vermiyor: Kültür (en basit ifadesiyle okur-yazarlık), gerçek bir ihtiyaç olmadıkça, ne kök salabilmekte, ne dalbudak vermektedir. Kültür seferberliklerinin, arzu edildiği gibi sonuçlanabilmesi, ancak aynı zamanda ciddi sanayileşme programlarının uygulanmasıyla mümkün oluyor.* Nitekim 1940 kültür seferberliğinde alfabeyi sökenlerin çoğu, zamanla öğrendiklerini unutmuşlardır. Kapalı köy ekonomisinde, ne okuma-yazmanın uzun boylu yeri vardır, ne kara cümlenin!

Bunu hiç unutmamalıyız.

Cumhuriyetin ilk yıllarında, okuma-yazma oranı yüzde 10 filandı. Nasıl da utanırdık!.. 1980 yılında, yüzde 69 imiş; son bir yılda açılan kurslarla iki milyon kişiye okuma-yazma

öğretmişiz; 1982'de yüzde 72'ye yükselmiş!.. Milli Eğitim Bakanı söylüyor. Haklı olarak övünüyor da!.. O söylemese de, gazetelerden, televizyondan, kursların nasıl alakayla izlendiğini görmüyor muyuz? Ona ne hacet, dalacağınız ilk kursta, civar gecekondu halkını, en azından komşu apartmanların kapıcılarıyla karılarını bulabilirsiniz. Bu bir gerçek. Gerçek ya, sanırım iki saptamayı gerektiriyor.

Birisi, elbette şu: Kırsal kesim insanlarının kurslara ilgisi, geleneksel ekonomik düzenin dışına çıktıkları oranda artmaktadır. Demek UNESCO'nun saptaması doğru. Okuma-yazma, sokak adı, otobüs numarası, Almanya'dan gelen mektubu okumak söz konusu olunca, şiddetli bir ihtiyaç olarak hissediliyor. Geleneksel kırsal düzeni dağılmamış yörelerdekilere, istediğin kadar alfabeyi bellet, ya kullanacak doğru dürüst yer bulamayacaktır, ya da zamanla unutacaktır.

İlk saptamadan ikincisini çıkarmak kolay: Okuma-yazma yüzdesi, bir yerde kişi başına düşen ulusal gelir payıyla ilişkili; bu yüzden de, yönetimin, işi okuma-yazma kurslarıyla bırakmaması, bu kurslara ekonomik kalkınmayı sağlayacak bir taban çekmesi lazım!.. Bilmem Doğu illerimizi kalkındırmak amacıyla, Sanayi Bakanlığı'nın hazırladığı planı gördünüz mü?.. Haberi okurken, hem sevindim, hem İnönü'yü andım!.. On iki Doğu ilimizde 79 fabrika yapılacakmış, ne fabrikalar ne fabrikalar!.. Van'a perlit patlama, Hakkâri'ye iplik ve dokuma, Bitlis'e kurşun izabe, Muş'a meyanbalı, Ağrı'ya çimento, Tunceli'ye deri mamulleri, Bingöl'e yapağı işleme vb. fabrika ve tesisleri!..

İçimden, hem planlanan fabrika ve tesislerin kâğıt üzerinde kalmamalarına dua ettim, hem de düşündüm: İsmet Paşa da o zamanlar Doğu illerinde köy köy okul açtırıp, öğrencilere mandolin çaldırmaya heveslenecek yerde, bölgenin kalkınması için gerekli fabrikaları kurdursaydı, kuşkusuz sonraki seçimlerde alacağı sonuçlar, daha gönlüne göre olurdu.

Ayrıca, başımızı ağrıtacak nice sorunları, başından çözerdik. Okuma-yazma seferberliği, çok güzel, çok iyi!.. Ancak öğrenmemiz gereken gerçek odur ki, *en ilkel alfebeden en karmaşık teknolojiye kadar kültür, eşdeğerli ekonomik kalkınma aşamasına ulaşmış toplumların ihtiyacıdır; onun için de, kültürü yaygınlaştırmak, cahilliği yok etmek çabaları, mutlaka altyapısal kalkınma programlarıyla atbaşı yürütülmelidir.*

Gerçeğin verdiği ders bu!..

MOZART ÇALAN KÖYLÜ...

27 Nisan 1982

Madam *Victoire Eskenazi,* her yemekten sonra, 'orta şekerli' bir kahve içiyor. Türkiye'den ayrılalı, otuz yıl olmuş. Fransız kahvesine bir türlü alışamamış. Benim *İstanbul*'dan geldiğimi öğrenir öğrenmez, ilk sorduğu ne oldu kestirebilir misiniz: Tavukgöğsü! 1950'lerde, canı memleket yemeklerini çeken bir Türk, *Paris*'te, toprağı bol olsun *Sofi*'nin lokantasına gitmek zorunda idi. *Sofi,* Ermeniydi, Türkçeyi Yozgatlı gibi konuşan bir Anadolu Ermenisi. Türkiye'den gitme 'gayrimüslim Osmanlıların', gittikleri yerde, 'alaturka saz heyetleri' kurduklarını çoğumuz bilmez. Bu heyetlerden birisini, yine aynı yıllarda *Paris*'te dinlemiştim. Son derece başarılı çalıyorlardı. Şu bizim tespih âdetimiz var ya, Batı Avrupa'da, Amerika'da, eli tespihli birini gördünüz mü, şaşmaz: Türk değilse ya Rumdur, ya Ermeni, ya da Yahudi!

Örnekleri çoğaltmak mümkün, ama gereksiz. Soru şudur: Müslüman olmadıkları halde, Anadolu'dan uzaklaşalı yıllar olmuş bu Anadolulların, buraların gelenek ve görenekleri sürdürmeleri nedendir?

Sadece hasretten mi?

Sanmıyorum! Milattan sonra binle bin dokuz yüz yılları arasında Anadolu'da, Batı Türkleri (Selçuklu ve Osmanlılar) son derece başarılı bir Osmanlı kültür sentezi başarmışlardır. Buna ben Selçuk/Osmanlı kültür bileşimi diyorum. Öyle bir

bileşim ki, *composant*'ları arasında hiç kuşkusuz Müslüman Arap ve Fars kültürü var, ama tamamı bunlar değil; ya ne, Orta Asya'dan taşıdığımız kabile kültürü mayası, Anadolu'da bulunduğumuz Bizans kültürü, hatta daha eski Ermeni, Süryani, Urartu, Hitit kültür kalıntıları! Başka bir deyişle, Osmanlının sınırları içinde sağladığı yaşama biçimi, son derece karakteristik, son derece kendisine özgü bir yaşama biçimi! Gerçi bu bir ümmet bileşimidir, kökeninde dinsel öğeler egemendir ama, o kadar oturaklı, o kadar muteber olmuştur ki, imparatorluğun Müslüman olmayan halkları da, bu yaşama biçimini sevmişler, ona uymuşlardır. Anadolu'dan koptuktan sonra bile, birkaç nesil boyunca hâlâ o gelenek ve göreneği sürdürmelerinin kökeninde, aslında bu yatıyor.

Selçuk/Osmanlı bileşimi dedim de!.. Cumhuriyet aydını, biraz da laik devrimciliğin etkisiyle, bu bileşimi küçümsemek eğilimindedir. Oysa yanlış! Bazıları, bütünüyle inkâr yoluna sapıyor; akıllarınca bir kültür rönesansını, Yunan/Latin kültür tabanı üzerinde yeniden başlatmayı öngörüyor. Buysa, vahim! Bir kere, Yunan/Latin kültür mirası, Selçuk/Osmanlı kültür bileşimine, Bizans *composant*'ı kanalıyla da geçmiştir, Arap *composant*'ı kanalıyla da geçmiştir; içindedir yani, dışında değildir. İkincisi, Selçuk/Osmanlı bileşimini yok saymak, Türk toplumunu kültür emperyalizminin güçlü silahları karşısında savunmasız bırakmaktadır. Düşünün, Anadolu'dan göç etmiş Müslüman olmayan Anadolulular bile, Batılı kültürün ağırlığı altında ezilip kaybolmamak için, ortaklaşa Osmanlı bileşiminden yararlanıyorlar da, biz bu bileşimi hakir görüp reddediyoruz. Olmaz böyle şey!

Selçuk/Osmanlı bileşimi, mimariden musikiye, edebiyattan askerliğe, yemek yemekten ve çeşitlerinden eğlence biçimlerine kadar, inanılmaz bir zenginlik ve çeşitlilik arz etmektedir. Ulusal demokratik devrimin görevi, bu bileşimi ve unsurlarını reddetmek değil, olanaklarını belirli bir ayrıcalık-

lılar kümesine tanınmış olmaktan çıkarmak, halklaştırmak, halka maletmektir. Sonra asıl görev geliyor: Bu ümmet kültürü temelinden, çağdaş millet kültürü bileşimini gerçekleştirmek! Kuşkusuz, millet olmak demek, gerçekte halk ve laik olmak demektir, böyle olunca da dinsel unsur yönlendirici olmaktan çıkacak, yerini rasyonel unsur alacaktır. Yalnız, bu değişme, ümmet bileşimini yok saymaz, onun getirdiği zorunluluktur.

İşte burada sorunun bamteline varıyoruz.

Bazı Türk aydınları, şikâyetçidir: Türkiye'nin refah düzeyi yükselse de halkın yaşama biçimi değişmiyormuş! Ne milyonerler varmış ki, hayatın tadını bir İngiliz, bir Fransız, hatta bir İspanyol milyoneri gibi çıkaramıyormuş!

Selçuk/Osmanlı kültür bileşimi ve yaşama biçimi, Arap/Fars/Bizans tabanı üzerinde yükselmiştir; Batılı dediğimiz yaşama biçimleri ve kültürleri ise Grek/Latin tabanı üzerinde!.. İkisi ümmet bileşimi döneminde birbirine benzemezlerdi ki millet bileşimi döneminde birbirlerine benzesinler! Eğer eli para gören Anadolu insanı, bir üst aşamanın kültürünü yaşamıyorsa, bu doğru dürüst bir ulusal bileşim yapamayışımızdan olmasın? Nasıl *Madam Eskenazi, Madam Sofi,* dünyanın dört bir yanına dağılmış Müslüman olmayan Osmanlılar, gelenek ve göreneklerini yabancı kültürlere karşı savunuyorlarsa, Anadolu'daki Türkler de öyle savunuyorlar. Laik, ulusal ve demokratik bir kültür bileşimi, bir yaşama biçimi gerçekleştiremediğimiz sürece, eski bileşimin kalıntılarına sığınarak savunmakta devam edeceklerdir.

Kültür bileşimi açığımızı, yerine yabancı bir kültürü (kültürleri) ve yaşama biçimini 'ikame ederek' kapatamayız; bu neo-tanzimatçı bir tavır olur ki, *İsmet Paşa*'nın köylüye mandolinle *Mozart* çaldırıp, onu geliştirdim sanmasına benzer!

ŞATAFAT MERAKI...

18 Mayıs 1982

İlk şiirlerimden birini, *Varlık*'a götürüyorum. Sene 1950 filan. *Yaşar Nâbi,* arka sayfalara koyabileceğini belirtince şaşırmış olmalıyım, açıklamayı gerekli gördü: Şairler arasında sessiz bir kavga sürer gidermiş. Filanın şiiri önde çıktı, falanın adı benimkinden büyük yazıldı vs. On yıl sonra *Yeşilçam*'da öğrendim ki, bu gösteriş savaşı film yıldızlarımız arasında, çok daha vahim haldedir. Çoğu alacağı paradan çok, adının hangi büyüklükte yazılacağını tartışıyor. Işıklı reklamlardaki sıralama yüzünden, gazino şarkıcılarının işlerini bıraktıklarını öğrenişim, on yıl daha sonra! Anhası minhası, sanatçılarımız arasında bir fiyaka yarışıdır gidiyor.

Yo, yalnız onlar arasında değil, genellikle aydınlarımız arasında demeliydim. Bilmez değilsiniz ya, masası değiştirildi, telefonu kaldırıldı diye makamından istifa eden şube müdürleri; arabası alındı diye olay çıkaran idare amirleri görülmüştür. Büyük bir şirkette yeni görev edinen delikanlının başarısı, yaptığı işle ölçülmüyor; özel sekreteri var mı yok mu, emrine araba verilmiş mi verilmemiş mi, ona bakıyorlar. İşimiz gücümüz fiyaka, bir de konfor! Başarının kriteri, vitrinin gösteriş derecesi!

Hep böyle miydik?

Türk aydınlarının ceddi 'Osmanlı' aydınları, okullarda öğretildiği kadar 'kahraman' değillerdir. Yoksa şöyle mi de-

meliyim: Padişahın 'kulluğundan', *'fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür'* yurttaşlığa, kolay geçememişler. Makam-ı saltanata kafa tuttukları zamanlarda bile, 'zevahire' önem veren 'padişah bendesi' bir tarafları sırıtıyor. Örneği pek çok bunun.

Malum-ı âliniz, 'Genç Osmanlılar'ın saltanata muhalefeti *Mustafa Fazıl Paşa*'ya; onun muhalefeti ise, çıkar hesabına dayanıyordu; padişah adamı *Mısır*'a vali yapmamış, içerlediği bu, 'Genç Osmanlılar'a 250.000 altını bastırıyor. *Ziya Bey*'in (Paşa) aylığı üç bin, *Namık Kemal*'in aylığı iki bin frank. *Namık Kemal, Paris*'ten babasına yazdığı mektupta diyor ki: *"...şimdi Ziya Bey, Reşat Bey, Nuri Beylerle, bahçe üstünde, gayet geniş, gayet şahane bir yazlık daire tuttuk. Pek nefis eğleniyoruz."* *Yusuf Akçura*, galiba *Ebüzziya*'dan naklen şu bilgiyi verir: *"...Ziya Bey de dahil olmak üzere, Genç Osmanlılar'ın cümlesi Paris ve civarında yerleşmişlerdi. Kemal ile Ziya tam Şarklı idiler. Evvela Mustafa Fazıl Paşa'nın kileri, beyler için her malzemeyle doluydu. Hatta İstanbul'dan, her hafta Karakulak suyu geliyordu."*

Ya 'Jöntürkler'? Daha farklı mı? *Ahmet Bedevi, Damat Mahmut Paşa* ve oğullarını *(Prens Sabahaddin ve Lütfullah)* 'finanse etmek' maksadıyla, Fransız zenginlerinin 'sendika' oluşturduklarını açıklamıştır. Bu 'sendika' paşa ve oğullarına, ayda bin lira vermeyi üstlenmişti. Öteki 'Jöntürkler'e gelince, *Abdülhamid*'in *Paris*'e postaladığı 'başhafiye' *Ahmet Celaleddin Paşa,* bazılarına maaş bağlayarak, bazılarına 'memuriyet' sağlayarak, üç aşağı beş yukarı hepsini evcilleştirmeyi başarmıştı. *Dr. Abdullah Cevdet Viyana* Elçiliği hekimliğine, *Çürüksulu Ahmet Bey Belgrad* Ataşemiliterliğine atanır; *Tunalı Hilmi Bey Madrit, Ali Kemal Bey Bürüksel* Elçiliği'nde görev alır ve ilh...

Dikkat buyruldu mu, bunların hepsi aydın, dahası 'devrimci' aydın; muhalefet dönemlerinde iken çoğu 'bürokrat',

çoğu 'âlâyişe düşkün', konforsuz edemiyor; günün birinde iktidar oldular mı, bu eğilimlerini sistemleştirip yaymayacaklarına inanılır mı? *Tanzimat*'ın sivil paşalarından itibaren, Osmanlı aydınları makam, unvan, mansıp, rütbe, nişan merakından bir türlü kurtulamaz: Memur müdürlük ister, müdür olur gözü umum müdürlüktedir; 'fırkacıdır', 'mebus' olur, 'vekilliğe' heveslenir, 'vekil' olur olmaz gözü başvekilliktedir. Bir hizmet yarışı değil, itibar yarışıdır bu; kanıtı ortada, memurlar müdür, 'fırkacılar' vekil olmuş, fakat devlet batmıştır.

Hastalığın Cumhuriyet aydınlarına sirayetini, ancak Kuva-yı Milliyeci bir idealizm önleyebilirdi. Cumhuriyetin ilk yıllarında sanırım önlemişti de! Bâbıâli bürokrasisinin Ankara'ya intikali bir yandan, *Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*'nin 'tek parti diktasına' dönüşmesi öbür yandan, eski hastalığın nüksetmesine sebep olmuşlardır. O gün bugün Türk aydınları, yine 'seçkinlik' merakındadırlar, ayrıcalık isterler. Ne yapıp yapıp kendilerini benzerlerinden ayıracaklar, onların önüne geçirecekler. Ciddi bir hizmet yarışında, 'bihakkın' çalışarak mı? Ha işte orası, şüpheli biraz.

Sevgi Soysal anlatmıştı:

TRT'de çalışırken, mikrofona piyes koymak gerekiyor, orada hazır bulunan ünlü bir yazar, sıkılmadan filan kitabının bu iş için biçilmiş kaftan olduğunu söyleyebilmiş! Yeteneklerine bakmadan, yetki istemeyen mi kaldı? Hangi aydını dinleseniz, işinde en becerikli olan o, en beceriksiz, dairenin başkanı. Oysa hep biliyoruz, çoğu üstlendikleri görevi duyarlıkla yerine getirmekten çok, emeklilik süresini ve alacakları ikramiyeyi hesaplıyorlar. Osmanlı aydınlarından müdevver şatafat merakıyla, makamlarının cakasını satmayı, gereğini yapmaya yeğliyorlar. Çoğunda yazlık kat, video, son model araba, hatta denizde bir 'tekne' merakı, işinde başarıdan önde geliyor. Kestirmeden ve çabuk, para! Kişiliğini, şatafatıyla kanıtlamak!

Oysa Türk aydını başka kumaştan, başka bir adam olmamalı mı? Bir şey 'olmayı' değil, ülkeye yarayacak bir şeyler 'yapmayı' önemseyen bir adam? Ama öbürleri yok mu öbürleri, hani işin kalitesine değil fiyakasına bakanlar, küçük parmaklarıyla ahkâm kesenler, 'büyük yanlışımız' işte asıl onlar!

Yanlış kültürlerin 'taşıyıcıları' da onlardır çünkü.

İKİ YÜZYILLIK SUÇUMUZ...

25 Mayıs 1982

Demiştim ki, "önceden gerçekleşmiş Müslüman tabanlı başka bir laik toplum modelinin olmayışı da, ulusal bir kültür bileşimine ulaşamayışımızı olumsuz yönde etkilemiş, Hıristiyan tabanlı laik toplumları örnek edinişimiz çeşitli yozlaşmalara yol açmıştır"; kafası buna takılmış, telefonda diyor ki:

"...ne demek Hıristiyan tabanlı laik toplum? Kavrama açıklık getirmelisiniz: Laikliğin anası pozitivizm ise, müspet bilimlerin yasaları nesnel ve evrensel değil midirler?"

Ufak ufak, tartışsak mı diyorum.

Ümmet aşamasında Batılı toplumlar, değer sistemleri son derece Hıristiyan köylü toplumları olarak görünüyor, yani kırsal ve feodal. Kilise, her yerde hazır ve nâzır; güçlü örgütüyle yalnız ahrete değil, dünyaya da egemen, düzenleyici ve belirleyici güç. Uluslaşma sürecinde parasal ve burjuva (şehirli anlamına gelir) değer sistemleri ağırlık kazanacaktır. O kadar böyle oluşacaktır ki bu, o güne değin tekliğini ve bütünlüğünü korumuş *Roma* kilisesi bile, ulusallaşmanın (burjuvalaşmanın) koşulları gereği çatlayıp bölünecek, Hıristiyan tabanlı uluslarda bir yandan *Luther*'cilik, *Calvin*'cilik vb. eğilimler doğarken, bir yandan da laiklik serpilip gelişecektir.

İngilizlerin laikliği, prensibi aynı olsa da Fransızların laikliğine benzemez, bunda hem Protestanlığın Katoliklikten farklı oluşu rol oynar, hem de İngiliz burjuvazisinin Fransız

burjuvazisinden çevikliği, sanayileşmeye geçişteki çabukluğu. Dikkatli baktık mı, Alman laikliğinin de İtalyan laikliğine uymadığını görürüz. *Demek Hıristiyan tabanlı ülkelerin içlerinde dahi uluslaşmayla beliren laik toplumlar, koşulların farklılığı yüzünden aynı olamıyorlar; öyleyse, Müslümanlık gibi tamamiyle karşıt bir din tabanından olan toplumların, uluslaşma sürecinde, laikliklerinin Batılı laik toplumlarınkine 'aynen' benzemesi olası mıdır? Türk toplumu, ümmet aşamasındaki kırsal/feodal köylü toplumundan, millet aşamasındaki burjuva/parasal topluma geçerken, cevap bulunması gereken 'hayati' soru buydu. Türk aydını bu cevabı bulacak yerde, halkına, Batılı toplumların ulaştıkları gelişme aşamalarına dayanan çeşitli toplum modelleri önermiş, kendi ümmet toplumundan özgün (orijinal) bir laik toplum modeli yaratmaya yönelememiştir. İki yüzyıllık suçumuz budur.*

O zaman ne oluyor? Uluslaşma olayı, tabanı farklı toplumlara benzeşmeye, onların üstyapı kurumlarını aynen aktarıp çağdaşlaştığımızı zannetmeye dönüşüyor. Eğer *Türkiye*'den önce uluslaşmış, dolayısıyla laikleşmiş Müslüman tabanlı toplumlar olsaydı, kuşkusuz işimiz bir hayli kolaylaşacak, ama fikrimce özgün (orijinal) ulusal bileşim sorunu bütün önemini ve ciddiliğini yine koruyacaktı. Nedeni belli: *Cezayir, laik* Türk toplum modelini aynen uygulayamaz. Bunun aksi aynı oranda geçerlidir.

Hava yağmur. Camlarda su tozları uçuşuyor. Göz ucuyla, televizyon ekranında, *Galatasaray*'ın gol attığını görüyorum. Telefondaki diyor ki:

"...çağdaş laik toplumu yaratan sanayidir, daha genel bir terimle teknoloji! Teknolojinin Hıristiyanı Müslümanı olur mu Allah aşkına? O halde teknolojik gelişme, ister Almanya'da olsun, ister Türkiye'de, aynı sonuçları getirir, aynı yaşama biçimini egemen kılar..."

Acaba? Sorunu teknoloji düzeyinde koymak, sonuçları değiştirir mi? Teknoloji dediğimiz nedir? Bilimlerin üretime uygulanışı değil mi? Hıristiyan tabanlı toplumlara bir bakalım, uygulamaları bir örnek midir? Değil elbette! Yoksa ne diye Alman teknolojisinden söz edilsin? Bilimlerin üretime uygulanması, Hıristiyan tabanlı toplumlarda bile, koşullar farklı olduğu için, demek farklı teknolojiler meydana getiriyor. Yalnız teknolojiler mi canım, yaşama biçimleri de! İngilizin yaşama biçimi Fransızınkine, Amerikanın yaşama biçimi Rusunkine uyar mı? Ne münasebet! O halde, dinsel tabanı karşıt toplumların teknolojileri (bilimsel yasalar aynı kalsa da) berikilerine benzemeyecektir. Elbet bunun, yaşama biçimini etkileyen önemli bir yanı da olacak. En ilginç örnek *Japonya* mıdır? Japonlar aynı bilimlerin aynı nesnel yasalarını kullanarak, kendilerine özgü bir teknoloji, giderek ulusal bir bileşim gerçekleştirmek yolundalar.

Telefondakine cevabım şu mu olmalı acaba? *Müspet bilimlerin, nesnel ve evrensel yasalarını üretime uygulayarak, üreteceğimiz teknoloji, yaşama düzeyimizi ve düzenimizi değiştirir, kırsal/feodal aşamadaki biçiminden farklı kılar, ama bu başka şeydir, farklılığın yabancı teknolojilerin –ya da kültürlerin– ulusal bileşimin yerine 'ikame edilmesinden' doğması başka bir şey!*

Önceki yaratıcı bir ulusal kişiliğin işareti, sonraki sömürge uyduluğunun! Bu farkı açık seçik kavramadıkça, istersek allâme-i cihan olalım, doğru çözüme ulaşamayız.

AYDINLAR NİYE 'TEKLİYOR?'

12 Ekim 1982

Danışma Meclisi'nde Anayasa tartışmaları sürerken, sık sık, *İbn Haldun*'un söylediklerini hatırladım. Hele sonuç, o büyük İslam âlimine, büsbütün hak verir gözükmektedir.

Söz siyasetten açıldı mı, *İbn Haldun, 'sunûf-u beşer içinde, emr-i siyasetten en uzak kişilerin'* aydınlar (âlimler) olduğunu söylüyor. Çünkü bunlar, *'kâffe-i hüküm ve nazarlarında, enzâr-ı fikriyye ve umûr-u zihniyye ile me'lûf olup, başka şey bilmezler'* imiş! Aydınlarımızın, çokluk, siyaseti ağızlarına yüzlerine bulaştırdıkları muhakkak ise de, bu sadece *'umur-u zihniyye ve enzâr-ı fikriyye'* ile meşgul olmalarından mıdır? Pek sanmıyorum! Bir kere biz, oldum olası kültürlü aydınla, diplomalı meslek adamını birbirine karıştırmışızdır; ikincisini, birincisinin yerine koyar dururuz. Öğretimi, kültür bellediğimizden midir nedir, bir türlü kültürü demokratikleştiremedik.

Galiba iş biraz karışık, bir izah deneyelim mi?

Feodal ümmet toplumunda, kültür (bilim ve sanat) *monark* ve çevresindeki soyluların 'imtiyazıdır.' Yani, halktan uzak! *Baroque* müziği ya krallar dinlerdi, ya prensler! Filozoflar, bilginler, tamamiyle soyluların himayesinde; onlar için çalışıyor. *Selçuk/Osmanlı* sentezi, erken döneminde pek aynı tutumu tutmamış ama; sonraları kurala uyuyor: Divan edebiyat ve musikisi, aslında bir saray edebiyatı ve musikisidir; böyle olması da, son derece doğaldır.

Ulusal demokratik devrim, nasıl iktidarı *'monark'*ın elinden alıp halka vererek demokratikleştiriyorsa; onun gibi, kültürü de (bilim ve sanat) eski imtiyazlı kesimden alıp, halkın bütününe (millete) yayarak, öyle demokratikleştiriyor. Tarihi fonksiyonu bu! Burjuva liberal millet toplumunda, kültürlülük herkesin hakkıdır; bunun olanaklarını yaratmak da, devletin görevi! Devlet bu işi nasıl yapar? Bir yandan eğitimi öğretimi demokratikleştirip yaygınlaştırarak; bir yandan da, kültürlüyle kültürsüz arasındaki yaşama farkını kaldırarak! Kültürsüzün geçimi kolaylaşırsa, kalan vaktinde kültür edinme fırsatını bulabilir. Çağdaş demokrasilerde süreç böyle işliyor.

Ya bizde? *Anadolu İhtilali,* ulusal demokratik bir devrimdir: *'Hâkimiyet'*, sultanın elinden, *'bilâ-kayd-ü-şart'* milletin eline geçer! Bunun olağan sonucu, kültürün (bilim ve sanat) aynı şekilde, saray ve çevresindeki *'münevveran'*dan, halka dağılması değil midir? Galiba işte orada, iki hata yapmışız: *Birincisi kuramsal (teorik) bir hata, sanıyoruz ki saray ve çevresindeki kültür Doğu/İslam skolastiğine bağlı olduğundan, toptan reddedilmelidir; bu bizi, kültür emperyalizmlerinin gönüllü kurbanı yapıyor; ikincisi pratik bir hata, öğretimi demokratikleştirmek, kültürü halka yaymak sanılıyor; bu da, sözgelişi 'yükseköğrenimi imtiyazlı çevrelerin hakkı olmaktan çıkarıp, halka mal ettin mi, kültür sorunu çözümlenir' yanlışını getiriyor.*

Bunun sonucu, *Devlet-i Aliyye*'den beri, 'malumat sahibi, milletten kopuk, nispeten imtiyazlı Batı taklitçisi' bir aydın kesiminin yaratılmasıdır. İmtiyazlı dedim, imtiyazları, bütün 'teceddüt hareketlerinin' başını çekmelerinden, bu yolda bürokrasiyle bütünleşmelerinden doğuyor; gel gör ki, 'taklit' bir komprador kültürünün taşıyıcısı olmaları, onları sürekli halka (millete) yabancılaştırıyor. Çözümlerinin, kuramsal önerilerinin, siyaset düzeyinde bir türlü 'dikiş tutmaması', bundan!

Cumhuriyetin ilk yıllarında, ulusal bir aydın tipi yaratılmaya çalışılmamış denemez! Ulusal bir bileşim kaygısı da görülüyor! Ne var ki, *Mustafa Kemal*'in ölümünden sonra, Türk kültürünü Yunan/Latin tabanına oturtmak eğilimi, 'aktarmacı ve malumatfuruş' aydın türünü yeniden tedavüle çıkarıyor. Üstelik, bürokrasiyle âdeta özdeşleştirerek! Sonucunu görüyoruz: Yarım asrı geçen Cumhuriyet tarihinde, kültür hayatı, elli milyonluk ülkede, yüz, bilemedin beş yüz bin kişiyi ilgilendiren bir darlıkta kalmıştır. Cumhuriyetin en büyük başarısızlıklarının birisi bu! *Orijinal ulusal kültür bileşimi yapamıyor, bir, eldeki taklit kültürü de –halka yabancılaştığından– kesinlikle demokratikleştiremiyor, iki!* Bu ikisi, birbirinin sebep ve sonucu mudur, düşününüz!

Ama aydınlarımızın, toplumsal hayatı ilgilendiren siyasal önerilerindeki ıska geçmelerinin, çoğunun kökeninde bu gerçek yatıyor.

BOYNU BÜKÜK ÜNİVERSİTELER

30 Ekim 1982

Türk işçilerini 'sepetlemeyi' kafaya koydular ya, Almanlar araştırma yapmış: Birinci kuşak *Türkiye'ye* dönmeye kararlı, ikinci kuşak yarı yarıya istiyor, üçüncü kuşak dönmeyi düşünmüyor! Kalıbımı basarım, aynı araştırma yurtdışında yaşayan, 'gelişmiş' Türk aydınları arasında yapılsaydı, çoğunluk dönmeyi düşünmediklerini söyleyecekti: 'Gelişmiş' Türk aydını *Batı'da*, ülkesine oranla çok daha 'ortamındadır.' Bitkiyi *'komprador'* kültürüyle yetiştirdin mi, elbette 'havasını' 'metropolde' bulacaktır.

Küt, bir anı: *Ankara'da*, 'gelişmiş' bir hanımla tartışıyoruz. İlerici, başına bu yüzden 'dertler' gelmiş. Akıllı da. Nasılsa yeri düşüyor, *Batı'da* insanın bir süre sonra çevresini yadırgadığını, 'memleketi özlediğini' söylüyorum. Cevabını hiç unutmam: "–...Ben *Londra'ya* ayak bastığım andan itibaren, kendimi yurdumda hissederim. Yadırgadığımı hiç hatırlamam!" Bu aydının, *Anadolu* toprağına intibak edemeyeceği, kesin olmasına kesindir de; acaba, o toprağın kalkınmasına yarayacak geçerli çözümleri önerebilir mi?

Kırsal tabanlı Türk, *Batı'da* kaç yıl yaşarsa yaşasın, 'memleketinden' kopmaz. Üç-beş kuruş dünyalık edindi mi, soluğu *Erzincan'da*, *Bitlis'te*, *Sivas'ta* alıyor. Oysa, 'gelişmiş' aydınlarımızı, *Batı'daki* 'mekânlarından' koparmaya, ne aklımız yetiyor, ne takatimiz! Osmanlı aydını, *İstanbul'dan* 'taş-

ra' çıkmazdı; bunu söyler, 'günah' hanesine yazarlar; peki Cumhuriyet aydını, büyük şehirlerimizden 'taşra' çıktı mı? Hadi be! Köy diye göğsünü döven 'enstitü çıkışlı' kırsal aydınların, bir ara nerelerde yaşadıklarını merak etmiştim: Onlar bile köyde oturmuyor *(Almanya'da* yerleşeni var); nerede kaldı şehir aydınları?

Acı mı konuşuyorum, konuşurum zahir: Türk aydınlarının, *Anadolu'yu* söyledikleri kadar sevdikleri, tartışmalıdır; sevseler, üniversite hocalarını 'oralara' gönderebilmek, sorun olur muydu?

Mustafa Kemal Paşa, 1 Kasım 1937'de *Meclis'i* açıyor. Bir ara demiş ki: *"...ve Doğu bölgesi için, Van Gölü sahillerinin en güzel bir yerinde, her şubeden ilkokullarıyla ve nihayet üniversitesiyle, modern bir kültür şehri yaratılmak yolunda, şimdiden fiiliyata geçilmelidir."* Bizim kuşak, kırk yıl *Van Üniversitesi* rüyasını görmüştür. 'Temenni', 1982'de gerçekleşiyor: *Van'da* üniversiteyi açıyoruz. Çocukları kim okutacak?

Bunları yazmama sebep, bir haber. 'Mâhût' *YÖK, İstanbul, Ankara, İzmir* dışındaki bölgelere gidecek öğretim üyelerine ve yardımcılarına, yüzde 25'ten yüzde 50'ye varan ek tazminat verilmesini kararlaştırmış! Lojmansız yerlere atanacaklara, yüzde 25'e varması beklenen, vergisiz ek tazminat öngörülüyormuş! 'Gönüllü' gidenler, iki yıl yerine bir yıl çalışacak; bir başka habere göreyse, doçent iken profesör olacak! Hey benim memleketim, bunlar neyi gösterir? Anhası minhası, sayısı yirmiyi bulan *Anadolu* üniversitelerine, yetişmiş 'aydınlarımızın' gönül rızasıyla 'hoca' olmak istemediklerini mi? Baksanıza, ancak özendirici ek önlemlerle, maddi avantajlarla, gitmeyi düşünebilecekler!

Niye gitmek istemiyorlar? Sorunun yüzeysel cevabı şu mudur: 'Oralarda' ihtiyaçlarına uygun bir hayat bulamayacaklardır! İyi de, 'ihtiyaçları' nelerdir bu 'aydınların'? Otur-

dukları şehirlere bakılırsa, 'gelişmiş' toplum arıyorlar, sanayileşmiş/sivil toplum koşullarını! Bunun da 'alafrangası' olacak ha, çünkü zevkleri 'Batılı', alıştıkları atmosfer 'komprador' kültürü atmosferi! *Anadolu* böyle mi? Feodal/tarımsal toplum koşullarından hâlâ kurtulamadı; 'Batılı' kültürün etkisi cılız, yaşama biçimi ümmet toplumundan güçlü izler taşıyor. Şimdi geldik mi sorunun bamteline: *Cumhuriyet, yarım yüzyılı aşan bir süredir, nasıl yanlış bir kültür politikası uygulamıştır ki, 'yetiştirdiği' aydınlar, kendilerini 'vatan topraklarında' yabancı hissediyor?*

Bir yandan Anadolu'yu dengeli sanayileştirip, gelişmiş bir sivil topluma taban yaratırken; öte yandan (komprador değil) ulusal bir kültür bileşimini ülkeye yaygınlaştırabilseydik, acaba yine böyle mi olurdu? 'Oralardaki' üniversitelerimiz, acaba yine böyle boynu bükük, öksüz ve mahzun mu kalırdı?

Cevabı siz bulun!

FARKLILIĞI YAYMAK!

15 Mart 1983

Aslında Bulgar bu kadın, *Fransa*'da yaşıyor, aydınlar çevresinde, ünü büyük; kitapları, birbirinden ilginç: Her çıkanı yeni tartışmalar, her tartışma yeni sorunlar getiriyor. Fotoğrafına bakılırsa, çok yaşlı sayılmaz: Akıllı bir yüzü var, güzel diyemem pek ama, gülümsemesinin aydınlığı dikkati çekiyor; bir de tabii, zarif parmakları arasındaki, yaprak cıgarası.

Çağımızın dikkate değer düşünürlerinden, *Julia Kristeva*'yla tanışmış oldunuz. Gazetecinin biri, kitabı dolayısıyla mı ne, onunla görüşmüş; şundan bundan, yaşadığımız çağın sorunlarından söz etmişler. Anlayışım *Julia Kristeva* sözü aydınlara getirmiş, ona bakarsanız 'solda', ya *Jean-Paul Sartre*'ın 'angaje aydın' kavramı geçerliymiş, ya da *Gramsci*'nin 'organik aydın' kavramı; her ikisi de aydınları, toplum karşısında 'sorumlu' kılıyor! Bu sorumluluk o derece büyütülmüş ki, sonunda çağdaş sorunlar üzerinde bağımsız olarak araştırmaya kalkışan, birtakım sonuçlara ulaşan aydınlar, handiyse 'suçlu' hissediyormuş kendini: 'Halk yığınlarına karşı, görevini ihmal ettiği için.'

Oysa aydınların, *Kristeva*'ya bakılırsa, 'basitleştirme, aydınlık ve saydamlıkla yüklü' bir görevi yoktur; o iş için aygıtlar var, örgütler var; ideolojiler de, politikalar da, bu aygıtlar, örgütler (partiler, dernekler vs.) aracılığıyla kitlelere ula-

şıyor; aydınların görevi, tam tersine, aygıtların, örgütlerin (partilerin) işi fazla basitleştirmeye götürüp, yeknesaklığı hâkim kılmasını önlemek; başka bir deyişle, farklılığı yaymak! Bunun için ne gerekir peki, bir kere aydının hem aygıtlara, örgütlere hem de yığınlara karşı özgürlüğünü ve bağımsızlığını koruması; ikincisi, yöntemini, aklına uyduğu biçimde koşullara uygulaması değil mi?

Ha, çağımızda bundan pek hoşlanmıyorlar.

Yoo, son yargı benim değil, ünlü düşünür *Michel Foucault*'nun yargısıdır. O da bir söyleşisinde, *Kristeva*'nın değindiği sorunları ele alıyor, başka bir yönden irdeliyordu. *Faucault*'ya göre de zamanımızda aydınlar, ya şu yandan oluyorlar, ya da bu yandan; akımların, örgütlerin, ya da aygıtların eşeğine bir bindiler mi, yandınız, başka türküleri kalmıyor artık, ha bire eşeğine bindikleri aygıtların, örgütlerin, akımların türküsünü çağırıyorlar. Bunu yaptıkları sırada en aşağılık propagandalar 'gerçeği açıklamak', ülkenin ya da belirli çevrelerin 'gerçek çıkarlarını savunmak' oluyor. *Foucault*'ya inanılırsa, sonuç alıcı, işe yarar bilimsel araştırmaları, bu kötü 'taraftar' esprisi kadar aksatıcı başka bir şey olamaz!

Kristeva da haklı, *Foucault* da! Yüzyılın başından bu yana, aydınlar kafalarını belli 'taraflara' göre yönlendiriyorlar. Son seksen yılın bilançosu, körü körüne 'sağcı' ya da 'solcu' ideallere bağlanmış, körü körüne bunların savunmasını yapmış, kalemlerini, fırçalarını, bilgi ve sanat yeteneklerini, 'inançlarının' buyruğuna vermiş, çeşitli aydınların hazin fiyaskosundan ibarettir. Olay bizim gibi, aydınları 'kapıkulu' geleneğinden henüz kopamamış toplumlarda, daha da acılı sonuçlara varmıyor mu? Yaşadığımız son otuz yıla şöyle bir bakmak, bu soruya olumlu cevap vermeye yeter. Türk aydınları, 'siyaset yaparken', çokluk 'aydınlık' sorumluluklarını unutmakta; görevlerini, aygıtların ve örgütlerin kalıplaşmış,

iyice orta malı, gerçeklerle ilgisi tartışılmaya muhtaç 'sloganlarını', tekrarlamaya indirgemektedirler.

Halka karşı sorumlulukları, aslında, bu 'sloganları' aklın ışığıyla, gerçeğin sınavında ele alıp, tartışmayı gerektirirdi. Önümüzde yeni, 'siyasal' bir dönem açılıyor. Ayağına taş değse, acıyıp acımadığını Batılı düşünürlerden soran aydınlarımız; bu yeni dönemde, *Kristeva*'nın, *Foucault*'nun dediklerine de bir kulak verseler!..

'YANLIŞ' AYDINLAR

6 Nisan 1983

Demiştim ki 'ilerici' aydınla 'gerici' aydın, gerçekte, ilki yabancı bir kültürü Türkiye'ye aktarmak, ikincisi geçmiş kültürü 'aynen' sürdürmek isteyen, iki yanlış tiptir. Şimdi ister misiniz, 'ilerici' etiketi altında 'tedavülde bulunan' iki aydın tipi üzerinde biraz söyleşelim?

Türkiye'de 'toplumcu' aydınlar, ya çoğu imparatorluktan devraldığımız alafranga 'komprador' kültürünün ürünü şehirli küçük burjuvalardır, ya da –ne kadar aksini savunurlarsa savunsunlar– içinden çıktıkları feodal/ümmetçi koşulların üstyapısını taşıyan, kırsal kökenliler.

İkisinin de, ülkemizin gereksindiği, çağdaş, bağımsız ve ulusal bir siyaset ve kültür bileşimine ulaşabildiğini sanmıyorum.

Bir tarihte ben (24 Aralık 1976), bakın ne yazmışımdır: "Bizde yıllar yılı çağdaşlaşma diye savunulan, ilerici takımının dilinden düşmeyen Batıcılık, Batılılık öyküsü var ya, hah işte o öykü, Batılı sermayenin ülkemizdeki sömürü çıkarlarını savunan komprador burjuvazisinin benimsediği yabancı kültürdür ki, eğer yerli aydınlara benimsetilebilirse, halkla aydınlar arasında esaslı bir yabancılaşmanın ve kopukluğun sağlanacağı, bu kopukluk sayesinde, sömürüye karşı çıkmak isteyecek halkın –aydınları hep sömürücülerin yanında bulacağından– karşı çıkma olanaklarının ortadan kaldırılmış olacağı hesaplanmıştır."

Şimdi bir tanık dinleteceğim, bir de örnek vereceğim. Tanığımız *J.M. Albertini, "Azgelişmişliğin Mekanizması"* adlı eserinde, kelimesi kelimesine şöyle diyor:

"...endüstri uygarlığı, azgelişmiş ülkelere, kendi değer ve karşıt değerlerini de aktarmaktadır. (...) Gerek toplumun seçkinleri, gerek halk kütlesi, çokluk, bu düşünce emperyalizmine çok açıktırlar. Maddi başarı prestijiyle bezenmiş Amerikan ve Avrupa kültür modelleri, insanlar üzerinde tehlikeli bir çekiciliğe sahiptir. Geleneklerin ve tutucu düşüncelerin kurbanı olduğunu sanan kişi için Batı'nın değerler sistemi, kültürü, dili ve dini bir yükselme yoludur. Üçüncü Dünya reformcularında, köklü bir şekilde, geçmişten kopma isteği az rastlanan bir durum değildir."

Nasıl beğendiniz mi? Şimdi gelelim örneğimize: *Ömer Seyfettin*'in *"Asılzadeler"*ini hatırlar mısınız? O unutulmaz Efruz Bey, bir ara 'asalet' taslar, evdekilerin onu 'Mösyö lö Prens' diye çağırmasını ister. O ve çevresindeki 'asrilik meraklısı' Meşrutiyet aydınları, 'maymunluğu', adlarını bile Batılı soylulara benzetmeye kadar götürmüşlerdir: Prens Eternel dö Kara Tanburin, Prens Zırtaf, Marki Nermin vs... Benim kestirmeden 'komprador' ilericiliği dediğim bu ilericilik o derece derinlere kök salmıştır ki, ekonomik düzeyde ülkenin bağımsızlığını ve özgürlüğünü savunan bazı 'toplumcu' aydınlar, Batı modeli kültür ilericiliğine yandaş çıkabilmektedirler. Buna da şaşmamalıyız, *J.M. Albertini* diyor ki:

"...bağımsızlık elde edildiği zaman bile, özellikle kültür alanında, sömürgecinin taklit edilmesi süregelir."

Tedavüldeki öteki 'ilerici' aydın tipini, kılığından derhal tanırız: Ya kasketlidir, ya başı açık; parka ya da gocuk giymeye düşkün; elinde tespih, felaket cıgara tüketir; çoğu salkım saçak 'Bektaşi' bıyıklıdır; aralarında kızlara 'bacı' diye seslenirler: 'erkekliklerine' diyecek yoktur.

Bunlar için geçen yıl şunları yazmıştım (1 Mart 1981): "Türkiye'de işçi sınıfının, Batı'daki işçi sınıfları gibi 'şehirli' nitelikler edindiğini söyleyebilmek, hâlâ adamakıllı zor. İşçi dediğimiz, 'işçileşmiş' solcu aydın dediğimiz kişilerin önemli bir kesimi, kırsallıkları ağır basan kişiler. İşçi sınıfı adına, işçi sınıfının tarihsel/toplumsal 'şehirli' niteliklerini kriter diye alıp, eylemleri ve kişileri buna göre değerlendirmiyorlar; tam tersine, kurtulamadıkları kırsal değerler sistemini, işçi sınıfının diye alıp, basbayağı feodal/ümmetçi bir kafayla, şehirli 'komprador' aydını yeriyorlar. Şehirli aydın, zaten komprador kültürünün bir ürünü, bu yüzden, halkına yabancılaşmış, hele ümmet çerçeveli bu çeşit feodal/solcularla uyuşmasının olanağı yok. O zaman gelsin irili ufaklı suçlamalar, karalamalar, dargınlıklar vs."

Bana öyle gelir ki, birinci tür ilerici aslında ne kadar 'komprador' bir aydın tipiyse, ikinci tür ilerici de öyle bir 'lümpen' aydın tipidir: Duygusal ve düşünsel tepkilerini, siyasal ilerici bir terminolojiyle laf olarak gösterse de, toplum içindeki davranışları dağılmış kırsal kesimin büyük şehirlerdeki yabancılığını yansıtıyor: Kebapçılardan çıkmıyor, basbayağı 'arabesk' dinliyor, her türlü çağdaşlığa ya 'züppelik' ya da 'yozlaşma' diyorlar.

Peki ya gerçek anlamda çağdaş, bağımsız ve özgür Türk ilericisi? Gel de *Fikret*'in ünlü mısraını hatırlama:

"Gençler, bütün ümmid-i vatan şimdi sizdedir!"

'MECBURİ HİZMET'

5 Temmuz 1983

Doğu Ekspresi'yle, *Erzincan*'dan dönüyorum. 1957 mi?.. Demek yirmi beş yıl olmuş. Buğulu camların ardında, acayip bir soğuk. Vagon/Restoran'da, kırçıl bıyıkları ağzına giren, mutsuz bir memurla oturmuşuz. Diyor ki: "– Bendeniz *Kayseri*'den ötesini bilmem. Müddet-i memuriyetim, Şark vilayetlerinde geçti." Çayından dalgın bir yudum alıp, ekliyor: "...malum-ı âliniz, iltimasım yoktur da..."

Bölge bölge, memurlara 'mecburi hizmet' getiren düzenlemeyi gazetelerde okuyunca; o memuru hatırlamaz mıyım?.. Kim ne derse desin, ülkemizde memuriyet, yıllardır, arkası olmayanların 'mağduriyeti' demektir. Yeni düzenleme, tayinlere yeni bir denge, biraz adalet getirmiş olacak. Üniversite öğretim üyelerinin, sağlık personelinin; benzer 'mecburiyetlere' tâbi tutulduklarını biliyoruz. Sanırım sıra teknik personeldedir: Her şey hazırmış da, teknik personel yokluğundan, Doğu'daki köylerimize ışık ulaştıramıyormuşuz...

Bu, Cumhuriyet'in 60. yıldönümünde oluyor. Ayıp ayıp!..

Sorunu çırılçıplak koyalım mı?.. Cumhuriyet, yetiştirdiği aydınları, *Anadolu* içlerinde tutamıyor. İş 'mecburiyete' bindirilmezse, fırsatını bulup, gelişmiş yörelere kaçıyorlar. Daha çok da, kıyı şehirlerine. Açıklaması nedir bunun?.. Galiba bürokrat aydının, iki ana özelliğini saptayarak bulabi-

leceğiz. Eğitim sistemimiz çağdaşlık diye, 'şehirli' bir aydın türü üretmektedir. Bununla yetinmez ama, 'çağdaşlığı' *Tanzimat*'tan beri 'Batılı değerleri aynen benimsemek' sandığımızdan, üstelik 'alafrangalığı' buna ekliyor. Öyleyse, bürokrat Türk aydınları, hem kırsallıktan tamamiyle kopuktur, hem de 'aktarma' kültür değerlerine sahip olmayı, 'seçkinlik' saymaktadır.

Oysa bunları nerelere gönderiyoruz?.. Henüz feodal/ ümmet altyapısından arınamamış, yaşama biçimi çokluk kırsal, değerleri bütünüyle 'alaturka' yörelere. 'Mahrumiyet bölgelerine'. Geçen yüzyıldan kalma bir halkçılık *(populisme)*, gelişmiş aydınların, o geri kalmış yöreleri, içindeki kültür ateşiyle aydınlatacağını öngörür. Gerçekte öyle olmuyor. Yetiştirdiğimiz 'şehirli' ve 'alafranga' özellikleri baskın aydınlar, gittikleri yörelerde 'ciddi' temas noktaları bulamayarak, hızla 'yabancılaşıyorlar'; çareyi ya içkide ve kumarda, ya da canlarını 'asgari' bir 'şehirlilik' ve 'alafrangalık' bulabilecekleri yerlere atmakta buluyorlar. Düpedüz kaçıyorlar, yani. 'Mecburi hizmetle' onları, kaçtıkları yörelerde tutmaya çalışmak, belki bir tedbirdir ama, sürekli bir çözüm değildir. *Anadolu* içleri, öyle kırsal ve alaturka, aydınlar ise böyle kentsel ve alafranga oldukça, daha çok kurban vereceğiz.

Çözüm nasıl olmalıydı?.. Ona da bir göz atalım.

Önce akıllı ve dengeli bir toprak reformuyla, *Anadolu* içlerindeki kırsal altyapı çözülecekti. Onunla atbaşı, planlı ve halkçı bir sanayileşme, iç bölgelerimizde sağlıklı bir şehirleşmeyi geliştirecek; bu sayede, 'şehirli' yaşama biçimi yurt yüzeyine dengeli olarak yayılacaktı. O zaman, 'şehirli' özellikleriyle gelen aydına, 'şehirli' bir yaşama biçimini, her tarafta sağlamış oluyoruz. Oluyoruz ama, bu yeter mi?..

Aydınlarımızı klasik kültürümüzden geliştirilmiş ulusal ve çağdaş bir kültür bileşimiyle donatamazsak, yabancılaşmasını yine önleyemeyiz. 'Aktarma' kültür değerlerinin 'ala-

frangalığı' yurtiçindeki 'ulusal' değerler sistemiyle çelişecek, bu da aydının mutsuzluğunu koyulaştıracaktır. O halde, toprak reformu ve endüstrileşmeyle yurdu, altyapısal olarak kırsaldan kentsele geçirirken; üstyapısal olarak da, klasik kültürden ulusal ve çağdaş bir kültür, bir yaşama biçimi üretmek; ve bunu, eğitim yoluyla aydınlara benimsetmek gerekiyor.

'DEVŞİRME'DEN 'DEVŞİRİLME'YE...

19 Temmuz 1983

O yazımı eksik bırakmıştım, *Gülten* telefonda beni paylad:

"...yetiştirdiğimiz bürokrat aydını, yalnız *Anadolu* içlerinde mi tutamıyoruz Allah aşkına? *Tükiye*'de durmuyorlar yahu! En gelişmişleri, hanidir *Amerika*'da, *Almanya*'da, *İngiltere*'de, *Fransa*'da yerleşmişler. Oralarda yaşıyor, onlara çalışıyorlar. Bunda, eğitim sistemimizin 'yabancılaştırıcı' etkisi rol oynamamış mıdır dersiniz?"

Gülten'in sözleri, *İzmir*'den yazan *M. Fennioğlu*'nun, mektubundaki şu satırları aklıma getiriyor: *"...17 yaşında Amerika'ya gidip, orada 27 yaşında profesör olan bir arkadaşımızın, uzaktan bizde olup bitenlere bakıp, acı acı: '–Yahu bizi devşirmişler de, farkında olmamışız!' dediğini hatırlıyorum. 'Devşiren Osmanlı'dan, nasıl olup da 'devşirilmiş Türk' sıfatına layık duruma geldiğimizi, artık iyice araştırmamız gerekiyor."*

Doğru söze ne denir?

Osmanlı 'devşirme'ye, *Çelebi Sultan Mehmed* döneminde başlar. Sistem, en gelişmiş şeklini 13. yüzyılda alıyor. İşleyişini, kulaktan dolma, hepimiz biliriz: *Yeniçeri Ağası* 'ihtiyaç gösterir', *Divan-ı Hümayun*'a başvurur; orası da, *Devşirme Emini*'ni görevlendirir. 14-18 yaş arasındaki Hıristiyan çocukları (Rus ya da Yahudi olmayacak) devşiriliyor.

Önce İslam ediliyorlar, sonra 'gösterişli ve yetenekli olanları' saray için ayrılıyor, diğerleri Türk gelenek ve göreneklerini öğrenmek üzere Türk çiftçilerinin yanına gönderiliyor. Sonra acemi oğlan, giderek yeniçeri olacaklardır.

Bizi burada ilgilendiren, 'saray için' ayrılanlar. Onlar nereye gidiyor dersiniz? *Enderun*'a. *Enderun* ki, zamanın devlet adamlarını, sanatçı ve düşünürlerini yetiştiren saray okuludur, orada ele alınıyor, Selçuk/Osmanlı kültür sentezinin icabına göre eğitiliyorlar. *Enderun*'dan pek büyük devlet adamları, musikişinaslar, şairler vs. yetişmiştir; hepsinin ortak vasfı 'Osmanlılık', Osmanlı kültürünü taşımak, yaşatmak, ileriye götürmek! Selçuk/Osmanlı kültür bileşimi, nasıl güçlü bir bileşim ki, Hıristiyanlığın kucağından aldığı çocukları, hisleri ve fikirleriyle, tam birer Osmanlı yapabiliyor?

Peki, 'çağdaş kültür' adına, *Amerikan, Fransız, İngiliz,* ya da *Alman* kültür bileşimlerine 'kapılanan' Türk çocukları, 'devşirilmiş' olmuyorlar mı? Cevaplandırılması gereken, ilk vahim sual budur. İkincisi acaba şu mudur? Eğitimde 'onların' tarihine, 'onların' medeniyet ve sanatına öncelik verir; aradaki bütün mukayeseleri aleyhimize sonuçlandırırsak, Türk gençlerinin yabancı kültürler tarafından 'devşirilmesine' bizzat yardım etmiş olmuyor muyuz?

Tanzimat'tan bu yana yaptığımız, korkarım budur.

O zaman 'yetişmiş' aydın, ulusal çevresini aşağı görüyor, ona yabancılaşıyor, çünkü aradığı görgü görenek, sevdiği sanat ve edebiyat, yaşamayı özlediği hayat, 'ulusal' ortamında yoktur. Peki, nerede vardır? Orada, o 'yüksek' kültürlerin, 'gelişmiş' ortamında: 'Beyin göçü' faciasının kökü, bakın nerelere uzanıyor.

İşin garibi, bir süredir, Batılı kültürlerin eski küstahlıklarını terk etmiş olmasıdır. Yavaş yavaş, öteki kültürlerin önemini anlıyorlar. Aralarından, 'Batı medeniyetinin üstünlüğü' adına, hele son iki yüzyılda yapılan rezillikleri kınayanlar da

çıkıyor. İşte, taze bir örneği *Le Nouvel Observateur*'de, *İsabelle Hebey* diyor ki: *"...bence, kendi medeniyetimizi ihraç etmek mazeretine sığınarak, öteki kültürlere bağnazca gözlerimizi kapamışız. Öyle pek de ahım şahım olmayan kendi kültürümüzü götürmek, öteki kültürleri inkâr etmek uğrunda, 19. ve 20. yüzyılda, elimizden geleni ardımıza koymamışız. Bu dünyaya ait olmak beni rahatsız ediyor."*

Los Angeles'da, *Londra*'da, *Paris*'te ya da *Münich*'te yaşayan 'Türk' aydınlarını da, ediyor mu acaba?

MEHMET KIZI GRETEL...

13 Aralık 1983

Benim tüylerim diken diken oldu. Lütfen, şu listeye bir göz atar mısınız? Babasının adı *Mehmet,* anasının adı *Feriha,* çocukları *Gretel* ve *Anneliese.* Babasının adı İlyas, anasının adı *Makbule,* çocuğun *Daniel.* Babasının adı *Sabri,* anasının adı *Ümmühan,* çocuğun *Sabine.* Şaşırdınız mı, yoksa üzüldünüz mü? Hayret de durumu değiştirmiyor, üzüntü de; alın size, anası babası Türk bazı çocukların nüfus kaydına geçmiş isimleri; *"Ursula, Sonya, Alexander, Allus, Katerina, Maria, Ervin, Karl, Eva, vs..."*

Şimdi lütfen şu satırları okuyunuz: *"...önceleri çekingenlikle yanına pek yaklaşılmayan içkilerden özellikle bira ve hemen yanında schnaps denilen yüksek alkollü sert içki rahatlıkla hemen her yerde içilir olmuştur. (...) Fabrika kantinlerinde tabldot olarak çıkan yemeklere, vatandaşlarımız ilk yıllarda, hemen hiç uğramaz iken, son yıllarda –belli özel Alman yemeklerinin dışında– çıkarılan hemen bütün yemekleri yemektedirler. Almanların kendilerine özgü patates kızartma ve haşlaması, kırmızı lahanadan çeşitli yemekler ile üzerine sos dökülen yemekler veya koyu çorba kıvamında içinde et veya sosis olan yemekler ile Türk toplumunda pek rastlanılmayan bu ve bunlara benzer yemeklere kantinlerde ağırlık verilmektedir. Bu nokta düşünüldüğünde, bunların da beslenme ge-*

leneklerimizi nasıl ve ne yönde etkilediğini kolayca anlamak mümkündür."

Yalnız çocuklarına Alman isimleri koyuyor, Alman yemeklerine mi alışıyorlar? Hayır, Türkçeleri de bozuluyor. Buyurun *Almanya*'da çıkan Türk gazetelerine verilmiş Türk ilanlarından bazı örnekler: "Garantili tamir servisi - Export değil *Fachgeschaeft*", "Viyana'da satılık *Gasthaus*", *"Aendergsschneiderei* için işten anlayan, dolgun ücretle tam gün çalışacak elemanlar aranıyor", "Her keseye göre *artikel bizde"* vs.

Bu dehşetengiz bulguları, *Dr. Nevzat Gözaydın*'ın *Almanya*'daki Türkler arasında yaptığı araştırmalardan aktardım. Görülen odur ki çoğumuzun yabancı kültürlerce eritilemeyecek kadar kalın ve dirençli sandığı Türk işçileri, olumsuz yönde değişmektedirler. Bilmem yavrularına 'kefere' adları koyma mertebesine ulaşmış bir değişmeye, gülüp geçmek mümkün mü? Bana kalırsa ciddi bir kültür bunalımının, hatta ulusal bir kimlik yozlaşmasının, habercisi bu.

Adam sen de, yabancısı mıyız? Türk aydınları iki yüzyıldır Fransız kaşığıyla Alaman şeyi yemez mi? Sarıklı ihtilalci *Ali Suavi'nin karısı İngilizdi. Tevfik Fikret'in oğlu Halûk,* Amerikan papazı oldu. *Mütareke*'de Cizvitlerin Hıristiyanlaştırdıkları Türklerle *Paris*'te bizzat karşılaştım. Eski *Şişli* sosyetesinde –biri Türk öbürü yabancı– iki isimli *mondaine*'ler pek boldu. Biz Türküz, bu da geçer yahu! Yoo, kazın ayağı, bu sefer öyle değil! Şu saydıklarım, aydın kesimidir; yakın tarihimizde, o kesimdeki müthiş bozulmaya rağmen, eğer inanılmaz vartaları atlatabildiysek, tabanın sağlamlığı sayesinde oldu. Avrupa'daki işçilerimiz, bu sağlam tabanın, çaresizlikten oralara kaymış kısmı; eğer yozlaşma oraları tehdit ediyorsa, tehlike fevkalade büyüktür.

Dr. Nevzat Gözaydın da, aynı şeye işaret etmiş: *"...öncelikle ekonomik sebeplerden gurbet ellerde ömür*

tüketen bu insanlarımızın değişecekleri elbette ki tabiidir. Ancak bu değişmenin ileride Türk toplumu için dert olmaması, içinden çıkılamayacak olumsuz ve kötü bir yola başlangıç teşkil etmemesi için, yirmi yıldır alınmayan ve hatta düşünülmeyen her türlü maddi ve manevi tedbirlerin, bürokrasi ve mevzuat çarklarına takılmadan, bir an önce uygulamaya konulması en büyük dileğimdir."

Bu dileğe hangimiz katılmaz?

EN ÖNEMLİSİ

18 Eylül 1984

Sabahın soğuk mavi dumanına, çıplak kavaklardan, sapır sapır sığırcık yağardı. 1936 güzü, hava kötü. *Ilgın Merkez İlkokulu*'nda derse irikıyım bir çan çalınca giriliyor. Birinci sınıfın öğretmeni yok, dersler boş geçmesin diye, ilkokulu henüz bitirmiş bir çocuğu, öğrencilerin başına koymuşlar; sözümona öğretmen 'vekilliği' yapacak! O çocuk benim. O yıllarda, 'kırk bin okulsuz köy', *Anadolu* yoksulluğunun karanlığında kayıptır. O yoksulluğun kokusu burnumdan gider mi? Sınıfın eşiğini aşar aşmaz, katı bir cisim gibi suratıma çarpardı.

Hey Allahım, üzerinden yarım yüzyıl geçmiş!

Yeni ders yılı ya, gazeteler eğitimin sevabını günahını kurcalıyor, daha çok günahını: Binalar Allahlık, araç gereç yok, iki bin köyde hâlâ okul açılamamış, ortaöğretimde öğretmen açığı dokuz bin, yurt sorunu, kitap sorunu, şu, bu! Hayret, kimse öğretmen konusunu kurcalamıyor, oysa asıl önemli olan öğretmenin 'kalitesi': Öğrenciyi şekillendiren ne, öğretmenin bilgisi kadar, kişiliği, tutumu, davranışları değil mi? Nedense bizde, öğretmenlerin bir dokunulmazlığı olmuştur hep; kalkınmayı 'tahsil yapmak', adam olmayı 'ayaklı kütüphane' olmak, sandığımızdan mı nedir? Kalkınmada önceliği altyapıya değil üstyapıya, ekonomiye değil öğretime verdin mi, ister istemez öğretmeni yücelteceksin, o

zaman elbet, 'ayrıcalıklı' bir durumu olacak! İyi de, *Eğitim Bakanı* ne demiş bakın: *"...İlkokul öğretmenleri büyük şehirlere yığılmışlardır. Bu yüzden Anadolu'nun ilçe ve köylerine tayin edilecek öğretmen bulamıyoruz. İlköğretimde öğretmen fazlası 50 bin, Anadolu yine öğretmensiz."* Hiç şaşmayın, öğretmen kendini 'öğretici' değil de 'medeniyet havarisi' sandı mı, ne yapsın, 'kıymetinin bilinmediğine' inanır: Aylığını küçümser, itibarını küçümser, okulunu küçümser, bulunduğu yeri küçümser; 'daha iyi yaşamak' için, *Anadolu* ilkokullarını öğretmensiz bırakabilmesi, bundandır. O 50 binin hangisine sorsanız, *'Türkiye'*yi kurtaracak' ne formüller önerir kimbilir, ne devrimcilikler, ne şeriatçılıklar; oysa, bireysel konfor arzuları, toplumsal sorumluluklarını silip atmıştır (nasıl ki 'milliyetçi' özel sektörümüz, adımına sarı lira sayıldığı halde Doğu'ya, Güneydoğu'ya gitmemekte direniyor).

Ha, bir de şu: Yasa çıkarıp bunları 'zorla' oralara gönderecek olsanız, adınız ya zorbadır, ya otoriter! Acaba kendileri yeteri kadar hoşgörülü, yeteri kadar demokratik midirler? Gerçekten demokrat, çoğulcu ve hoşgörülü bir ortamda büyümüş, ortalama öğrencilerin gözlemleri bile, gerçeğin 'resmileştirilmiş' görüntülere uymadığını gösteriyor. *Almanya*'dan gelip de 'uyum kursları' gören çocuklarımız yok mu; bir gazetede öğretmenleri hakkında konuşmuşlar, söylediklerini toplayarak aktarıyorum:

"...Öğretmenlerimiz bizi küçük görüyor, hep emir verirmiş gibi konuşuyorlar. Almanya'da öğretmenimize her derdimizi çekinmeden anlatıyorduk, burada öğretmen korkusu var, doğru dürüst bir şey söyleyemiyorsun, hemen bağırıyorlar. O zaman aynı öğrenci kalkıp bir daha bir şey söyleyemiyor. Öğrencilerin sigara içmesi yasak, tamam; demin spor salonuna girdim: Öğrenciler spor yapıyor, bir kadın öğretmen ayak ayak üstüne atmış sigara

içiyordu. Sadece öğretmen oldular diye, çok büyük, çok farkları olan insanlar mı oldular?"

Dönüp dolaşıp aynı yere varıyorum: *Osmanlı*'da liberal aydın yetişemezdi, niye, liberal meslek sahipleri (avukat, hekim, eczacı, mühendis vs.) çokluk gayrimüslüm: Türk aydını, münhasıran devlet kapısında çalışıyor, yani 'bürokrat', yani 'otoriter!' Durum Cumhuriyet aydınlarına yansımıştır, bu yüzden en özgürlükçü geçinenlerimiz bile, otoriter, yasakçı, üstelik kibirli!.. Onun için öğretimimizin asıl büyük sorunu, bence, okulların ve öğretmenlerin demokratikleşmesi sorunudur. Okulsuz iki bin köyün, eksik dokuz bin öğretmenin, bilmem kaç yüz 'çifte tedrisatın,' bugünkü Türkiye'nin imkânları içinde, lafı mı olur?

HANGİ GENÇLİK?

15 Ocak 1985

Oldum olası takılmışımdır, gençlik dendi mi nedense okumuş gençliği anlarız hep; gençliğin sorunları demek, orta ve yükseköğretim gençliğinin sorunları demektir; hesap kitap, geçenlerde arkadaşın biri rakamları çıkarmış getirdi, *Türkiye*'de iki milyon dolayında okumuş ve okumakta olan genç varsa, yedi milyon kadar da çalışan, ya da çalışmakta olan genç var; bakıyorum, bu ikinci kesimin sorunları, 'Gençlik Yılı'nın başlangıç ayında, kimseyi 'ırgalamıyor'.

Bu bizim eski hastalığımız: Söylemiştim sanırım, toplam nüfusa oranı pek küçük yüzdelerde kalan bürokratların sorunları, basınımızda daima en itibarlı yerlerde olmuştur; okumuş gençler de, herhalde geleceğin bürokratları olarak, ön planda tutuluyor, önemseniyor. Acaba, doğru mu bu? Acaba gençlerimiz, bizim kuşağın, bizden önceki kuşağın kurduğu gibi; yüksek memur, yönetici, hâkim vs. olmak hayallerini mi kuruyor; yoksa, *Türkiye*'nin bütününde hissedilen değişme süreci, onları da etkilemiş mi?

Gençliğin arasında bir soruşturma yapıldı, bu soruşturmanın sonuçlarına bakılırsa, durum farklı: 18 ilâ 35 yaş arasındaki gençlerin meslek tercihleri şöyle sıralanıyor: *Hekim olmak isteyenler, yüzde 21; tüccar olmak isteyenler, yüzde 14; bilgisayarcı olmak isteyenler, yüzde 11;*

işadamı olmak isteyenler, yüzde 9; ihracatçı olmak isteyenler, yüzde 7; ithalatçı olmak isteyenler, yüzde 6; pazarlamacı olmak isteyenler, yüzde 4; mühendis olmak isteyenler, yüzde 3. Gerçekte, bu tercih tablosu, gençliğin hayal ve özlemlerinde son derece önemli değişikliklerin olduğuna işaret etmektedir. Şundan ki, eğer tüccar, işadamı, ihracatçı, ithalatçı, pazarlamacı vs.'nin, aslında 'serbest teşebbüs erbabı' olduğunu hesaba katarsak, gençlerin yüzde 40'ı, geleceğini bu yolda görmektedir. 'Batı' kültürüyle eğitilmiş, 'seçkin' aydınlar Türkiye'sini hayal eden, 1940 türü 'ilerici' aydınlar için, ne büyük hayal sukûtu!..

Biri çıkıp diyemez mi, canım soruşturmanın sağlıklı olduğu bakalım doğru mu? Ama, öteki toplumsal göstergeler de, durumu aynı doğrultuda göstermektedir; eğer bir ülkede, *Boğaz Köprüsü* kâr payı hisseleri bir günde satılıyor, *Keban Barajı* kâr payı hisseleri, birkaç günde tükeniyorsa, o ülkede zaten burjuvazi, bütün kesimlerde ağırlığını bürokrasiye karşı koymuş, gelişmesinin önemli bir aşamasına ulaşmıştır. Burjuvazinin yükseliş döneminde, her toplumda, değerler düzeni onun değerler düzeni oluyor; *Türkiye*'de çok uzun yıllar boyunca, bürokratlık, ya da bürokratlara sırt vermiş 'seçkin' aydınlık, geçer akçe olarak görüldüyse; bunun sebebi, ulusal burjuvazinin bir türlü toparlanamayışı; toplumsal değerler düzenini, bürokrasinin, kendi istekleri doğrultusunda düzenlemesiydi. O ki, yüksek memur, yüksek hâkim, genel müdür, ya da o çevre içinde yüksek sanatçı, yüksek fikir adamı olmak; işadamı, tüccar, pazarlamacı, ihracatçı ya da ithalatçı olmak kadar kazanç ve itibar getirmiyor; gençlerin, geleceklerini 'serbest teşebbüste' aramaları, kaçınılmaz bir şey; üstelik, klasik gelişme şemasına da uygun.

Uygun olmayan bence nedir, bilir misiniz? Gençlerin çoğunda rastladığımız, tarih ve yurt bilinçsizliği! Ne tarihleri-

ne sahip çıkıyorlar, ne yurtlarına; çoğunun gözü de, alıp başını gitmekte! Bu olsa olsa, yanlış eğitim düzeninin, onları ülkelerine yabancılaştırmasından; bir de tabii –çalışan kesim için– iş bulma imkânlarının mahdut olmasından ileri geliyor. O halde okuyan ve çalışan gençleri de, üretimde ve kültürde özdeşleştirmek, onlara yeni ekmek kapıları açmak zorundayız.

VAHİM YANLIŞLAR

19 Şubat 1985

Ressammış, beni görmek istemesi, *Paris*'ten adres vereyim diye: Oraya gidip hem tedavi olacak, hem mesleğinde ilerleyecek; çünkü, 'buralarda yapamayacağını' anlamış! Türk aydınlarına musallat 'ileriye kaçış' hastalığının, tipik örneği: Memleketinde kendisini 'yabancı' hissediyor ya, 'Batı'ya giderse başarılı olur sanıyor. Hayal-i ham!

Dedim ki, *"Çapakçur Lisesi*'nde resim öğretmenliği belki boştur, oraya gitmeyi niye denemiyorsun?" Denemez, denemez ne laf, aklından bile geçirmez: Hık mık etti, bulabildiği mazeret, alıştığı yaşama koşullarını orada bulamayacağı! O zaman sordum: *"Çapakçur*'dakinden daha iyi koşulları, *Paris*'te bulabileceğini kim garantiliyor?" Kimse garantileyemez. Gözlerimle görmüşümdür, bu aydın türü *Paris*'te aç gezer, yer siler, bulaşıkçılık eder *(Türkiye*'ye dönünce, marifetmiş gibi, bunu kemal-i iftiharla anlatır); gelip adam gibi, *Çapakçur Lisesi*'nde Doğulu çocuklarımıza resim öğretmenliği yapmaz!

Ressam gider mi bilemem, ama benzer çevreden gitmiş olanlar yazıyor, *Merih*'e gitmiş olsalar, daha 'yabancı' olamazlardı. *Aşkale*'de bulunan (adı bende saklı) birisi, bakın ne demiş: *"... bir türlü uzun diyaloglar oluşmuyor. Belki bu benim suçum. Sıkılıyorum çarçabuk. Çünkü aklımda hep o kitaplardan konuştuğumuz insanlar. Herhangi bir*

konuşmayı, buradaki insanlar arasında, onlar gibi sürdürmek zor biraz. Zaten onlar da bunu bildiklerinden, gereğinden çok konuşmuyor, beni mektuplarımla başbaşa bırakıyorlar." Peki ressam *Çapakçur*'a gitse, aynı şey olmayacak mı? *İstanbul* hasreti, bunun somut sonucu: Mektuplara sığınmak!

Hediye Akdağ (Beyşehir) 'Hangi Gençlik' yazısını okumuş, dürüst bir özeleştiri deniyor, diyor ki: *"...bizim için, 'ver yesin, ört yatsın' diye bir Anadolu deyimi kullanılabilir. Gerçekten rahata ve lükse çok düşkünüz, zora ve sıkıntıya katiyyen tahammülümüz yok. Halkın çektiği sıkıntıyı hiçbir zaman yaşamadık; öyle bir hale geldik ki, Bedri Rahmi'nin dizelerindeki gibi –durup dururken yorulan, kibrit çöpü gibi kırılan– biri olup çıktık. Öğleye kadar uyumayı, ağır işlerden kaçmayı görev biliriz. Ondan sonra da Uğur Mumcu, İlhan Selçuk okuyup... milliyetçi kesiliriz. Aslında bizim neremiz milliyetçi?"*

Celâl Öndin (Kadıköy), bu soruyu kendine sormamalı mı? Hayır, o bana kızmış, başka bir şey soruyor: *"... siz çevrenizdeki sanatsal kalitesizlikten rahatsız değil misiniz ve bu kalitesizliğin toplumdan sokağa yansıttığı çarpıklığı hiç mi sezmediniz?"* Dolambaçlı söylüyor ama, dediği açık: Toplum yani halk, kalitesiz, bu kalitesizlik 'sanatsal' olarak da sokağa yansıyor. Mahallesinde top oynayan çocuklardan biri, bir kızın ardından 'Uy dolanayım sana' demiş, ne bayağılık! Dahası, devlet televizyonunda 'bol bıyıklı bir türkücü' aynı türküyü söylemesin mi? Çat, televizyonu kapatıyor. Ya Türk filmlerinde küfür bolluğu, o ne rezalet efendim? Halbuki Batı'da öyle mi, sırf konçerto, senfoni, filmler bülbül gibi şakıyor.

Bu da Türk aydını işte, sanıyor ki 'Batı' öyledir. *Celâl Öndin*, Fransızların bazı halk türkülerini işitse, eminim dudakları uçuklardı. Filmlerdeki küfre gelince, Amerikan filmle-

rini epeydir orijinalinden seyretmese gerek, yoksa *to fuck* fiilinin bütün zamanlarda nasıl çekildiğini bilir. Ya onlar da 'bayağı', ya biz de 'bayağı değiliz.' 'Onlar yapınca iyi, biz yapınca kötü', sömürge aydını mantığıdır ki, kabul etmemiz mümkün değil.

Bütün bunların gösterdiği gerçek nedir? Yakup Kadri "Yaban"ı yazalı yıllar oldu, Türk aydını hâlâ kendi halkı arasında aynı yabancılaşmayı yaşıyorsa, kültür, eğitim ve öğretim politikalarımızda, vahim yanlışlar yapıyoruz demektir.

NE HALLERE DÜŞTÜK!

3 Ağustos 1986

İyi mi, BM sayesinde, yetiştirdiğimiz 'beyinleri', elâlemden 'ödünç' almaktaymışız; ama önce şu habere bir göz atın, sonra konuşalım:

"... BM, Türk beyin göçünü kısa süreli de olsa, geri çevirme uğraşında! Yurtdışına giden bilim adamlarının çokluğu ile BM'nin dikkatini çeken Türkiye, kalkınmakta olan ülkeler için, bir 'beyin göçünü geri çevirme' projesine gerekçe oldu. 1976'da başlatılan, halen 17 ülkeyi kapsayan TOKTEN (Transfer Of Know-How Trough Expatriate Nationals) *Projesi uyarınca, bilim adamları bir haftayla üç ay arasında bir süre, 'kendi' ülkelerinde çalışıyorlar..."*

Biz de 319 'beynimizi' 'ödünç alarak' yararlanabilmişiz! Bu da önemseniyor, ha! Zira BM sorumlusu demiş ki: *"– Gidenleri geri çevirmek oldukça zor, o ülkenin vatandaşı olmuşlar, bazıları büyük imkânlarla çalışıyorlar, statüleri oldukça iyi: Bunların kısa sürede ülkelerine geri dönmesi, imkânsız gibi..."*

Yani, gitti gider! Çocuk senin, sen büyütüp adam ediyorsun, senin eğitiminden geçiyor; sonra da, çekip gidiyor. Bunda bir yanlışlık, hem de vahim bir yanlışlık yok mu? ÖSSY birincisi, *"Eğitim ve öğretim sistemimiz sağlıksız"* gibi bir laf etmiş, ne doğru söylemiş: *Türkiye*, çoğu azgelişmişe oranla, 'önemli bir yetişmiş insan gücüne' sahip olmakla övünür ya, bunun yarısı doğru; 'beyinlerinin' yarısını 'kefe-

reye' kaptırıyor; sonra da BM aracılığıyla onlardan 'ödünç' olarak yararlanmaya çabalıyor.

Ne hallere düştük!

İyi de, neden böyle oldu? Önce 5 Temmuz 1983'te yaptığımız bir tespiti hatırlayalım: *"...Eğitim sistemimiz, çağdaşlık diye 'şehirli' bir aydın türü üretmektedir. Bununla yetinmez ama, çağdaşlığı Tanzimat'tan beri Batılı değerleri aynen kabul etmek sandığımızdan, üstelik 'alafrangalığı' bunlara ekliyor. Öyleyse bürokrat Türk aydınları, hem kırsallıktan tamamiyle kopuktur, hem de aktarma kültür değerlerine sahip olmayı 'seçkinlik' saymaktadır..."*

19 Temmuz 1983'te ise, bu saptamadan, şu sonuçları çıkarmayı denemişim:

"... Peki, 'çağdaş kültür' adına Amerikan, Fransız, İngiliz ya da Alman kültür bileşimlerine 'kapılanan' Türk çocukları 'devşirilmiş' olmuyorlar mı? (...) Eğitimde 'onların' tarihine, 'onların' medeniyet ve sanatına öncelik verir, aradaki bütün mukayeseleri aleyhimize sonuçlandırırsak, Türk gençlerinin yabancı kültürler tarafından 'devşirilmesine' bizzat yardım etmiş olmuyor muyuz?.."

"...O zaman 'yetişmiş' aydın, ulusal çevresini aşağı görüyor, ona yabancılaşıyor, çünkü aradığı görgü görenek, sevdiği sanat ve edebiyat, yaşamayı özlediği hayat, 'ulusal ortamında' yoktur, peki nerede vardır, o 'yüksek' kültürlerin gelişmiş ortamında: Beyin 'göçü' faciasının kökü, bakın nerelere uzanıyor!"

BM uzmanının, "Son yıllarda Türkiye'den 'beyin göçünün' azaldığı" kanaatine, katılmak da son derece zor; tam tersine, evvelce münhasıran 'üst tabakadan' verdiğimiz kayıplara; yurtdışındaki işçiler ve onların çocukları dolayısıyla, orta ve alt kesimlerden de, önemli kayıplar eklenmiştir: Onların yetiştikleri ortam, büsbütün 'ecnebi!'

Geldik mi yine 'Türkün kimliği' konusuna?

'laiklik'ten şaşma

LAİKLİK, ELDE BİR!..

20 Mart 1984

Mektuplarınız geliyor. Okur kısmı, çeşit çeşit: Kimisi 'Batı'cıdır, kurtuluşumuzu, Doğu/İslam kökenimizi 'külliyen' reddedip, 'Batı' kültürünü 'aynen' benimsemekte bulur; kimisi 'Doğu'cudur, onca 'kurtuluş' 'Batı'ya topyekûn direnip, 'devr-i saadet'e dönmektedir. Birisi çıkıp da, 'ilerici' geçindiği halde "ulusal kültür bileşimi, feodal/ümmet kültür bileşiminden üretilecektir" dedi mi, iki taraf hemen birleşirler: Bu –en azından– gönüllü bir İslamcılığa kaymak demektir. Acaba?

Bence, iki taraf da yanılıyor. Çünkü: Ümmet sentezinden, *rasyonel kafayla* ulusal kültürü geliştirmek, başka; uluslaşma sürecini görmezlikten gelip, ümmet kültürünü 'aynen' sürdürmek istemek, başka! 'Maziperestlik', eğer 'gericilik' değilse, besbelli 'muhafazakârlık'tır; en az iki önemli sebepten, artık geçerli sayılamaz. Oysa, ulusal sentez çabası, ileriye doğru bir atılım. Öyle bir atılım ki tramplenini, ümmet kültürü platformu oluşturuyor, ama yöntemi akılcılık, yani rasyonalizm!

'Muhafazakârlık' iki önemli sebepten, geçerli sayılamaz dedik. Neymiş onlar? Bir kere, 'tarihen' tasfiye halindedir: Dünyanın neresinde bir demokratik ulusal devrim gerçekleşirse, orada bir feodal/ümmet sentezi tasfiye oluyor. Toplumsal gelişme, tarih içinde, sorunu iç dinamiğiyle çözmektedir. (Ya *İran* mı? *İran, III. Selim* dönemi çıkmazında, ulu-

sal bileşim yokluğundan, ümmet bileşiminin ulusallaştırılmasıdır.) İkinci sebep, daha çarpıcı: Yerli ümmet sentezi, hangi 'ecnebi' kültürle çarpışıyor, ona bakılacak: 'Batı' kültürü, sosyolojik düzeyde, bir sonraki aşamanın (millet aşamasının) kültürü değil mi? 'Batı', 'Doğu'nun üzerine (Hıristiyan) ümmet kültürüyle gelmiyor –hiç değilse, açıkça böyle gelmiyor– *Amerikan, Rus, İngiliz, Fransız, Alman* ulusal kültür bileşimlerini, 'evrensellik' yaftasıyla gizleyerek geliyor. O zaman, ona karşı ümmet kültürünü çıkarmak, nükleer silahları konvansiyonel silahlarla alt etmeye çalışmaktan farklı mı? Sonuç umutsuzdur.

Yanlış galiba şurada: Saydığımız *bu 'ecnebi' ve 'çağdaş' kültürlerde, gerçekten 'evrensel' olan rasyonalizmdir, yani akılcı metot; hepsi, 'yerli' ümmet bileşimlerinden bu metotla üretilmiştir. O halde, biz de öyle yapmak zorundayız. Bu da geçmiş kültürümüze sahip çıkmamız demektir ki, rasyonel kafayla ondan, çağdaş koşulların ulusal sentezini üretmek anlamına gelir.* Kısacası 'maymunluğu' bırakıp, geçmişimizden 'çağdaş' ulusal kişiliğimizi geliştirmek! Bu, elbette, tarihin tasfiye ettiği 'maziyi' sürdürmeye kalkışmak değildir.

'Çağdaş' kültürü, ümmet dogmatizminden akılcı kafa kurtarmış. Rasyonellik, bilimlere öncelik tanımak, pozitivizmi geliştiriyor, onun 'aydınlanma' döneminde ürettiği 'mutluluk reçeteleri', iki düşman kardeşler: Sosyalistlik ve liberallik! O yüzden 'çağdaş' Batı dedin mi, aslında *ABD* ve *SSCB*'yi kastediyorsun diyen *Romain Gary* haklı! Batı 'merkezinin' dışında kalmış 'çevre' ülkeleri, çağdaşlaşmayı, 'merkezdeki' ulusal kültürlerin 'aynen' aktarılması diye aldılar mı, 'hapı yutuyorlar': Ya 'komprador' taklit 'ilericiliklerine' yuvarlanıyorlar; ya 'savunmalarını' ümmet düzeyinde örgütleyip, ümmet geçmişlerini 'aynen' sürdürme tutuculuklarına! Sorun ya 'aynen' Batı, ya 'aynen' Doğu diye konulmayacak; önce

bu yanlış ikilemden *(dilemma)* kurtulmalıyız, çünkü *'aynen' Batı (komprador) neo-tanzimatçılıktır, 'aynen' Doğu ise bildiğimiz 'şeriatçılık'. Oysa, bağımsız, özgür ve çağdaş bileşim aklın, yani bilimlerin, yani laikliğin devreye girmesiyle başlıyor. Çağdaş ulusal kültür bileşimleri, o demokratik/laik 'yerli' kültür bileşimleridir ki, yöntemini çağdaşlıktan almış, çağdaşlığın gerektirdiği ulusallığı, tarihte bütün heybetiyle duran geçmiş kültür bileşimlerinden üretmiştir.*

Bilmem anlatabildim mi?

O TARTIŞMA

27 Mayıs 1984

Sorun, hepimizin kafasını ne kadar meşgul ediyor olmalı ki; şuracıkta *'Laiklik elde bir!'* der demez, bir sürü mektup! İlk bakışta, iki konu gündeme iyice yerleşmiş görünüyor: Biri, 'çağdaşlaşmanın' *Batı*'yı taklit yoluyla değil, ancak 'ulusal bir sentez' geliştirmek yoluyla gerçekleştirilebileceği; öbürüyse, oldum bittim kendinden başka herkesi küçümsemeyi ve suçlamayı âdet etmiş aydınlarımızın 'özeleştirisi!' Gittikçe büyüyen bir kesim, 'ulusal kültür sentezini' gerçekleştirmekle görevli aydınların, aktarmacılıkların tutsağı olup millete yabancılaştığına inanmaktadır. Metot yerine 'reçetelerin' önerilmesi eleştiriliyor. Metot üzerinde de farklı görüşler var.

Birkaçına değinelim istiyorum.

Karşıyaka'dan *(İzmir) S. Süreyya Özbek*'e bakarsanız, *'milletimizin fikir hayatında en büyük eksik'*, sözünü ettiğimiz gerçeklerin, *'büyük bir kesimce hemen hemen hiç anlaşılmamış olmasıdır.'* Diyor ki:

"...Bu, hayatımızı her alanda etkileyen ve olumsuz sonuçlara neden olan bir faktör! 'Batılılaşma' adına yıllardır, mimariden tutun da, modaya, eğitime kadar, her türlü kültür ve sanat alanında, bir neo-tanzimatçılık yaşanmaktadır. Yazılarını ilgi ve beğeni ile okuduğum kimi yazarlarımız bile, 'ileri Türkiye'nin portresini, 'piyano ba-

şında içki yudumlayan' köylülerimiz ile çizebilmektedir. Kendi kültür ve gelenek yapımızın, bir yandan 'Şarklı' bir yandan 'Akdenizli' olan hayat felsefemizin gözetilmediği modern bir Türkiye'nin, yozlaşmış ve mutsuz insanlarla dolu bir ülke olacağı kanısındayım. Böyle bir değişime, 'iç dinamiğimizin' de izin vermeyeceğine inanmaktayım."

Tıp Fakültesi'ni bitirmek üzere olan *S. Süreyya Özbek, 'sorunu tümü ile eğitim kökenli'* görüyor; oysa *Hamburg*'dan yazan *Kadir Turan*, çağdaş ulusal kültür bileşimini geçmiş kültür birikimimizden üretmemiz gerektiğine, en ziyade 'eğitilmişlerimizin' karşı çıktığı fikrindedir. Eğitim kurumlarının da 'aktarma' olduğu düşünülürse, ona hak verilebilir, ama, *Süreyya Özbek*'in kastettiği 'eğitim' sanırım, *'şeklin altında yatan gerçeğin, temel düşünce yapısının'* farkına varılabileceği bir eğitim, bir metot eğitimi.

Ulusal demokratik devrimlerin, rasyonalizm/pozitivizm çizgisini izlediğini söylememiş miydim, *Kadir Turan* buna takılmış, *'o dönem aşılmıştır'* diyor, önerisi şu: *"...Dedik ki, toplumların işleyiş ve oluş yasaları keşfedilecek, sonra da o yasalara uygun olarak, aklımızı kullanmaya çabalayacağız. Modern sosyal bilimlerin (daha doğrusu beşeri bilimlerin) metodu, yani mantığı, böylece gelip diyalektik metoda dayanmaktadır. Mutlaka yollar diyalektik metoda çıkmaktadır."*

İyi de ümmetten millete geçerken, bütün 'gelişmişlerin' bireyci düzeyde rasyonalist/pozitivist yöntemleri kullandığını unutacak mıyız? *Hegel*'e rağmen, diyalektik metot, ancak toplumcu düzeyde, o da sanayi devrimi yoğun işçileşmeyi sağladıktan sonra, gündeme gelebilmiştir. *Türkiye* uluslaşma sürecini olanca hızıyla yaşadığı için, liberal *intelligentzia*'nın, bireyci düzeyde laik/pozitivist yöntemle, ulusal kültür sentezine katkıda bulunacağı *("Hayatta en hakiki mürşit ilimdir")* düşünülebilir. Sosyalist *intelligentzia*, toplumcu

düzeyde, ulusal kültür bileşimine katkısını, elbette diyalektik yöntemle yapacak. Aralarında çatışmaları, çekişmeleri son derece doğal. Yararlı da! Çünkü tartışmayı, şeriatçılık/ümmetçilik ile levanten alafrangalığı/komprador ilericiliği ikileminden kurtaracaktır. Biliyorsunuz, bu çıkmaza bizi 'sistem' itti; olaya bilimsel baktık mı –ister pozitivist olalım, ister diyalektik– neticede ulusal kültür sentezini, Selçuk/Osmanlı tabanından üreteceğimizi göreceğiz. Mecburuz buna.

Ha, *Erciş*'ten *(Van) Orhan Bingöl*'ün uyarısı da elbette yerindedir. Demiş ki, *"Laiklikten söz etmiş olmanız, Atatürk'ten söz etmiş olmanızı simgeler."* Başka türlü olabilir mi?

NE O, NE ÖTEKİ!..

14 Ağustos 1984

Eski bir dost; arada rastlaşırız: Merhaba merhaba, ne var ne yok, yaşlanıyoruz ha, filan festekiz! Yazdıklarımı okur sanırım, eleştirdiği oluyor, bu defa laikliğe takıldı: Şu Arapça öğretim, 19 Mayıs'taki kıyafet rezaleti, başörtüsünün yayılması; laiklik, fena halde hırpalanmıyor muymuş, canım? Güldüm.

Kıyameti koparanlar 'ilerici' geçinenlerimiz! 'Muhafazakâr' kısmı da az hınzır değil hani, bu türden ucuz kahramanlıkları (başörtüsü filan) bilinmez hangi şeriatçılığın işaretleri diye alıp, gizli gizli el ovuşturuyor. Söylemeye ne hacet, ikisi de yanlış bu tavırların!

En iyisi, bir örnekle konuşmak.

Kızımız çalışkan, *Tıbbiye*'yi birincilikle bitirmiş, maşallah! Gazetelerde resmi çıkınca, 'favullü' olduğu görülüyor, çünkü başı 'türbanlı'dır. ('Türban' bildiğimiz başörtüsünün alafrangası, Fransızca anlamı 'sarık'tır; *Parisli* modacılar, bir ara bizim sarıklardan esinlenip bir 'baş' yapmışlardı ya, onun kalıntısı.) 'İlerici' geçinenlere göre doktor hanım 'gericinin teki', laikliği tehlikeye sokuyor, hekimler böyle davranırsa halimiz ne olur? 'Muhafazakârlar' ise, 'bermutad' ellerini ovuşturuyorlar: Aferin kızımıza, diploma töreninde bile başını örtmüş ya, 'akidelerine bağlılığını' göstermiş oluyor, hem de 'nümayişle.'

Şu basit olay, iki tarafın da soruna ne kadar yanlış yaklaştıklarını, pek güzel göstermektedir. Her sorunda olduğu gibi, bunda da, muhtevaya değil şekle bakıyorlar, metoda değil, görüntüye!

Oysa metoda baksalar...

Yanılmıyorsam, *Descartes*'ın 'akılcı' düşünüşe temellik eden, ünlü *'Metot Üzerine Konuşma'*sında bir bölüm, kurbağanın teşrihini anlatır. Akılcılık (rasyonalizm) hekimliği üfürükçülük ve büyücülükten çıkarmış, liberal yani laik bir bilim dalı haline getirmiştir: Fizyolojiyi ve anatomiyi, teşrihe ve tecrübeye dayandıran 'müspet' bir bilim. O başı türbanlı doktor hanımın, *Tıbbiye*'de gördüğü eğitim bu; türbanlı mürbanlı ama, hastalarını okuyup üfleyerek değil, çağdaş hekimliğin deneye ve akla dayanan yöntemleriyle iyi edecek! O zaman, orta ve yüksekeğitimi laik, mesleği liberal bir hekime, nasıl 'mürteci' muamelesi edersin? Hastalarına okuyup üflese, nazarlık bağlasa, ya da bütün kadınları 'tesettüre' mecbur etse, anlarım, böyle bir şey yapmıyor ki! O zaman telaş niye?

Şundan ki bizim 'ilericimiz' de, 'muhafazakârımız' da 'şekilcidir': Değerlendirmeyi metoda göre yapmaz, tavra göre yapar; oysa tavır –hele böyle özel tavırlar– laikliğin gereği olarak, tam da kişinin serbest iradesine bırakılmış şeyler. Genç bir kızın türbanlı dolaşmasıyla, saçlarını kısa kestirmesi, sarıya boyatması, ya da pantolonla gezmesi arasındaki fark nedir? İster öyle gezer, ister böyle! Diyeceksiniz ki ama bu bir 'imanın' belirtisidir; iyi de, o 'iman' o genç kızla Tanrı'sı arasında bir şey, biz ona karışamayız, çünkü laiklik aslında bu demektir. Aynı laiklik, aynı kişinin, mesleğini üfürükçülük halinde icra etmesini de, başka genç kızları 'tesettüre' azmettirmesini de, önlüyor.

Ya 'muhafazakârlar'ın şakşakları? Aslında avunuyorlar: Şekle değil muhtevaya bakmayı bilseler, sevinçleri o dakika

kösülürdü. İlkokuldan tıp fakültesinin sonuna değin laik –hem de nasıl laik– bir eğitim görmüş genç doktor hanım, başına türban sardı diye 'şeriatçı' mı oluyor? Bırakın Allah aşkına, oyun bunlar! Hastanın başına götürdüğünüzde reçeteye ne yazıyor, ona bakın: Üç Kulhuvallahi ile bir Elham mı, yoksa antibiyotikler mi?

Dedim ya, avuntu!

LAİK TAVIR

25 Haziran 1985

Saltanat polisi, *'Ramazan'*da 'alenen' oruç yiyen Müslümanları, 'derdest' edermiş: *'Şeriat'* polisliği yapıyor yani! Toplum ümmet toplumu, ahlak ümmet ahlakı, *padişah* aynı zamanda *halife* olunca, davranışı tutarlıdır.

Cumhuriyet polisi, *'Ramazan'*da kimin oruç tuttuğu, kimin oruç yediğiyle ilgilenmez: Laik bir yönetimin polisidir o! *Anadolu İhtilali,* laik ve ulusal bir toplum (millet) yaratmış; şeriat hukuku ve ahlakını, adına 'inkılaplar' dediğimiz genel ve hızlı bir *'kültür devrimi'* ile tasfiye ederek, laik burjuva ahlakına yönelmiştir. Hep biliyoruz, bu ahlak insan haklarına ve hoşgörüye dayanan, liberal bir ahlak: Bireylere, kimsenin 'hodbehod' karışamayacağı 'temel haklar' tanımakta, bunları yasal 'güvencelere' bağlamaktadır. Cumhuriyetlerde, polisin görevlerinin en önemlisi, 'hukuk devleti'nin güvence altına aldığı bu temel hakları, bireylerin rahatça kullanabilmesini sağlamaktır: Bilinmez hangi güvenlik anlayışı, otorite idraki ile, engellemeye çalışmak değil!

Milliyet'in kamuoyu araştırmasında, polise sınırsız güvenen yurttaş oranı, sadece yüzde 6 görünüyor: Ne dersiniz, bunda, polisin bir türlü kurtulamadığı, çelişkilerin rolü yok mudur?

Nitekim, yeni *Polis Vazife ve Selâhiyet Kanunu* da, ciddi bir çelişki içeriyor. Demokratik ve liberal olduğunu sa-

vunan bir toplumda –üstelik nihai amaç *'çağdaş uygarlık düzeyi'* iken– ümmet ahlakının çoktan aşılmış değerlerini savunmayı, polise görev diye vermektedir. Ulusal özellikler göz önünde tutulsa bile, *'çağdaş uygarlık düzeyi'*nin ahlaki değerler sistemi, öyle bir hoşgörü bileşkesine ulaşmıştır ki, çıplak turistleri toplayıp, elele tutuşan okul çocuklarını 'derdest ettirip', kendimizi kimseye 'çağdaş' saydıramayız.

Diyeceksiniz ki, bunu sen mi söylüyorsun, hani *Batı*'yı taklit etmeyecektik? *Batı*'yı elbette taklit etmeyeceğiz, fakat iş *metot* tercihine gelmiş dayanmıştır: *Cumhuriyet, ulusal liberal burjuva ahlakını, elbette Hıristiyan gelenek ve göreneklerini 'aynen' taklit ederek değil, kendi ümmet tabanını yeniden değerlendirerek yaratacaktır ama, kullandığı metot uluslaşma sürecinin tabiatı icabı demokratik, yani laik ve pozitivist olacaktır. Başka bir deyişle, ümmet tabanından ulusal ahlak değerlerini geliştirirken, bu tabana 'inanç'la (iman) değil, 'bilinç'le (akıl) yaklaşacağız; çünkü bütün ulusal demokratik devrimler gibi, Anadolu İhtilali'nin de 'hayatta en hakiki mürşidi, ilimdir.'*

Sadece bu zorunlu laik tavır bile, Cumhuriyet polisine, ümmet ahlakından kalma, ahlak değerlerinin savunulmasını vermeye manidir ya: Günümüzde bu eski değerleri, inanılmaz bir hızla silip süpüren, başka ve önemli bir faktör daha var: Teknolojik gelişme ve onun yarattığı toplum!

Gelişmiş toplumlara dikkatle bakınız!

Ümmet tabanları ne olursa olsun, sanayileşmeden sonraki değer sistemleri, üç aşağı beş yukarı, aynı bileşkede birleşiyor. Çağdaş uygarlık düzeyinin temel göstergesi ne, sanayileşme mi, ümmet tabanı ister Katolik, ister Protestan, ister Ortodoks, isterse Budist olsun, sanayi sonrası toplumlarının ahlak kavramları ve ölçüleri, Almanya'da, İngiltere'de, Fransa'da, Rusya'da ve Japonya'da, ümmet ahlakını ve değerlerini hızla tasfiye edip, geniş bir hoşgörüye yönelmektedir.

Kızım sana söyledim, gelinim sen anla! Türkiye, hem demokratik liberal ve laik bir ulus oluşturacak, liberalliği (yani özgürlükçülüğü) toplumun temeli sayacak, hem çabuk bir sanayileşmeyle *'çağdaş uygarlık düzeyini'* yakalamaya çalışacak, hem de bu koşulların zorunlu ve kaçınılmaz kıldığı, 'hoşgörü toplumu' çerçevesine girmeyecek!.. Olmaz böyle şey! Japonlar ki, Türkler gibi şiddetli ve yoğun bir 'kültür devriminden' geçmediler, feodal ümmet ahlaklarına aşırı bağlı görünüyorlardı, sadece sanayileşmenin, onları otuz yılda getirdiği 'hoşgörü' ortamına, bir göz atar mısınız? Hatta, Rusların!

LAİKLİĞİN L'Sİ

17 Eylül 1985

Wendell Wilky, Roosevelt adına dünyayı dolaşırken, *Moskova*'da, zamanın Devlet Başkanı *Kalinin*'e uğrar; duvarlarda ne görse, iyi: Eski Ortodoks ikonaları, kurtsal resimler! Sormadan edememiş. *Kalinin*'in cevabı şaşırtıcıdır: *"Onların kimseye bir zararı yok, niye kaldıracakmışız?" Sovyetler* 'resmen' dinsizdir, anayasaları din aleyhtarlığına müsamaha, parti tüzüğü ise emreder. Öyleyken, *Mekke*'ye her yıl *Sovyet* hacılarının yığıldığını okuyoruz. *Gorbaçev* ise, *Time*'a son verdiği mülakatta, *'Yüce Allah*'ın adını anmayı uygun görmüştür.

Bunlar, bildiğimiz *'Bolşevik'*, dinsiz yani; zamanla nerelere gelmişler!

Laiklik, muz gibi, ne niyetine yersen odur diyemeyiz. Ülkemizde uzun yıllar, aydın *athée*'liğinin (tanrıtanımazlık) bir türü sayılmıştır; şu sıralar, güdümlü devlet dindarlığı sayılmak eğilimleri beliriyor, bu da yanlış; hele *Osmanlı*'nın laikliği, iyice su götürür. *İlber Ortaylı, "İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı"* kitabında, demiş ki: Laik toplum denildiği zaman,

"...kimi her din ve inanca mensup grupların tolere edildiği, kimi de toplum hayatının düzenlenmesinde din dışı kaynaklara dayanan hukuk normlarının egemen olduğu bir hukuk düzeni anlaşılır. Oysa bu iki koşul, laik bir toplumda gerekli, fakat yeterli değildir..."

Dikkat ettiniz mi bilmem, *Osmanlı* 'laikliği' öteki dinlere hoşgörümüze dayandırılıyor ki, bu meziyet *Osmanlı*'ya mahsus bir meziyet değil; Türklüğün övünülecek iki büyük özelliğinden biri (öbürü, ırkçılık nedir bilmemek!). Türkler, İslam öncesi devletlerinde de (özellikle Uygurlar), bütün dinleri, büyük saygı ve hoşgörüyle, içlerinde barındırdılar; *Selçuklu* ve *Osmanlı*'da, başka türlüsü elbette olamazdı. Gel gör ki, dinlere saygı ve hoşgörü başka şey, laiklik başka şey! *İlber Ortaylı*'nın dediği gibi:

"...laik toplum, standart ve monist bir yönetim düzeninin ve farklı din ve cinsiyette insanların eşit koşullarla bağlı olduğu bir hukuk mevzuatının bulunduğu toplum düzeni demektir. Yani bir toplumda dini hoşgörü olabilir (Roma ve Osmanlı), *din dışı kaynaklardan esinlenen veya bu gibi kaynakların ağırlık kazandığı bir hukuk mevzuatı uygulanabilir* (Roma, Bizans ve Cengiz İmp.); *ama toplumda her dini cemaat aynı yasalarla yönetilmiyorsa, kadın ve erkek için dini inanca dayalı farklı düzenleme ve normlar varsa* (mirasta eşitsizlik, toplum hayatında kısıtlama vs.), *hatta sadece belirli bir sınıf* (örneğin Ruhban) *için imtiyazlarının meşruiyeti tanrısal bir kaynağa dayandırılarak açıklanıyorsa, orada laiklikten söz edilemez!.."*

Külahımızı önümüze koyup, düşünmeliyiz galiba.

Osmanlı dinlere hoşgörüyle bakıyordu, doğru; o kadar öyle bakıyordu ki, sınırları içindeki her dini cemaat, kendi şeriatının sultası altındaydı: Musevi, 'Sinagog'un; Hıristiyan, 'Kilise'nin, vs... Müslümanların, 'medeni' hayat ve münasebetlerinde *'şeriat'*a uyduklarını bilmiyor muyuz? Padişahların Arazi Kanunnameleri çıkarmış, 18 yüzyıldan itibaren öğretimde, ticaret sahasında bazı Batı mevzuatını aktarmış olması, Osmanlı zaptiyesinin, *'Ramazan'*da oruç yiyenleri 'derdest etmesine' engel olmamış; çok karılılık da, boşanmada *'talâk-ı selâse'* de, yakın zamanlara kadar pekâlâ geçerli sa-

yılmıştır. Meşhur deyimle, *Osmanlı*'nın ümmet toplumu, *Allah*'la kul arasındaki ilişkileri, bir türlü bireyin vicdanına bırakmıyor, her şeyi 'kitaba göre' değerlendirmeyi sürdürüyordu. Bunun neresi laiklik Allah aşkına?

Asıl laiklik, dine saygı ve hoşgörüyle bitmiyor, dini toplumsal bir mecburiyet olmaktan çıkarıp, bireysel bir vicdan sorumluluğuna dönüştürmeyi gerektiriyor. Bu aşamaya ancak *Cumhuriyet*'le ulaşabildik. Başlangıçta, uygulama sarkacı şiddetle öteye itilmiştir, dönüşü de hızlı ve acayip oluyor, laikliğin güdümlü din öğretimi, ya da *Osmanlı*'nın dinlere hoşgörüsü sanılması bundan. Laiklik, hangi altyapının ürünü, bu hiç unutulmayacak! *Rasyonalizm (Pozitivizm)* olmasaydı, ne liberal demokratik toplumlar oluşabilirdi, ne o toplum düzenlerinin temel direklerinden birisi olan laiklik ilkesi!

Bilmem açıklığa kavuştu mu?

FRANSIZ AKLI

1 Haziran 1986

Yahu el insaf!

Adam, devrimden iki yüzyıl sonra ülkesinde, Katolik yavrukurt örgütü, misyoner merkezleri, tarikat liseleri ve manastırlar olduğunu; kilise divanhanelerinde cemaata okuyacakları kitabın, seyredecekleri filmin ilan edildiğini unutmuş; *Anadolu*'daki bir üniversitenin duvarında, 'Tek Yol İslam' şiarını gördü diye, *Türkiye*'de Atatürkçülüğün battığını yazıyor. Fransız üniversitelerinin duvarlarını bir hatırlasa!

Adam dediğim, *Le Monde*'un muhabiri, *J.P. Peroncel-Lugoz!* Nedense zahmet edip, 'Ramazan'ın en civcivli günlerinde, *Milliyet*'in yayımladığı kamuoyu araştırmasına bir göz atmamış; yoksa, milletin namazı niyazı iyice gevşettiğini, oruç, kurban bağlılığının bireysel düzeyde kaldığını görecek! *Türkiye*'de devlet, artık Müslümanlığın dışındadır, içinde değil: Bin yıllık şeriat toplumu, 60 yılda böyle dengeli bir ılımlılığa ulaşabilsin, ne büyük şeydir? *Peroncel-Lugoz,* bunu niye değerlendirmez?

Hatırlarım, 1960'lı yılların ilk yarısı: *Fransa*'da, vaazların Fransızca mı Latince mi verilmesi gerektiği; *Hazret-i İsa*'nın göğe manen mi (ruh), maddeten mi (vücut) çıkmış olduğu, kemal-i ciddiyetle tartışılıyor; işin tuhafı, ikinci kesim ağır bakıyordu; biz kalkıp da *İhtilâl-i Kebir*'in (1789) vatanında laiklik hapı yutuyor demedik; *Le Monde*'un gözüyle baksak, dememiz gerekmez miydi?

Peroncel-Lugoz'un asıl 'kerameti', 'solcu aydın' *Attilâ İlhan*'ın da 'İran'da olduğu gibi, İslami kampı seçtiğini' keşfedip yazması! Doğrusu, zehir hafiyeliğin bu mertebesine, canlar dayanmaz! Kaadir Mevlâm, ne harikalar yaratıyor! Elhamdülillah, sosyalistiz; otuz yıldır Batı Türklerinin ulusal kültürlerini, geçmiş kültür tabanlarından yararlanarak, ama akılcı (yani rasyonalist, yani laik ve demokratik) yöntemlerle gerçekleştirmeleri zorunluluğunu yazmaktayız; bunun *Humeyni* şeriatçılığıyla ne alâkası var Allah aşkına?

Hem değil mi ki *Attilâ İlhan* hakkında böylesine kesip biçebiliyor, *Peroncel-Lugoz*, onun yazdıklarını iyice izlemiş olmalı; o halde, ta 1978'de yazdığı şu satırları nasıl atlamış:

"...uluslaşma süreci burjuvalaşma süreciyle iç içe olduğundan, bu da Fransız Devrimi'nin temel ilkeleriyle ifade edildiğinden, ulusal bir Türk bileşimi, hiç kuşkusuz Türk/İslam sentezinin bütün muktesebatını içerir; ne var ki onu dinsel düzeyde değil, laik düzeyde değerlendirir; çünkü uluslaşma süreci, kökeninde laik bir süreçtir, pozitivisttir. Bunun anlamı acaba şu mu: Türk bileşimi, Türk/İslam sentezinin dinsel unsurlarını reddetmez, fakat asıl belirleyici unsur saymaz; belirleyen unsur gerçekte, çağdaş bilimsel yöntemlerin, bu eski sentezi, anti-tez olarak kullanabilmesiyle açıklanır..." (Bkz: "Hangi Sağ", s. 187)

Tabii farkındasınız, adamın aslında *Attilâ İlhan*'ı filan bildiği yok; kimbilir hangi 'seçkin ve alafranga' aydınımız, 'ilericilik' adına onu gammazlamış; can çıksa da huy çıkmıyor, 'Batı maymunu' bu 'komprador' aydın takımı, milleti 'ecnebiye' jurnal etmeye bayılır.

baş sorunumuz budur

'ECNEBİ'Yİ ÖZÜMSEMEK!

23 Temmuz 1985

Büyücülük gibi bir şeydir: İki ölçü hidrojen bir ölçü oksijen, *voltametre*'nin tüplerine doldurulur, ceryan verdiniz mi, suya dönüştüğünü görürsünüz. Ortaöğretim kimyasını, laboratuvarlı liselerde okuyabilmiş olanlar, bu kimyasal sentez deneyini yapmışlardır: Sentez öyle bir sonuçtur ki, içerdiği *composant*'lar özgüllüklerini *(specifique)* onun bütünü içinde yitirmişlerdir: Suda, hidrojeni ve oksijeni göremeyiz ama vardırlar, daha da iyisi, suyu 'yapan' onlardır.

Tamam, mutabıkız: *Selçuklu/Osmanlı* sentezi dört başı mamur bir medeniyet sentezidir. İyi de, acaba *composant*'larının 'ecnebiliğinde' de mutabık mıyız? Hadi örnekle konuşalım: Bu medeniyetin altyapısı 'dirlik' (tımar, zeamet) düzeni, biz bu düzeni *Asya*'dan getirmedik; *Oğuzlar*, ekonomisi hayvancılığa ve savaş ganimetine bağlı 'göçer' kavimler; doğru dürüst yerleşmemişler ki, tımar ya da zeamet diye bir düzenleri olsun (zaten medeniyetlerine 'aşiret medeniyeti' deniyor). Oysa bu düzen *Anadolu*'da mevcut, *Bizans*'ta kesinlikle var, belki ondan öncesinde de! *Selçuklu/Osmanlı* medeniyetinin altyapısı buysa –ki budur– yabancı bir *composant!*

Durun canım, bozulmayın hemen, lafım bitmedi: Örnek çoğaltılabilir: Türklerin *Asya* mutfağı, et, süt ve tereyağı mutfağı; oysa *Selçuklu/Osmanlı* mutfağında zeytinyağı, do-

mates ve hamur işi zenginliğini buluyoruz; bu zenginlik, *Akdeniz* yöresi mutfağının özelliklerini yansıtıyor; demek Türkler ünlü mutfaklarının sentezini bu *composant*'tan yararlanarak gerçekleştirmişlerdir: Şiir, minyatür, halıcılıkta *Fars*; fıkıh ve ilahiyatta *Arap composant*'ından yararlandıkları belli; musikide kopuzu beraberimizde getirdiğimiz kesinse de, *Divan Musikisi*'nin *composant*'ları *Bizans*'tan *Urartu*'ya bir hayli çok ve karışık!

Ne var ki, Selçuklu/Osmanlı sentezinin büyüklüğü, başarısı ve özgünlüğü, içerdiği composant'ların özgünlüklerini silmesinde, ortaya her bakımdan tutarlı ve kendine özgü, bir değerler sistemi çıkarabilmesindedir. O halde, 'ecnebi' unsura karşı, 'taklit' ne kadar olumsuz bir tavırsa, o unsuru özümseyerek yararlanma, o kadar geçerli bir tavır; iş, metodu ulusal kültüre yedirebilmekte!

Kıssadan hisse: *Batı etkisine, Doğu/İslam senteziyle karşı koymak isteyenler, o sentezin, kaç türlü 'ecnebi' composant'ı özümseyerek ulaştığını ve ululaştığını, asla unutmamalıdır.* İletişimin dünyayı bunca küçülttüğü bir zamanda, ulusal bileşimi gerçekleştirmek zorunda olan bir halk, kuşkusuz *Selçuklu/Osmanlı* ümmet tabanına yaslanacak; bu arada, başka, belki yabancı *composant*'ları da özümseyerek içine alacaktır. Gerçekte, 18. yüzyıldan bu yana, alttan alta bu oluyor ya; çarpıcı ve daha yakın bir örnekle anlaşmak en iyisi: Alfabe!

Türkler, aşiret uygarlıklarında *Uygur*, ümmet uygarlıklarında *Arap* alfabesini kullanmışlardır; yazı, kültür sentezleri içinde özümsenmiş, onun âdeta organik bir parçası haline gelmiştir. Millet sentezine, *Latin* alfabesiyle geçiyoruz, şimdi düşünün şu geçen yarım yüzyıl içinde bile, *Latin* alfabesini özümsemeye, kendimize mahsus kılmaya başlamadık mı? Türk imlası, Latin kökenli öteki imlalardan kesinlikle değişiktir; bırakın imlayı, harfleri telaffuzumuz bile öbürlerine ben-

zemez! Aynı şeyi *Tanzimat* sonrasında hayatımıza giren, artık iyice bizleşmiş, çıkarmayı düşünemeyeceğimiz, bazı yaşama özellikleri için söyleyebiliriz. Bundan sonrasında da, ulusal bileşim gerçekleşirken, onun *composant*'ları arasında pekâlâ 'ecnebi' unsurlar bulunabilecektir, tabii, 'taklit' olmamak şartıyla!

Taklitten şiddetle uzak duracağız, fakat özümseme yolu kapalı değildir.

'FARKI FARK EDİN'

17 Kasım 1985

İbn Fadlan, bir Arap seyyahı; 10. yüzyıl Harezm Türklerini anlatırken, biraz ayıplar gibidir. *"...kadınları örtünmez, vücutlarının hiçbir yerini gizlemezler." İbn Batuta, 14.* yüzyıl *Anadolu* Türklerinden şöyle söz ediyor. *"...bunların kadını ne kadar önemsediğine şahidim; Türklerde kadın, erkeğin çok üstünde yer alıyor."* O da, şaşırmışa benzer. Müslüman Araplar, Müslüman Türkleri yadırgıyor mu? Sebepsiz sayılmaz bu: Türk boyları, Müslümanlığı benimserken, katı şeriatçı olmamış; bin yıllık göçebe kültüründen taşıdığı birçok değerleri, ümmet kültürüne dahil edip sindirmiştir. Bu, bir.

O kadarla kalmıyor: Batı Oğuzları'nın geliştirdiği *Türk/İslam sentezi,* ayrıca yerleştikleri bölgelerdeki eski medeniyetlerden yararlanmakta hiç beis görmez; elbette, Arap ve Acem tesiri başattır ama, Bizans'tan Roma'ya, Hitit'ten Urartu'ya, elverişli ne bulduysa özümsemiş; yüce doruklarını *Yunus*'un, *Bâki*'nin, *Nasreddin Hoca*'nın, *Mevlana*'nın, *İtri*'nin, *Hacı Bektaş*'ın vb...'nin oluşturduğu, görkemli ümmet kültürünü yaratmıştır. Demek ki, ne *Selçuklu*'nun 'şanlı' döneminde katı şeriatçı bir medeniyetçilik geçerli olmuştur, ne de *Osmanlı*'nın 'şanlı' döneminde! Bu, iki.

Türk/İslam sentezi, Osmanlı halklarında uluslaşma başlayınca duraklar; Türklerin de, ümmetten millete geçiş süre-

cine girmesiyle, gerilemeye başlar. Şimdi sıkı durun: Ondan sonra, feodal ümmet dönemine tekabül eden *Türk/İslam sentezi*'nin, aynı değerler düzeni ile devamını istemek (muhafazakârlık bile değil) düpedüz gericiliktir, yani, irtica! Bu da, üç.

Uluslaşmak ne demek? Sınırları belli bir iç pazar çerçevesinde liberal, laik ve demokratik bir toplumun oluşturulması! Bunun yolu nedir! Ulusal demokratik bir devrim! Bu, neyi gerektiriyor, ulusal bir kültür bileşiminin başarılmasını! Batılı gelişmişler, uluslaşırken, bu dönüşümü yaşamamış mı? Kilise şeriatından sıyrılıyor, ümmet kültürüne yaslanıp, çağdaşlaşıyorlar *(secularisation)*; kendi ulusal kültürlerini gerçekleştiriyorlar; yoksa, Batı medeniyeti çerçevesi içinde, ayrı ayrı bir Alman, İngiliz ya da Fransız kültüründen söz edebilir miyiz?

Türkün talihsizliği, uluslaşma sürecinin sömürgeleşme süreciyle, iç içe geçmesinden doğuyor: Emperyalizm, ümüğümüze çökmüş ya; kendi kültürünü, komprador yerli ama 'gayri-müslim' burjuvazi üzerinden, onun aracılığıyla, ilerici kültür sentezi diye kabul ediyor. 'Cebren ve hile ile', geleneksel ümmet kültürüne karşı, *Tanzimat* 'alafrangalığı!' Oysa, tarihin o noktasında, Batı Türkleri için, bunların ikisi de geçerli çözüm olmaktan çıkmışlardır: Artık ne *Türk/İslam sentezi*'ni, 'aynen' sürdürebilir (çünkü altyapısını kaybetmiştir, batmıştır); ne o sentezi 'külliyen' yok sayıp, *Orta Asyalı* aşiret kültüründen ya da 'komprador' levanten kültüründen, orijinal, ulusal ve demokratik bir kültür geliştirebiliriz; çünkü bu sonuncuların, ilki ırkçılıktır (yani bir başka gericilik); ikincisi ise, kültür emperyalizmine baş eğip, 'uydulaşmak.'

Yapılacak tek şey kalıyor: Akılcı metotlarla, o görkemli *Türk/İslam sentezi*'ne yaslanıp, ondan yararlanarak; yeni yaşama koşullarının, çağdaş, yani laik, yani demokratik, yani orijinal kültür sentezini gerçekleştirmek!

Bu, ulusal kültür bileşimidir: Akılcıdır, şu halde hem laik, hem demokratiktir; geçmişin kültür değerlerini 'ceffelkalem' reddetmez, onlardan yararlanmayı öngörür; şu halde ulusal ve ulusçudur; yabancı kültürleri incelemekten yanadır, ama taklidi reddeder, şu halde orijinal ve anti-emperyalisttir.

Bunları niye mi yazıyorum? Bazıları, bilerek bilmeyerek, *Türk/İslam sentezi* ile *ulusal kültür bileşimi*'ni ya karıştırıyor ya da birini öbürü ile gizliyorlar: Ayrı şeylerdir! *Türk/İslam sentezi* başka (ve geçmiş) bir şey. *Ulusal kültür bileşimi* başka (ve oluşmakta olan) bir şey; biri, öbürünün üzerinde yükselir, gelişir, serpilirse de; cidden farklı şeylerdir bunlar, belki de karşıt: Hani *Devlet-i Aliyye-i Osmaniye* ile *Türkiye Cumhuriyeti* gibi!..

Farkı, lütfen, fark etsinler...

AH O 'KAFA!'

15 Aralık 1985

Bakın, nereden yola çıkmışız: *"...mahvolma felaketinden kurtulabilmekliğimiz, İngiltere kadar paraya, Fransa kadar bilgi aydınlığına, Rusya kadar askere sahip olmaklığımıza bağlıdır. Yabancı müttefiklerimiz içinde en önemlisi, İngiltere'dir, (...) bendenizce, Bâbıâli'yi İngiltere'nin dostluğundan mahrum görmektense, birkaç vilayetimizi elden çıkmış görmek, daha iyidir."* Bu satırlar, *İstanbul*'da İngilizce olarak yayımlanan, *'The Levant Herald*'da yayımlanıyor, Tanzimat Sadrazamı *Keçecizade Fuat Paşa*'nın padişaha 'vasiyetnamesi.'

Ya şunlar: *"...Avrupa ile aramızda daha sağlam bağlar yaratmalıydık. Onun maddi çıkarlarıyla bizimkiler aynı olmalıydı. Ancak o zaman ülkenin bütünlüğü siyasi bir hayal olmaktan çıkacak, bir gerçek olacaktı. Madem ki, Avrupa topluluğu içindeydik, Avrupa ülkelerinin isteklerine cevap vermeliydik."* Bu da aynı dönem sadrazamlarından *Ali Paşa*'nın, Fransız *La Revue de Paris* dergisinde çıkan, 'vasiyetnamesi'. İlkinin tarihi, 1869; ikincisinin tarihi 1910'dur.

Bu 'kafa', bir başka Osmanlı sadrazamına, *Said Halim Paşa*'ya göre, bizi *'kurtulmak için, her bakımdan Batı milletlerini taklide mahkûmuz fikrine getirmiştir'* ki, sadece yedi yıl sonra şunları kaleme alıyor: *"...bütün varlığımızla*

taklide koyulduk. Bunu o kadar başardık ki, inancı, his ve ananesi, ilim ve fenni tamamen taklitten ibaret, sahte bir dünya kurabildik. Şimdi artık dışı parlak, ama aslında ölüm getiren arzu ve hayaller içinde, mest ve müstağrak yaşayıp durmaktayız. İşte bundan dolayıdır ki, bilgiçliğimiz, bu mağrur ve daraltıcı yarı âlimliğin dairesi dışına, şimdiye kadar çıkamamıştır" (1917/Buhran-ı Fikrimiz). *Mustafa Kemal Paşa*, çağdaşlaşma yanlısıdır, üstelik *Said Halim Paşa*'dan çok farklı bir devrimci, onun 'tespiti' ise bakın ne: *"...münevverlerimiz içinde çok iyi düşünenler vardır, fakat umumiyet itibariyle şu hatamız vardır ki, tetkikat ve tetebbuatımıza zemin olarak alelekser kendi memleketimizi, kendi tarihimizi, kendi ananelerimizi, kendi hususiyetlerimizi ve ihtiyaçlarımızı almayız. Münevverlerimiz belki bütün cihanı, bütün diğer milletleri tanır, lakin kendimizi bilmeyiz"* (20 Mart 1923).

İlk iki düşünce, ne kadar birbiriyle çakışıyorsa; son iki düşünce, o kadar birbiriyle çakışmaktadır: *Mustafa Kemal*'in 'milli' bir devir açması, 'milli' bir siyasetten söz etmesi boşuna mı?

Türkiye'nin ulusal kültür bileşimi, *Mustafa Kemal Paşa*'nın orijinal sentez arayan, anti-emperyalist ve laik, ulusallık tezleri üzerinde kurulacaktı; oysa, onun ölümünden birkaç yıl sonra, devletin kültür politikasını yönlendirenlerden birisi, kelimesi kelimesine şunları yazar: *"a) Bizim devrim dediğimiz hareketin amacı, bu ülkeyi, Batı ülkelerine benzetmektir: Devrimcisi ile, gelenekçisi ile. b) Biz görüyoruz eksiğimizi, Yunanca öğrenmedik, Latince öğrenmedik, Avrupalıların eğitiminden geçmedik, onun için ne denli uğraşsak Avrupalılar gibi olamıyoruz, buna üzülüyoruz."* Tanzimat paşalarının fikirlerini aynen tekrarlayan bu görüş, *İnönü Cumhuriyeti*'nde, *Ataç* tarafından ileri sürülüyor; o dönemin milli eğitiminde, tedrisat programlarına geçi-

yordu: Sonucunu son yıllarda alıyoruz! 'İlericiliği', *Avrupa* taklitçiliği zanneden, neo-tanzimatçı birkaç kuşak yetişmiştir ki, bunlar Atatürkçülük adına, *Atatürk*'ün 'yüz vermediği', yabancılıklara düşmektedir.

Örnek mi? Hem de somut örnek! Sürüsüne bereket: Dünyanın masrafı ediliyor, 'seçkin aydınlar' bir yayın organına bağlanıyor, reklam, ilan, dedikodu: Entelektüel seviyesi yüksek bir gazete çıkarılacak! Serüvenin sonu, hüsran: O seçkin aydınlar, halktan geçtik, az buçuk mürekkep yalamış kesimle dahi, özdeşleşemiyorlar. Tek örnek mi? Yoooo! Nice yayın müessesesinin, nasıl emek emek kurdukları, nice 'entelektüel' ağırlıklı yayın organını kapattığını işitip görmekteyiz: Edebiyat dergileri, sinema dergileri, sanat dergileri, bilim dergileri vs. Buna paralel olarak, sanat filmleri sinek avlıyor; 'ince sanat' yapan roman ve hikâyecilerin, eserleri alıcı bulamıyor.

Bu tablodan, 'seçkin' aydının çıkaracağı sonuç nedir? *"Halk aydına kapalı, iletişim imkânsız, adam olmak istemiyorlar vs."* Böyle düşünmediğim malum, yazmışımdır; ama görmek ve göstermek de zor değil: Türk halkı, anlayacağı dille söylenir, somut bir gerçeğe dayanırsa, söyleneni duyar; gerekeni de, inanılmaz bir sağduyu ve cesaretle yerine getirir. *Mustafa Kemal*'i duymuştu, bunu hiç unutmayın! Şimdi de, bir aşı kampanyasına çağırıyorsun, yığın halinde koşuyor; *Afrika* açları için bir kampanya açıyorsun, bir günde, yüzlerce milyon lira bağış yapıyor; 'okul yetiştiremiyoruz, yardıma gelin' diyorsun; ülkenin dört bir yanından, pıtrak gibi okul fışkırttırıyor; daha neler, neler...

Önce, o 'sahte âlem'den, çıkmasını bilmek lazım!

İŞİN İNCESİ ARANIRSA

23 Mart 1986

Fransız seçimlerinin galibi belirsiz, mağlubu bellidir: *Fransız Komünist Partisi!* Savaş biteli, ilk defa, oyları yüzde onun altına düşüyor. Herkes, seçimlerin gerçek mağlubunun *Sosyalist Partisi* olacağını sanıyordu; oysa, bayağı oy aldılar; bana sorarsanız, sosyalistlere 'transfer olan' oyların büyük bölümü, komünistlerden gitmiştir. Niye mi, hadi kestirmeden anlatmaya çalışayım.

O tarihte, *Paris*'te biz, şunu tartışıyoruz: Sosyalizmin Bolşevik yorumu, gelişmiş *Batı Avrupa*'da, niçin sadece üç ülkede köklü ve güçlü partiler halinde örgütlenebiliyor da *(Fransa, İtalya, İspanya);* diğerlerinde, aynı güçte örgütlenemiyor. Gerçekten de, savaş sonrası *Avrupa*'sının, en güçlü komünist partileri, üç *Latin Avrupa* ülkesindedir. Hesap kitap, benim önerdiğim çözüm şu: Her üç ülkede de Katolik Hıristiyanlık egemen, egemen değil, hayatı âdeta şekillendirmiş; üstyapıda son derece etkili; hal böyle olunca, kilise türü bir inanç yapısına sahip olan Bolşevik sosyalistliğin, bu ülkelerde maya tutması doğal karşılanmalı; kilise, nasıl bir inanç örgütüyse, *Komintern*'in komünist partileri de, öyle, inanç örgütleri; kilise gibi onlar da 'kitaba' ve 'dogmalara' dayanıyor; 'peygamberleri' ve 'havarileri' var; bu bakımdan, Katolik tabanlı ülkelerde, o tabana tepki de, benzer yapıda olmaktadır.

Paul'la tartışırdık: Ben iddiama destek olarak, o sıralar yeni okuduğum, *Berdiayef*'in, *"Sovyet Marksizminin Kaynakları"* adlı eserini gösterirdim; bilindiği gibi, yazar, Leninist parti modelinde, bir yandan *Neçayevsti (Sergey Neçayef* 'nihilistlerinin' hareketi) örgütlenmesinin, bir yandan da Ortodoks kilise örgütlenmesinin etkili olduğunu yazmıştır; başka türlü söylersek, henüz ümmet üstyapısını muhafaza eden *Rusya*'da sosyalistlik de, bir iman, bir inanç sorunu gibi ele alınmıştır. *Batı Avrupa*'nın bunu anlaması hayli zor oldu, belki kilise yapılanmasının getirdiği alışkanlıklar yüzünden, Katolik ülkelerde inanca dayalı sosyalistlik, hiç değilse çeyrek yüzyıl boyunca güçlü göründü. *Paul*'a "Fransız aydını laikleştikçe *Komünist Partisi* güçten düşecektir" dediğimi hatırlıyorum. Olay daha büyük çapta gerçekleşmedi mi? *İtalyan* ve *İspanyol Komünist Partileri* imana dayanan sosyalistliği çoktan bıraktılar; *Carillo* bundan zararlı çıktı, *İspanya*'da bilinç sosyalizmi *Felipe Gonzales*'in *Sosyalist İşçi Partisi*'nde gelişti; İtalya'da *Berlinguer*'in uyanıklığı, partiyi *FKP*'nin durumuna düşmekten korudu; *Fransa*'da ise, örgüt tabanı o kadar katı ve kemikleşmişti ki, iyi kötü çabalar olduysa da, parti bir türlü inanç sosyalizminden bilinç sosyalizmine geçemedi. Tabii bu, *SFİO* (eski Sosyalist Partisi) kendisini *Mitterand* liderliğinde yenileyeli, sosyalistlerin işine yarıyor; akıllanan komünistler, *Mitterand*'ı destekliyorlar; yani *İspanya*'dakine benzer bir durum.

Son tespitini *Fransa*'da yaptığımız olay, gerçekte, azgelişmiş toplum sosyalizmi ile gelişmiş toplum sosyalizmi arasındaki, müthiş farkın, 20. yüzyılın son çeyreğinde nihayet anlaşılması değil midir?

Arasıra konuşuyoruz, yahu nasıl oluyor da, on yıl önce en keskin solcu örgütlerde boy gösterip, en sıkı sosyalist nutukları atanlar; kaşla göz arasında, eli Kuran'lı şeriatçı, ağzı besmeleli mümin olabiliyorlar? Sorunun cevabı, önceki izah-

tan çıkarılabilir: Türk aydını, henüz bilinçli burjuva aydını merhalesinde değildir, ümmet üstyapısının diğer birçok kalıntıları gibi, inanç sistemini de muhafaza ediyoruz; bizim solcumuz inanç solcusudur; çoğu, metodu da, onu uygulamayı da bilmez; başka uygulamaların hafızı ve müminidir; iş akla (bilince) yaslanmayınca, mutlak bir imandan diğer bir mutlak imana intikal o kadar güç müdür sanırsınız? Sadece terminoloji değişir, *fanatique*'lik ölçüsü, yaratıcı değil taklitçi ve tekrarlayıcı olmak alışkanlığı, düşünce yerine ezbercilik aynen sürer. Kısacası, siyaset ufkunun bir kutbundan diğerine duş yapar gibi kolayca geçiverenler, hakikatte, ne önce demokratik anlamıyla aydın olabilmişlerdir, ne de sonra; onlar başından beri feodal aydındırlar. Batı'da olsun, bizde olsun, dikkat ettiniz mi, bu tür 'hidayete ermeler', daima sorunu inanç düzeyinde koymuş olan solculardan çıkmıştır; bilinç düzeyinde koymuş olanların böyle zikzaklar çizdiğini hiç hatırlamıyorum; bu elbet eleştiri getirmezler demek değil, kıyasıya eleştiri getirirler ama, metotlarına sadık kalarak: O da, biliyorsunuz, akıl metodudur.

'ESKİ BEYOĞLU'YMUŞ!

27 Nisan 1986

Farkında mısınız, bir *'eski Beyoğlu'* özlemidir gidiyor; kibarlığına, güzelliğine, ahlakının yüksekliğine, görgüsüne, göreneğine, toz kondurmuyorlar! 'Kör ölür badem gözlü olur' demezler mi, o hesap; zira *Pera (eski Beyoğlu),* bir kere Türk değildi, ikincisi 'namusu mücessem' değildi; bunu ben söylemiyorum; kimler söylüyor:

Yıl 1555, *Avusturya Sefiri Busbecq* dostu *Michault'ya İstanbul'*dan yazmış, demiş ki: *"Beyoğlu'nda birçok tüccar ikamet eylemekte olup, bunların kısm-ı âzâmı İtalyandır."* Meşhur *Naum Paşa'*nın 'mahdumu' *Said Naum Duhani, 'eski Beyoğlu'*nu, mahalle muhtarı gibi hane hane anlattığı kitabında; geçen yüzyılın sonlarındaki *Pera'*nın, ne kadar 'levanten', ne kadar 'kozmopolit' olduğunu, pek güzel göstermiş; *"...eski kitap alıp satan, kalkık burunlu sahaf Baudin; ünlü gözlükçünün eski çıraklarının idaresinde devam eden Verdoux gözlükçü dükkânına bitişikti, birkaç adımda varırdınız. (...) Meşhur mücellit Mösyö Alexandre Rocca'nın atölyesi de, Tünel Meydanı'nda idi; Mösyö Rocca, daha ziyade Vichy malı tuhafiye, ayakkabı ve kumaş ticareti yapan Mösyö Daffos'un damadı olur; Mösyö Daffos, ticarethanesini Kırım Savaşı'nı (1854) müteakip açmıştı..."*

1950'lerde bile durumun pek az değişmiş olduğunu,

*"Kurtlar Sofrası"*nda anlatmaya çalışmıştım; hem yalnız onu mu, *Beyoğlu*'nun şehrin 'sefahat beldesi' olduğunu da! Böylece geldik ikinci noktaya, *Beyoğlu*'nun 1800'lü yılların ikinci yarısındaki halini, *Sabık Balıkhane Nazırı Adil Bey,* bakın nasıl anlatıyor:

"...Galata ve Beyoğlu taraflarında kumarhaneler ve şehvetengiz tasvirlerle müzeyyen gazinolar, balozlar, kafeşantanlar yavaş yavaş açılmakta ve bunlar sabahlara kadar açık bulundurulmakta idi. (...) Yerli ve ecnebi karılarla dolu umumhaneler, günden güne çoğaldı. Hele Karnaval'da, Galata ve Beyoğlu taraflarına akan, bir âvâreler seli hâsıl oldu. Konak ve kira arabaları, etrafa zifoslar saçarak, gençleri son hızla o taraflara taşırdı. (...) Zengin gençler servetlerini, aylıkçılar maaşlarını, esnaf ve amele ise kazançlarını hep Galata ve Beyoğlu'nda kaybettiler..."

Başka şahitler de gösterebilirim. Meraklısı bilir: *Selahattin Enis*'in, *Ahmet Rasim*'in, *Yakup Kâdri*'nin, *Reşad Enis*'in, *Fikret Adil*'in; daha nice Türk yazarının eseri, yüzyılın başından günümüze kadarki *Beyoğlu*'ndan 'envai çeşit' sefahat manzaraları ile doludur; bilhassa iki dünya savaşı ve 1930 iktisadi buhranında, *Pera,* kibar olsun olmasın, bütün fahişelerin 'ihtişam ve sefaletini' yaşamıştır; hani adı da nostaljiyle anılan o ünlü pastaneler var ya, aslında beyaz (Rus) kadın ticaretinin, eroin piyasasının, türlü casuslukların, malum ve hareketli alışveriş merkezleriydi.

Eski Beyoğlu'ymuş! Şimdi gelelim, onun gerçek mahiyetine.

Serüveni *Şanghay*'da, *Makao*'da, *Tanca*'da geçen filmler görmüşsünüzdür; *Hollywood,* harıl harıl, sömürge romantizmini işler; bu şehirlerde, birbirinden ayrı, birbirine karşıt, iki şehir 'paralel' yaşar: Asıl yerli halkın yaşadığı şehir, bir; sömürgeci ecnebilerle, onların 'uşaklaştırdığı' komprador ahalinin yaşadığı şehir, iki; bu ikincisine ya 'Avrupa

şehri' denir, ya 'beyazların şehri;' ayıptır söylemesi, *İzmir*'in *'Frenk Mahallesi'*, *İstanbul*'un *'Pera*'sı, işte böyle birer 'Avrupa şehridir.'

Osmanlı'yı sonunda borçla boğacak olan ecnebi sermaye, *Galata*'da ve *Bankalar Caddesi*'nde tezgâhını kurmuş, *Beyoğlu*'nda ise yaşamış ve eğlenmiştir; görgüsü göreneği, kültürü sanatı, ister istemez, ecnebi, yani 'Hıristiyan' ve 'Yahudi', yani 'levanten', yani 'komprador'du; onun içindir ki, üç yıl önce *Nokta*'nın *Beyoğlu* soruşturmasına kullandığım tabir, kültürel olduğu kadar, tarihi ve iktisadi manada da, gerçeği yansıtıyor denebilir: *"Beyoğlu, komprador kültürün kalesidir."*

İşte bu kale, nihayet düşmüştür; yanmak yakılmak niye, anlamıyorum; Türkler *İstanbul*'u 1453'te aldı, *Pera*'ya ancak 1953'te girebildi; bu giriş arzu edilen görgü görenek, kültür ve sanat düzeyinde olmadıysa, kabahat onda değil, 'ilericiliği' *Beyoğlu*'nun temsil ettiği 'komprador alafrangalığı' sanıp, halka ulusal ve çağdaş kültür sentezini veremeyen aydınlardadır, herkesin canını sıkan 'lümpenleşmeyi', ulusal şehirleşme (sanayileşme/burjuvalaşma) modelleri arayarak mı önleyeceksin; yoksa, *Naum Paşa*'nın 'mahdumu' *Said Naum Duhani*'nin, *Pera*'sını özlemle anarak mı?

Boşversene sen?

'TÜRK'ÜN KİMLİĞİ

6 Temmuz 1986

'Türk'ün 'tarihi yanılgısı', çağdaşlaşmayı, iktisadi bir altyapı sorunu olarak değil de, kültürel bir üstyapı olarak görmesi midir? Birkaç yüzyıldır sanılıyor ki, gelişmiş Batı'nın kültürünü, kurumlarını ve yaşama biçimini benimsersek, çağdaşlaşırız; sonuç olumsuzdur, hem altyapıda gelişmişlere bağımlı kalıyoruz, üstelik üstyapıda da kendimize ve toplumumuza yabancılaşıyoruz.

İsviçre'de yaşayan *Dr. Erdoğan Firuzbay,* bu dramı mektubunda pek güzel özetlemiş: *"...'Türk'ü saran 200 yıllık Batı sevdası, beni de Avusturya Koleji yılları ve orada varılanları, o kültürü geliştirme eğilimleri ile buralara sürüklemişti. Bende, 'Nasıl içlerine girebilirim?' sevdasını, çoktan, 'Buradan nasıl kurtulabilirim?' endişesi sardı ama; buralardan ayrılabilmek, buralara gelebilmekten çok daha güç bir şey!"*

Sonra, asıl sorunu deşiyor: *"...buralara kendini kaptıran, buralarda yaşayan her Türk gibi ben de 'identite/kimlik' sorunları, kimlik bunalımlarıyla başbaşayım. 'Hangi Türk?' 'Hangi Türkiye?' sorusunu sık sık kendi kendime sormaktayım. Burada yetişen çocuklarımız da soruyorlar bize hep, gerçek Türk kimdir, yeri neresidir, gelecekte nerede olacaktır, üniversalité içindeki yeri nedir, onu başkalarından ayıran belirgin nitelikleri nelerdir*

diye. Açıkça söyleyeyim, bunları cevaplamakta güçlük çekiyoruz."

Geldik mi aynı yere? Bizim baş sorunumuz budur: 'Osmanlı' 'Türk'ü kimliğini, Müslüman/ümmet kültür bileşimi içinde bulmuş, geliştirmişti; 'Cumhuriyet' 'Türk'ü kimliğini, ulusal (laik ve demokratik) kültür bileşimi içinde bulacak ve geliştirecekti. Öyle olmadı: Ya açıkça Batı taklitçiliğine, ya da –ona tepki olarak– şeriat gericiliğine heveslendik; yıllardır, bunun 'seyyiatını' çekmekteyiz. Oysa ulusal kimlik sorunu, ulusal bileşim sorununa; ulusal bileşim sorunu ise –cılkını çıkardığımız 'hamasi' manada değil– ekonomik altyapı ve kültürel üstyapının, ulusal olarak şekilleneceği coğrafi ve sosyolojik manada, yurt ve tarih bilincine bağlıydı; ne yurdu, değişen koşulları ve sürekli çelişkileriyle bizim olan, somut bir gerçek olarak benimseyip, benimsetebildik; ne de tarihi, tez ve anti/tez zıtlıklarının sürekli sentez ürettiği, toplumsal bir laboratuvar gibi değerlendirebildik. Bunu başarabilsek, hem yurt hem tarih bilincine ulaşmış Türk aydını, elbette çoktan, ulusal bileşimini oluşturmaya, geliştirmeye başlamış; neticede ulusal kimlik sorunu –handiyse felaketimiz olan, ilericilik/gericilik, sağcılık/solculuk çıkmazlarının dışında– gerçek yerinde çözmüş bulunacaktı. Neden mi, çağdaş sağcılık da, çağdaş solculuk da, ancak yurt ve tarih bilincine ulaşıldıktan sonra billurlaşacak, rasyonalist, yani laik ve demokratik kavramlardır da, ondan!

Bu yüzden, *Konya*'dan *Selçuk Üniversitesi* öğretim görevlisi *İbrahim Arslanoğlu*'nun mektubunda yazdıkları, soruna doğru yaklaşmaya başladığımızın bir işareti midir diye düşünüyorum. Diyor ki *Arslanoğlu, "... 'Milli Kültür Sentezi Oluşturma Denemesi' adlı bir doktora tezi hazırlamaya karar verdim. Çok çetin bir işe giriştiğimin farkındayım. Konuya daha çok sosyolojik ve pedagojik açıdan yaklaşmak istiyorum vs..."* İşte iki zıt yerden, belki zıt

aydından gelen iki mektup ki, aynı sorunda, aynı çözümde birleşiyorlar; belki de 'intibaha' gelmeye başladığımızın elle tutulur kanıtlarıdır: Kimliği, o şeyin muhtevası tayin eder; muhtevayı ise, altyapısı (yurt) ve üstyapısı (tarih); iş, bunları diyalektik akışkanlığı içersinde yakalayıp, değerlendirebilmekte!

FRANSIZ KAŞIĞIYLA...

31 Ağustos 1986

İlerici (laik) bir Fransız aydını, *İncil*'i Türkçe çevirisinden okuyup, "hidayete ererek", koyu bir Katolik olabilir mi? Gülmeyin, ciddi soruyorum; *Türkiye*'de galiba bunun aksi olabiliyor da, ondan! İlginç bir mektup aldım, *Ankara*'dan yazan zat, anlaşılan aydınlarımızın yeni 'hidayete erenlerinden', diyor ki: *"...her cihazın, makinenin bir 'kullanma talimatı' vardır. İnsan denen 'highest technology' ürününün de bir 'instruction book'u olması gerekir. Roger Garaudy, Jacques Cousteau, bunun Kuran olduğunu anlamışlar ve kabul etmişlerdir. Artık bizim de, 'bizi yaratanımız'la halvete girmemiz, onun yoluna baş koymamız gerekir."*

Eğer bunu yaparsak, çevremizdeki her şey 'muğlaklıktan basite inmiş, berraklık kazanmış' olacakmış; inanmak için 'delil, ya da mucize' istersek, o da *Kuran-ı azim-üş-şan*'da yazılı; söz buraya gelince, 'sağ' ve 'sol ehli'nin 1400 yıl öncesinden nasıl haber verildiğini gösteren, sureden bir bölüm aktarıyor, ama Fransızca olarak: *"...mais ceux qui refuse de croire à nos Signes, ils sont les gens du côté gauche" (Le Saint Coran, chapitre 90, versets 12-20).* Aktarılan bölümde deniyor ki: *"...bizim işaretlerimize inanmayanlar, soldaki insanlardır"*; inananlar da sağdakilermiş; olabilir, olabilir ya, benim garibime giden, bu eski ilerici (laik) aydının, keyfiyeti Fransızca bir Kuran çevirisinden okuyup öğ-

renmesi! Mektubunda, başka sure ve ayetler de aktarmış, onlar da Fransızca; sonunda dayanamayıp, kelimesi kelimesine şunları yazıyor:

"...Türkçeleri pek Arapçası gibi güzel olmadığından Fransızca yazdım. Doğrusu ben dinimizi Türkçesinden değil, Frenkçesinden sevdim..."

Siz hiç böyle şey gördünüz mü? Alafrangalık pahasına, Türk aydını yabancılaşmayı o kerteye götürmüş ki, günün birinde dinine sarılması gerektiğini, Garaudy gibi, Cousteau gibi –ne idüğü belirsiz– ecnebileri örnek alarak, kendi mukaddes kitabını da Fransızcasından okuyarak, anlıyor. Vallahi pes, billahi pes! Esasen mektup sahibi, o derece 'kompradör alafrangası' bir zat ki, imza yerine 'eski bir İzmirli şair' anlamına gelen, şu Fransızca sözleri yazmış, *"un poéte ancien d'İzmir"*; siz ne düşünürsünüz bilmem ama, bence hazret istediği kadar Müslümanlık taslasın, yine de Müslüman mahallesinde *Garaudy* salyangozu satıyor, halkın çoğunluğuyla özdeşleşmesine imkân ve ihtimal yoktur.

Amma da kesin mi konuştum, yok yok, daha geçenlerde *Milliyet*'in *SİAR* aracılığıyla *Türkiye* çapında yaptırdığı kamuoyu araştırmasının sonuçları önümde duruyor, dayandığım onlar: Uzun lafın kısası –ülkelere göre farklılıklar göstermesine rağmen– Türkler Avrupalılara güvenmiyormuş! Batılılara duyduğumuz güven ortalaması yüzde 13'te kalmış! Halkın yüzde 87'si –ezici bir çoğunluk– iki yüzyıllık 'Batılılaşma' tatavasına rağmen, onlara güvenmiyor. Batılı 'dost' ve 'müttefiklerimizden' sık sık yediğimiz 'kazıkların' büyüklüğünü düşünürsek; halkın gerçek durumu, *atavique* sezgisiyle, aydınlarımızdan çok daha mükemmel kavradığını, kabul edebiliriz; zira, kendisinden sonra en ziyade Japonlara güvenmekle; geleceğini, kalkınmasını, dünyadaki yerini, ne yönteme göre nasıl ayarlamamız gerektiğini, pek güzel ihsas etmiş! İran demiyor, Suudi Arabistan demiyor.

Bir tarihte, şiirlerimi Fransızcaya çevirmek nezaketini gösteren, levanten yapılı saygıdeğer bir hanımefendi, "şiirlerin Fransızca daha iyi olduğunu, aslında onları Fransızca yazmam gerektiğini" söylemişti. *Ömer Seyfettin* bir hikâyesinde, Fransız soyluları gibi kont-baron vs. unvanları almaya yeltenen *Meşrutiyet* alafrangalarını yermiştir. Şimdi de Fransızca *Kuran* okuyarak 'hidayete erenler' çıktı. İlerici (laik) aydınlarımız nerde, halkımız nerde?

GÜNDEMİN İLK MADDESİ

7 Eylül 1986

Bereket aydınlarımız arasında, 'intibaha gelenler', 'hidayete erenlerden' az değil! Ulusal kültür sorunu, ulusal kimliğimiz, böylelerinin ciddi olarak kafasını kurcalıyor; bunu aldığım mektuplardan biliyorum. *Nazmi Kavasoğlu (B. Berlin)* diyor ki mesela, *"Benlik, kimlik sorunlarımızı bir türlü çözemememizden ötürü, bunalımdan bunalıma, 200 yılı aşkın zaman geçirdik. (...) Hâlâ Batı rüzgârlarının önüne kapılmış, cılız yapraklar halindeyiz."*

Kavasoğlu'nun saptaması ve önerisi, şu: *"...Batı'nın altında –büyük oranda– Anadolu'nun yattığını, bir türlü anlamadık. Belki kendi kendimize yarattığımız komplekslerle, hep kendimizi kavramama, sevmeme mücadelesi verdik. (Oysa) krizlerimizi atlatmak için, havadaki köklerimizi toprağa salmak, Türk, Müslüman, Hitit, Sümer, tüm Anadolu uygarlıklarını kucaklamak zorundayız. Batı dediğimiz, 'eski kendinin' üstüne 'yeni kendini' inşa etmektir. Bizim de en önemli işimiz, kendimizi öğrenmek, içimize sindirmek ve köklerimizi sulamaktır. Bize ait kaidenin üzerine kuracağımız yeni kişiliğimizi geliştirmemiz, sıhhatli ve eşyanın tabiatına uygundur."*

Aydın Nurhan'sa *(Ankara)* mektubunda, "ulusal kimlik arayışımıza, ben de katılabilir miyim?" diye soruyor. Niye katılmasın? Üstelik katkısı, hayli ilginç, diyor ki mesela:

"...Türklerin bir yatay, bir de dikey kültür bazı vardır. Pasifik'ten Atlantik'e, sürekli bir hareketlilik içinde, hem göçebe kültürü, hem de karşılaşılan toplulukların kültürü; işte, bunların yoğrulmasıyla, 'yatay kültür' oluşuyor. Sonra Anadolu'da yerleşik düzen. Yaşlı Anadolu toprağından geçen medeniyet katmanları, hepsi birbirinin üzerine binmiş; Bizans da dahil, biz hepsinin vârisiyiz. Buna da 'dikey kültür' bazımız diyoruz."

Aydın Nurhan, 'saf ırkçılık yapmamızın', bin yıllık *'Anadolu* ikametimize rağmen, Batı'nın iştahını kabartıp, *Orta Asya'*ya sürülmemiz hayallerini kırbaçlamaktan başka işe yaramayacağı' düşüncesindedir, *"...hatta,"* diyor, *"bin yıllık yerleşik düzenden sonra bile, hâlâ bizi 'göçebe' olarak nitelendirmelerinde de, aynı niyeti sezmek mümkündür."*

Peki, çaresi? *"...öyleyse biz, Doğu/Batı, Kuzey/Güney köprüsü olarak, önce kültürümüze neyin temel alınacağını saptamalıyız. Yatay/Dikey tezimizi oluşturursak, yola sağlıklı bir noktadan başlamış oluruz."*

Nazmi Kavasoğlu, epeyce kaygılı: *"...kendimizi yeterince tanımamaktan dolayı, yurtdışında da –genellikle Jöntürk doğrultulu– aydınlarda, müthiş bir 'kimlik krizi' yaşanıyor"* demiş; tespiti doğru, doğru ya, bundan telaşa düşmemeli, tam tersine, sevinmeli: Evvelce, alafranga/levanten yapılı 'komprador' aydınlarımız, 'taşıdıkları kimliğin' gerçek, 'ilerici', mutlaka edinilmesi gereken 'kimlik' olduğundan, kesinlikle emindiler; kimlik bunalımına girmeleri, aslında, bu güvenlerini yitirdiklerini gösteriyor; onları yola getiren, gerçekleri –bütün çıplaklığıyla– kısmen de olsa görmelerini sağlayan, acaba nedir?

'Sistem'in *(ABD'*nin önderliğindeki, beyaz, Hıristiyan ve kapitalist Batı) aşağı yukarı kırk senedir; verdiği bütün tavizlere, gösterdiği bütün uysallıklara rağmen, *Türkiye'*ye 'layık gördüğü muamele' mi, yoksa? Baksanıza, handiyse kırk yıllık

'müttefiklerimizle' olan sorunlarımız, muhtemel düşmanlarımızla olan sorunlarımızdan fazla! Listesini *Milliyet*'in manşetinde okudunuz!

20. yüzyılın son on yılında, 'Türk'ün kimliği *'Türkiye'*de ve dışarda, gündemin birinci maddesidir.

hangi ahlak?

UZUN DİŞLİ BİR KESİM

7 Kasım 1982

Nasıl da saf bakarmışız! O tarihte, bizim için *Amerika,* meteliksizlerin bir çırpıda milyoner oluverdiği, 'efsanevi' ülke! En çok tanıdıklarımız, *Rockefeller* ile *Henry Ford!* Bunlar meteliğe kurşun atıyorlarmış, sonra biri petrol mü ne buluyor, öbürü atölye matölye derken, bir bakıyorsunuz, ikisi de dolar milyoneri! Gerçekte bu, 'sınıf değiştirme' olayının, bize yansıyışı! Burjuvazinin yükselme döneminde –henüz rekabet çağı geçerlikte iken– toplumun çeşitli kesimlerinden kopmuş kişiler, bir üst sınıfa 'terfi' edebiliyor. Burjuva toplumu henüz iyice yerleşmemiş de ondan! Nitekim, Amerikan toplumunda meteliksizlerin milyoner olabildiğini işitirdik de *Avrupa*'da aynı şeyin olabildiği hiç kulağımıza gelmemişti. Niye? Onlar yerleşik toplumlar, herkesin yeri belli, öyle vırt zırt oradan oraya geçilemez! Giderek Amerikan toplumu da onlara benzedi ya, o apayrı bir bahis!

Sözü Türk toplumuna getireceğim, besbelli!

Hanidir ülkemizde, tam bir geçiş dönemi yaşıyoruz. 'Sınıf değiştirme' gerçeği, bütün toplumsal katmanlarda gündemdedir. *Avrupa*'daki işçilerimiz arasında yapılan bir soruşturmanın sonuçlarını okumuştum: Aralarında yurda dönüp de işçi kalmak isteyen yok gibi bir şeydi; çoğu iş kurmayı, işçi değil işveren olmayı tasarlıyor. Kırsal kesimin dağılması

üzerine, şehirlere üşüşenlerden bir kısmı, her ne kadar lümpen bir kalabalık halinde nasipsiz kaderlere rıza gösteriyorsa da; diğer bir kısmının, küçük esnaflıklardan orta boy işadamlıklarına atladığı bir gerçek! Başka düzeylerde olmasa bile, bu anlamda ve düzeyde, *Türkiye*'nin, bir zamanların *Amerika*'sına benzediği doğru sayılabilir.

Bir farkla mı? Gelişmiş ülkelerde sınıf değiştirme olayı, liberal kapitalizmin geçerli kuralları çerçevesinde gerçekleşmiştir, oysa bizde biraz *kuraldışı* olabiliyor. (Yoksa, kanundışı mı demeliydim?) Oyunu kurallarına göre oynayanların yanı sıra, ihtirasları olanaklarından yüksek, uzun dişli bir kesim var ki, din iman tanımaz: Cumhuriyet bürokrasisini, akıl almaz hesaplarına alet etmek isteyenler, onlardır. Devlet ihalelerini onlar kirletmiş, nice bakanları Yüce Divan'a onlar sürüklemiştir. İnanılmaz rüşvetlerle, gümrüklerin ırzına geçen; kombine uyuşturucu ve silah kaçakçılıklarıyla, sefahati ve terörizmi besleyen, onlar olmuştur. Pervasızlığı, siyasal partileri ve iktidarları, dolaylı yollardan denetlemeye kadar götürmüşlerdi. Hiç olmazsa deniyorlardı. Her seferinde başarısızlığa uğradıklarını söyleyebilmek de mümkün değildir.

Bilmem ama, bürokrasinin ikide bir tepki gösterip yasaklarla ortalığı düzene koymaya çalışması, biraz da bu vahşi orman yırtıcılığını önlemek çabasından doğuyor. Kurunun yanında yaşlar yansa da!

Olağanı, burjuvazinin tarih sahnesine, kültürü ve değerler sistemiyle birlikte çıkmasıdır. Kuşkusuz bu kültür ve değerler sistemi, feodal olmayacak; ama mutlaka ulusal olacaktır. Türk burjuvazisi, ulusal demokratik devrimimizin spesifik koşulları gereği, Türk bürokrasisi tarafından yaratılmış; ne var ki, ulusal bir kültür ve değerler sistemiyle yaratıldığını söyleyebilmek, son derece güç! Hal böyle olunca, davranışlarına özdenetim getirecek bir ulusal ahlak geliştirebilmesi,

acaba olası mıdır? Malum-ı âliniz, *Amerika* dahil bütün liberal burjuva toplumlar, hayatlarını yasaklarla değil, laik ve ulusal ahlak kurallarıyla denetlemektedirler. Oysa biz tam bir kuralsızlık içinde çırpınıyor, sıkıştık mı çareyi sıkıdüzende arıyoruz.

Burjuvazi, niye ulusal ve laik ahlaka sahip çıkmıyor?

LAİK BİR AHLAK GELİŞTİREBİLDİK Mİ?

10 Ağustos 1982

Otobüs durağında, birden yanıbaşımda peydahlandı: Altmışında filan, yarı dişsiz; kırçıl kaşlarının altından, gözleri, dayanılmaz bir insanlıkla gülümsüyor. Saati soracak sandım, yanlış! Ayaküstü, selamsız sabahsız, *Siirt*'teki iki karısından, *'İstanbul* gurbetindeki' yalnızlığından yakındı; sözü döndürüp dolaştırıp, dinsel birtakım yargılara bağlıyordu: Rabbü'l-âlemin, yolundan şaşan herkesi cehennem ateşinde yakacakmış; *İstanbul* şehrinde, din iman unutup şu açık saçık geçen avratlar yok mu, şu oruç yiyen, namaz kılmayan herifler vs...

Belirdiği gibi, selamsız sabahsız, çekti gitti. Ardından düşündüm: İşte bir adam ki, dinsel ahlakın bütün sistemleri çalışıyor; günah, sevap, ayıp, cennete gitmek, cehennemde yanmak! Aslında bu, feodal şeriat ahlakıdır; hukuk düzeyinde insafsızlaşan, göze göz dişe diş diyebilen bir kurallar demeti; toplumlar, bir üst gelişme aşamasında, laik bir ahlak geliştirecek, tarih böyle yazıyor; burjuva toplumları, sivil toplumlar; hukuk o toplumlarda 'dini' hukuk değil artık, 'medeni' hukuk; hal böyle olunca, ahlak da, dinsel özelliklerini yitiriyor, 'medeni' bir karakter kazanıyor: Birey, hukukla olduğu kadar, ahlakla da ilişkilerini, özgürlük ve sorumluluk duygularını dengeleyerek ayarlayacak!

Demokrasi, bildiğimiz gibi burjuva toplumlarının rejimidir, boşuna mı adına 'faziletler rejimi' denilmiş!

Cumhuriyet aydını, nereden bakılırsa bakılsın, laik aydın demek! İyi de, laik aydın ne demek? Yıllar yılı biz, laiklik denilince, *athée*'liğe çok yakın bir dünya görüşünü anlamışızdır: Şeriat ahkâmına karşı olmak, akla, aklın verilerine inanmak, tartışmasız bir *positivisme* vb. Aslında laikliğimizi, geleneksel yaşantımızdan damıtmamız mı lazımdı; yoo, hayır, öyle yapmıyoruz; önümüzde örnek alınacak başka laik toplumlar yok mu, var. İşte o toplumlardan, hazır laik aydın davranışlarını kopya ediyoruz; onun için de, laik Türk aydınının toplumu içindeki davranışları, yabancılaşmasına neden oluyor. İzahı kolay değil mi? Fransız aydını, laikleşirken, başka, üstelik yabancı bir dinden toplumların, aydınlarını taklit etmedi; kendi başına, toplumsal koşulları içersinde, bir laik aydın modeli geliştirdi; onun içindir ki, kilise şeriatından kurtulmuş Fransız aydınının laik ahlakı, bu ahlakın kuralları ve işleyişi, geleneksel Fransız toplumuyla taban tabana karşıt değildir; eskisinin, rasyonalist ve pozitivist bir düzeyde, yeniden yaratılışı desek, acaba yanlış mı olur? Her halde özgün, kendi içinde tutarlı, bireyi bağlayıcı.

Türkiye'de Cumhuriyet aydını, geleneksel dini ahlakı reddediyor, özgün, tutarlı ve bireyi bağlayıcı bir laik ahlakı geliştiremiyor, yerine yarım yamalak bir yabancı laik ahlakını koymaya çabalıyor, sonuç felakettir. *Hani çokluk aydın kesiminde görülen şu rüşvet, yolsuzluk, bebek ticareti, daha bilmem ne olayları var ya, hepsinin altında yatan, laik burjuva ahlakının işlemeyişi! Dinsel yasaklardan kurtulmuş, gelgelelim vicdan denetimini kuramamış bir toplum,* 'köşeyi dönmek için' *aklına gelen her çareyi mubah sayıyor.* Evet, Batılı toplumlar, liberal burjuva dönemlerinde, en az bizdeki kadar yırtıcı olmuşlardır; kimsenin gözünün yaşına bakmamışlardır ama; bu iyiyle kötünün, meşruyla meşru olmayanın, doğruyla yanlışın, gerek hukuk gerek ahlak düzeyinde, kesin ve sağlam kurallara bağlanmasını ön-

leyememiştir. Bizim yapamadığımız, işte bu! Solcunun su içer gibi 'fraksiyon' değiştirmesi, milletvekilinin aynı kolaylıkla bir partiden ötekine transfer olması, uzman hekimlerin bebek ticaretine kalkışması, genel müdürlerin rüşvet alması, bu yüzden!

Laik aydın olmak, 'komprador' aydını olmak değil! Önce, ulusal bir laik ahlakı kurumlaştıran; sonra bunu, davranışlarında uygulayabilen aydın olmak demek!

GECEKONDULARI KÖYE TAŞIMAK!..

11 Ocak 1983

Televizyonda bir haber/program *'köyden kente göç'*: Gecekondu halkının mutsuzluğu işleniyor, köyünde kalmış olanlarınsa mutluluğu! Gecekondu halkının mutsuzluğunu, bilmeyen mi var; 'resmi' ve 'gayr-i resmi' bütün kasetlerde, 'arabesk müziğimiz', bu 'mutsuzluğu' dile getirmektedir. Köylümüzün mutluluğu, yeni yeni meydana çıkıyor. Yıllardır basınımız, ne kadar talihsiz olduğunu belirtip durmuştu: Okulsuzluğunu, ışıksızlığını vs. Şimdi ansızın, bu noktaların asıl gecekondu bölgelerinde varolduğunu, köylerimizin cennetten farksız sayılabileceğini keşfediyoruz. Hani insan, gecekondudan köye bir göç başlatmak hevesinin, uyandırılmak istendiğini bile zannedebilir.

Olur mu böyle şey?

Kimilerine bakarsanız, 'kalkınma' ya da 'gelişme' dediğimiz olay, ülkelerin 'şehirleşmesi' olayıdır. Şehirleşme, kırsal kesimin şehirlere göç etmesini getiriyor. Getiriyor ama, şehirleşmeyle sanayileşme atbaşı gittiğinden, kırsaldan kentsele yığılmış köylü emek, belirli bir zaman parçası içinde işçileşecek, çağdaş milletin 'şehirli' unsurlarından önemli birisini oluşturacaktır. Başka deyişle, şehirde 'ticaretle iştigal eden' şehirli, o gelişme aşamasında işi sanayiciliğe dökerek, nasıl sanayi burjuvazisini yaratıyorsa, pıtrak gibi her tarafta beliren fabrikalar da öylece, kırsal el emeğini emerek sanayi

proletaryasını yaratacaktır. 'Gelişmiş' adını verdiğimiz ülkelerin, yakın gelişme tarihine bir göz atın, göreceğiniz budur. Ülkenin kalkınması ya da gelişmesi, tarımsal üretimden, düz ticaretten sanayileşmeye geçmesiyle gerçekleşiyor. Sanayileşme şehirleşme olayını olgunlaştırmış; burjuvazi –adı üstünde– şehirli bir zümre, işçileşen köylüler de, gittikçe onun kadar şehirleşiyor. O ülkelerde, bizim anladığımız manada gecekondulaşma ya hiç yoktur ya da ancak sömürgelerden gelmiş ve işçileşmemiş bir kesim halk için vardır.

Türkiye'de, sanayileşme bir türlü rayına oturtulamadığından (daha doğrusu, ne vakit bu işe kalkışsak, mutlaka 'dostlarımız' tarafından engellendiğinden); tarımsal makineleşmenin, nüfus artışının, ulaştırma ağının, 'ekmek peşinde' şehirlere yığdığı kırsal emek, maalesef o ülkelerdeki sömürge halkı gibi, büyük şehirlerimizin çevresindeki 'gecekondularda' yaşamak zoruna düşmüştür. Ne kırsallıktan kopabiliyor, ne kentselliği benimseyebiliyor; yaşadığı yerin, olanaklar açısından, geldiği yerden farkı ya yoktur, ya azdır; buna karşılık, iki adım ötesinde şehir, camları ışıklı kahveleri, etekleri uçuşan genç kızları, pırıl pırıl otomobilleri, inanılmaz apartmanlarıyla, 'yasak bir cennet' halinde varlığını sürdürmektedir. Daha 1960'larda, eğer sanayileşmeyi hızlandırarak, ne kırsal ne kentsel olan bu kalabalığı işçileştiremezsek, 'lümpenliğin' ağır sorunlarıyla karşılaşacağımızı yazmıştım. Arabeskten terörizme, başımızdan geçen nice serüven, bu sorunların bazıları değil midir?

Ama bu kalabalığı, tarıma özendirip geri götürmek, bir 'hayal-i ham.'

Tarımla kalkınıp güçlü bir devlet olacağımızı sanmak, nasıl bir 'hayal-i ham' ise! Tarımsız yaşanmaz, doğrudur, ama tarım ürünü yenir içilir, hoş geçilir: Düşman tanklarını, önüne ıspanak yığarak durduramayız; güdümlü füzeleri, kavak dikerek önlemenin imkânı yoktur; yabancı donanmalar,

sukabağı üretimi artırılarak etkisizleştirilemez! Diyeceksiniz ki, tarım ürününü satar, parasıyla güçleniriz. Satabilir miyiz? Ödemeler dengesini, satışa hazır, ön bağlantısı yapılmış '2 milyar dolarlık' tarım ürününe bağlamış eski bir başbakanın, dış konjonktür değişince, mallarını satamadığından Meclis'te nasıl yakındığı kulaklarımdadır. Ekonomik ambargo diye bir şey var. Silah ambargosu diye, nasıl bir şey varsa! Çünkü biliyorsunuz, tarım ürünlerini satsan, dolarların cepte olsa, savunma silahını dıştan almaya mecbursan, elin oğlu silah ambargosu koyuyor, alamıyorsun. Kıbrıs bunalımında bunu yıllarca yaşamadık mı?

Ülkemizin güçlülüğü –ister ekonomik, ister askeri düzeyde olsun– sanayileşmesiyle doğru orantılıdır. Bu işi becerebilirsek –ki göstergeler, becerebileceğimizi kanıtlıyor– gecekondu kalabalığını köylere geri götürmek gibi 'hayal-i ham'larla vakit kaybetmez; onları tezgâh başında işçileştirerek, hem şehirli, hem uyumlu birer yurttaş yaparız.

'NALINCI KESERİ' GİBİ...

5 Nisan 1983

Şu sözlerini bir dinleyin, tip gözlerinizin önüne gelecek. Aşk ahlakındaki, tutuculuğumuzdan yakınıyor. Cumhuriyet'i ilan edeli şunca yıl olmuş, e'fem, sözde liberal ve laik bir toplummuşuz, en 'gelişmiş' şehirlerimizde, akla ziyan bir bağnazlık! Hele kırsal kesimi, hiç sormayın. Genç bir kızla genç bir oğlanın, elele tutuşması, kötü gözle görülüyor. Flört, düpedüz namussuzluk. Ezkaza bekâretini yitirmiş bir kız, mahvolmuş demektir. *Avrupa* öyle mi ya? Daha doğrusu, Batılı ülkeler: Laik ve liberal toplumun, bütün serbestlikleri işliyor; hoşgörü oluşmuş, kimse kimseye karışmaz; kadın-erkek arasındaki ilişkilerin, başıboşluğundan vazgeçtik; aynı cinsten kişilerin aşkları dahi, hoş karşılanıyor: Daha geçen gün ajanslar, *Hollanda*'da birbiriyle evlenen iki kadının, fotoğrafını dünyaya yaymadı mı? Eh, o kadar ileriye gidelim demiyorsak da, değil mi ki liberal ve laik bir toplum olmak iddiasındayız, aşk ahlakı konusunda, daha hoşgörülü olmak zorundayız, öyle mi e'fem?

Neden olamadığımız hakkındaki, yargısı bellidir: Doğuluyuz da, ondan. Gelişmiş Batılı toplumların, 'çağdaş düzeyine' ulaşamıyoruz bir türlü. Bunda kuşkusuz Müslüman olmamızın, etkisi büyük.

Peki, Müslüman ne diyor?

Batılı Batılı deyip duruyorsunuz, bu Batılı dediğiniz as-

lında keferedir; allâk olurlar, dönektirler; nerde bizim halkımızın dürüstlüğü, mertliği, yiğitliği; bizde esas, 'Allahın rızasıdır', 'dünya malı', 'dünya hırsı' değil. Batılıda öyle mi ya, evine misafir gidersin, ikram çıkarmaz, ana oğlundan kira alır, akılları fikirleri kârda, kazançta, paradadır. Hele kalleşlikleri, Allah muhafaza. Beş kuruş kazanacağız diye, bin türlü dolap çevirir, göz göre göre yalanı kıvırırlar. Doğulu toplumlar, bu Batılılaşma dalgasına yatalı, eski dürüstlüklerini, mertliklerini kaybediyorlar; herifler bize kötü örnek oluyor canım, iyisi mi 'manevi değerlerimize' dört elle sarılalım, yozlaşmaya karşı direnelim.

Keferenin neden allâk ve dönek olduğu hakkındaki, yargısı da bellidir. Batılıdır da, ondan! Bunda, kuşkusuz, Hıristiyan olmalarının etkisi büyüktür. Hıristiyan dediğin, bir gâvur, gâvurdan mertlik beklemek akıl mı?

Doğu'yla Batı'yı karşılaştırmaya kalktık mı, sık sık, bu esaslı yanlışa düşüyoruz. Doğu'yu üstün çıkarmak isteyen, tutucu da düşüyor, Batı'yı üstün çıkarmak isteyen ilerici de. Yanlış, armutla armudu değil, elmayla armudu mukayese yanlışıdır. Şöyle de söylenebilir: *Batılı toplumların, ümmet dönemlerine ait kurumları ve kavramları alıp, bizim ümmet dönemimize ait kurumlar ve kavramlarla karşılaştıracağımıza; onların uluslaştıktan sonra geliştirdikleri, kurum ve kavramları alıp, bizim ümmet dönemimizden kalma kurum ve kavramlarla karşılaştırıyoruz.*

Az önceki örnekleri, ele alalım: Kadınlarda bekâretin önemi, geleneksel kilise ahlakı sarsılınca, kaybolmuştur. Yoksa, hep biliriz, Batı ümmet dönemini yaşarken, kadınların bekâreti inanılmaz bir önem taşırdı. 'Bekâret kemeri' çılgınlığını kim icat etmiştir, onlar değil mi? Demek ümmet döneminde, onların namus ve iffet anlayışları da, bizimkine benziyormuş; liberal ve laik olduktan sonra, geliştirdikleri burjuva ahlakı, geleneksel Hıristiyan ahlakının yerini almış.

Öyleyse 'ilerici' aydın, onların bir sonraki aşamada ulaştıkları sonuçlara bakıp, bizim bir önceki aşamanın kurallarını eleştiremez.

Gelelim, tutucunun yiğitlik ve mertliğine. O da, aynı yanlışa düşmüştür. Yiğitlik, mertlik, dürüstlük, feodal toplum değerleri. Biz hâlâ –hele kırsal kesimde– bu değer sistemini yaşadığımızdan, bu kavramları çok önemsiyoruz. Oysa Batılı gelişmiş toplumlar, liberal ve laik toplumun kârcı, kazanç ve bireysel başarı üzerine kurulu, değer sistemini yaşıyorlar. Karşılaştırmayı, iki ayrı aşamanın kavramlarına göre yapıp, bizi üstün çıkarmak, buz üstüne yazı yazmaktan farksız. Türk toplumu da, liberal ve laik değer sistemine girmektedir. Daha Köroğlu zamanında, 'barut icat edildi, mertlik bozuldu'; son elli yıldır, gelişen toplumsal ilişkilerde, 'erkeklik' gittikçe 'ölmedi' mi? Ölmüyor mu?

Öyleyse, Batı'da olsun Doğu'da olsun, nalıncı keseri gibi bir tarafa yontmayacağız; ümmetin hakkını ümmete teslim edeceğiz, milletin hakkını millete.

FLÖRT

30 Ağustos 1983

Hadi, bellek tazeleyelim!

1940'lı yıllarda, üniversite kantinlerinde erkek arkadaşlarıyla sigara içen kızlara, iyi gözle bakılmazdı. Zavallılar, handiyse 'kötü yola düşmüş' sayılıyor. Yanında eli ayağı düzgünce bir kız, haddin bütünse tenhada dolaş, fundalıkların ardından karanlık herifler peydahlanır, gününü zehir eder. Pek ünlü bir sinema 'jönümüzün', komşunun kızına takılmış 'yapışkan' bir sevdalıyı, 'mahallenin namusu' uğruna, dövüp perişan ettiği, uzun zaman anlatılmıştır. Bunlar, pek pek, yirmi-otuz yıllık olaylar! Günümüzde, çoğu Anadolu şehirlerimizde, benzerlerinin yaşandığı düşünülebilir.

Ben de amma safım, yalnız Anadolu şehirlerinde mi?

Almanların gençlik dergilerinden biri, oradaki Türk kızlarının sorunlarına eğilmiş; diyesi o ki, bu kızlar ağır baskılar altındadır, 'erkeklerle arkadaşlıklarını gizlice sürdürebiliyorlar', 'ancak aralarında, kız kıza dans edebiliyorlar'; içlerinden birinin babası, 'keyfiyeti' dergiye açıkça özetleyivermiş zaten: *'Kızımla flörte kalkışan, sopayı yer.'*

Olay, flörtü gündeme getirmiş oldu. Gazeteciler, gençlere sordular, cevap: 'Ailelerimiz bize güvenmelidir.' Ama babalar tedirgin, 'ileri gidilmesinden korkuyorlar.' Uzmanların cevabı, bir âlem: 'Flört doğaldır ama, işe seks karışmamalı.' Neyse ki, aile muhalefetine rağmen, flörtle evlenmiş

birkaç genç çift, hayatlarından memnun olduklarını belirttiler de, işin sonu tatlıya bağlandı.

Dinsel ahlaktan laik ahlaka geçerken, yüzyıllarca harem/selamlık yaşanmış bir ülkede, flörtün sorun yaratması doğaldır. Bizler, kadınla erkek 'beraber' değil, 'paralel' yaşamaya alışmışız. 'Beraberlik', istesek de istemesek de, 'ikili ilişkileri' getirecekti. Önemli olan, olaya, önyargılara kulak asmayıp, bilimsel araştırmaların sonuçlarıyla yaklaşabilmemiz!

Üniversite gençliği üzerinde, *Dr.Aysel Ekşi*'nin, çalışmalarını gördünüz mü? Görmelisiniz! Flört konusunda, son derece uyandırıcı bilgiler taşıyordu. Kim ne derse desin, kızların yüzde 73'ü, erkeklerin yüzde 86'sı, 'karşı cinsle arkadaşlığı', almış kabul etmiş. Üstelik 'kavil'de kalmıyor bu, 'fiiliyat'a geçiyor: Genç erkeklerin yüzde 74'ü, kızlarınsa yüzde 51'i, gerçekten flört etmişler. Bunlar, tek kişiyle yetinenler. Birden fazlasıyla flört edenlerin yüzdesi, erkeklerde yüzde 63, kızlarda yüzde 27! Şu oranlara, şöyle bir göz atmak bile, neyi kanıtlıyor? Flört olgusunun, 'aile yasakları' çerçevesini, çoktan aştığını mı? Ayrıca, ailenin ya da uzmanın, 'işe seks karıştırılması' korkusuna rağmen, flörtü cinsel ilişkiye çok yakın bir sınıra kadar götürenler, erkeklerde yüzde 56, kızlarda yüzde 11. Düpedüz cinsel ilişki kuranlar derseniz, erkeklerde yüzde 62, kızlarda yüzde 4.2.

Bunlar, toplumsal gerçekler. Rakamlar, flörtün yaygınlığını gösteriyor. *Almanya*'daki kız babası gibi, bunu 'sopayla' önleyebilir miyiz? Önlersek bu, çocuklarımızda bunalımlara, gerilimlere, akıl almaz yanılgı ve sapmalara, ciddi ruhsal düğümlere yol açmaz mı? Şiddet eylemlerinin altında, cinsel tatminsizlik yatmıyor muydu biraz? Üretimde, tüketimde, eğitimde, her dakika burun buruna olan iki cinsi; görünmez haremler ve selamlıklarda, birbirinden ayırmaya çalışmak, eşcinsellik sirayetlerini artırmaz mı? Rakamlar incelenmeye

değer: Karşı cinsle arkadaşlığı benimseyemeyenlerin yüzde 22.1'inde, eşcinsellikle ilgili sorunlar çıkmış. Kendi cinsine eğilim duyanların oranı, kızlarda yüzde 6.6, erkeklerde 23.3.

'Harem'i ve 'selamlık'ı ülkeden kaldırmak yetmiyor, kafalardan da çıkarmalı!

ÂLEM GİDER MERSİN'E...

17 Ocak 1984

O sıralar, bir yayınevine danışmanlık yapıyorum; düşündüm ki, *erotisme*'in babaları sayılan *Marki de Sade* ile *Sacher-Masoch*'ın, ülkemizde bilinmemesi en azından ayıptır, birer kitabını olsun çevirelim: *Sacher-Masoch* pek sorun çıkarmadı, ünlü eseri *"Kürklü Venüs"*, cinsel yasakların duvarına çarpmayacak gibi görünüyordu; fakat *Marki de Sade?*.. Hangi kitabına el atsak, filan falan ve feşmekân maddelerin kapsamına girdiğini, bu yüzden de, çevirsek çevirsek, 'ilahi' *Marki*'nin nispeten zayıf gençlik eserlerinden birini çevirebileceğimizi görüyoruz.

Tesadüf bu ya, o tarihte, *Mario Mercier*'nin *"Journal de Jeanne"*ını okuyordum. O da *erotique* bir roman, yazarın muhayyelesi ipin ucunu kaçırmış; insanların sevdiklerini kesip biçtikleri, dahası pişirip yedikleri bir *erotisme* ortamını tasvir ediyor. Yıl kaç, 74 mü 75 mi? 'Mensup olmakla iftihar ettiğimiz' Batı dünyası, cinsel hoşgörü dönemini yaşıyor. En güzide mahallelerde *sex-shop*'lar açılmış, porno filmler salgın halinde, porno dergiler ortalıkta satılıyor; eşcinsellik 'yeraltından' çıkmış, en ciddi gazetelerin ilan sayfalarında, eş arayan eşcinsel ilanları vs. O Batı ki, *Marki de Sade*'ı da, *Sacher-Masoch*'u da yalnız *erotisme* edebiyatının değil, aynı zamanda psikanalizin klasiği saymaktadır. *(Sadisme, Marki de Sade*'ın *Sade*'ından, *Masochisme, Sacher-Masoch*'un

Masoch'undan geliyor.) Türkiye'de yayımlanamadıklarını bilse, kimbilir nasıl bizi kınardı.

Oysa gerekçemiz, sağlamdır ve geçerlidir: 'Umumi ahlak ve âdabı muhafazaya' çalışıyoruz. Peki onlar çalışmıyorlar mı? Metotları farklı: Uzun yasak dönemlerinden sonra, cinsellikte hoşgörü çağına ulaşmışlar; bireydeki cinsel bilgisizliğin, cinsel içgüdünün müthiş enerjisini yönlendirmede ciddi bozukluklara yol açtığını görerek; serbest ve bilinçli bir cinsellik çağına geçmeyi, uygun bulmuşlar. Sonuçlarını, ne kadar zamanda almayı öngörmüşlerdi, bilemiyorum; ama olayı izleyenlerin verdikleri bilgilere bakılırsa, 60'lı ve 70'li yılların ürkütücü furyasından sonra, gelişmiş ülkelerdeki cinsel çılgınlıklar yatışmış, iş normale dönmüştür. Yahut dönmek üzeredir.

Nereden mi anlaşılıyor? *Sex-shop*'ların iş hacimlerinin daralmasından tutun da, seks filmlerinin iş yapmayışına kadar, bir sürü bulgudan!

İster misiniz, bir de bizim titizliğimizin sonuçlarına göz atalım?

Geçen haftaki gazetelerin birinde bir başlık: *"Cinsel suçlarda rekora doğru!"* *Adalet Bakanlığı* istatistiklerine göre, her yıl 300 ilâ 500 arasında değişen ırza geçme olayları, 1982'de inanılmaz bir artışla, 1296'ya yükselmiş. Üstelik suç kurbanlarının 506'sı 15 yaşından küçük, 526'sı büyük imiş! Aynı yıl 900'e yakın kız kaçırılıyor, bunların da 414'ü 18 yaşından küçük! Dahası, *'son yıllarda ırza geçme olaylarının cinayetle sonuçlandığı, cinsel sapıkların kurbanlarının ağzına ot tıkamak, iple boğmak, üzerinden araçla geçmek gibi yöntemler kullandıkları'* görülmüş! Maşallahımız var değil mi? İyi ki kötü örnek olur, milletin aklına kötü şeyler getirir diye, dünyaca ünlü seks klasiklerini çevirmiyoruz, herkesçe beğenilmiş filmlerin cinsel sahnelerini bir güzel makaslıyoruz. İşin garibi, *Adalet Bakanlığı*'nın rakam-

larını verdiği yıl, cinsel yasaklara en ziyade dikkat ettiğimiz yıllardan biriydi.

Konuyla ilgili olarak, *Prof.Özcan Köknel* demiş ki: *"...toplumumuzda cinsel eğitime konulan yasaklar, özellikle ailede cinsel konuların ayıp sayılması, aile içinde değer bocalaması, bireyi cinsel suçlara itmektedir.'* Bereket versin yeni *Kültür Bakanı Taşçıoğlu,* serbest rekabet düzeniyle, basın, düşünce ve fikir hürriyetinde *'en üst sınırlara çıkılacağı'* müjdesini verdi. Serbest rekabetin uygulandığı Batılı ülkelerde nasılsa, *Türkiye'de* de öyle olacak, *'herkes istediğini yazabilecek, istediğini çizebilecekmiş.'*

Ne dersiniz, *Marki de Sade'ın* bütün eserlerini yayımlayacak, bir babayiğit çıkar mı?

ADAMA GÜLERLER!

16 Temmuz 1985

Cinsellikten laf açıldı mı, ne de çatık kaşlı olduk? Şu bizim anket, halkın meseleyi hiç de öyle almadığını, pek güzel gösteriyor. Söz oraya gelecek ya, biraz dolaştıracağım.

Malum, ümmet toplumunda ahlaki değerler, hukuki değerler gibi 'kitap'tan çıkarılmıştır: Fıkıh da *Kuran-ı azim-üşşan*'a bağlıdır, ahlak da! 'Kul', 'zina işlerse, yedi büyük günahtan biri olmakla, recmedilir', yani taşa tutulup öldürülür. Ahretteyse, cehennemliktir. *Uluslaşma, 'ilâhi hukuk'un yerine, nasıl 'tabii hukuk'u koyduysa; ahlakı da, hukuk gibi 'kitap'tan ayırmış, 'laikleştirmiştir.' Gelişmiş demokrasiler –ki liberal kapitalist burjuva toplumlarıdır– ahlakı, başkalarının haklarına saygı göstermek koşuluyla, bireysel ve toplumsal davranış özgürlüğü diye tanımlıyor.* Gelişmiş toplumlara 'hoşgörü toplumu' denmesi bundan. Ümmet toplumu, dogmatik, şu halde 'hoşgörüsüz'dür, çünkü bireyi dogmalara göre yargılar durur; liberal, demokratik ve laik toplum (yani millet); bireyin davranışları, temel hakları ve özgürlüklerinin sınırlarını aşmadıkça, onu yargılamaz. Hele yasak koyması, asla söz konusu değildir.

Şimdi soru şu: Çağdaş Türk toplumu nedir?

Anayasa diye baktın mı, 1920'lerden beri, laik bir toplumuz biz; lafta da kalmıyor bu, dinle devlet işleri ayrıldığı gibi, dinin gündelik hayata müdahalesi, 'inkılâplar' dediğimiz

bir 'radikal kültür devrimiyle' ortadan kaldırılıyor: Yeni Türk toplumunun üstyapısı, çoğu Batılı ülkelerden aktarılmış, bazıları doğru, bazıları yanlış uyarlanmış kanunlarla gerçekleştiriliyor; öyle ki, hukuk açısından ülkemiz düpedüz laik, hayli de 'hoşgörülü' bir değer sistemine sahiptir. Öyleyse, söz cinsellikten açıldı mı, ne diye bazı 'resmi ağızlarımız', hayli bağnaz bir sınırlılık içinde kalıyor, üstelik toplum adına konuşarak: 'Bu bizde olmaz', 'Halk bunu kaldırmaz', 'Bize göre değil' vs... deyip duruyor? Eğer laik, liberal ve demokratik bir toplumsak, amacımız gerçekten *'çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmak'* ise, bu tür toplumların gelişme sürecini, gözden uzak tutmamalıyız. Aksi halde, acayip bir çelişki olur bu.

O kaş çatış, o parmak sallayış yok mu; aslında ardında yatan, ümmetçi bir ahlak anlayışının, yasakları! O kafa, 'kitaba' göre 'yargılıyor!' *O zaman da, hukuk sistemi ve değerleri laik; ahlak sistemi ve değerleri laik olmayan, bir ülke durumuna düşüyoruz.* (Müstehcen iddiasıyla açılmış yayın davalarının çoğu bu yüzden beraatle sonuçlanır.) Peki, bu çelişki nasıl büyüdü? Ulusal burjuvamız yoktu, oluşması zaman aldı; laik burjuva ahlakını, bir türlü kurallaştıramadık; oysa iletişimin zenginliği, 'dışa açılma', gelişmiş 'hoşgörü' toplumlarının çeşitli serbestliklerini, ha bire ülkemize taşıyor; işte o vakit, 'muhafazakâr' yönetimler, tamamiyle laik bir devlet ve hukuk sistemi içinde olduklarını unutup, dini kökenli bir ahlakın bazı yasaklarını, kaş çatıp parmak sallayarak, kurtarıcı çare diye ele alıyorlar. Bu çelişki giderilmelidir, Türkiye'nin ulaştığı gelişme aşamasına yakışmadığı gibi, halkın eğilimlerine de uymuyor. *Milliyet*'in anketini gördünüz, 'hoşgörü' isteği yüzde 75'in üstünde!..

İşin garabeti, aşırı yasakçılık, İslamın ahlak değerlerinden gelmiyor; bence, *Batı*'dan aktarma *Yahudi/Hıristiyan* bağnazlığının etkisi! Örnek kolay, alın kadın eşcinselliği konusunu: 'Kitap', lezbiyenliği haram saymıştır *(Nur Suresi, 6*

ve 7. ayet) gel gör ki, kadını önemsemediğinden mi nedir, fazla ciddiye almıyor, cezası 'tazir', yani 'kitapta yok', 'mahkemeye intikal ettirilmemesi esas'; ceza kocaya bırakılmış, o da kınama, azarlama, pek pek –yaralamayacak şekilde– dövme! *Yahudi/Hıristiyan* 'şeriatı'nda durum çok farklıdır; şimdi, biz ona özeniyor gibiyiz. Oysa, *çağdaş Türk toplumunun, laik ahlakı, Yahudi/Hıristiyan bağnazlığından da, Müslüman bağnazlığından da 'bağımsız'; insan haklarını ve özgürlüklerini, demokratik bir çerçeve içinde ele alıp, değerlendiren, liberal bir ahlak olmalıdır. Yani 'hoşgörü ahlakı.' Yoksa, adama gülerler.*

TEKNOLOJİ 'YALNIZ' GELMEZ

26 Ocak 1986

Üçüncü Dünya ülkelerinin, Batılı 'gelişmişleri', handiyse 'muhasara ettiği' 20. yüzyılın son çeyreğinde; önceki yüzyılın son çeyreğindeki durumu kavrayabilmek, kolay değil: Batılı gelişmişler, yeryüzünün hemen tamamını, 'sömürge' halinde ellerinde tutuyorlardı; hepsine, 'Hıristiyan, beyaz ve Batılı' bir kültür modelini, tek geçerli kültür (Evrensel Kültür) diye –cebren ve hile ile– yutturmaya çabalıyorlardı. Batılının dışında, ancak *Japonya, Çin,* biraz *İran* ve *Osmanlı*'nın (o da yarı bağımlı gizli sömürge halinde) varlıklarını sürdürebildiği o devirde, haşmetli kültür bileşimleri yaratmış bu ülkeler, *Batı medeniyeti* ile münasebetleri üzerinde çok kafa yormuşlardır: Doğru çözüm ne idi, *Batı*'nın 'empoze ettiğini' aynen kabul etmek mi; geleneksel kültürü sürdürmek mi; yoksa, yeni çözümler üretmek mi? Bu eğilimler, üç davranış biçimini ortaya çıkarmıştır: Taklitçilik, telifçilik, terkipçilik!

Osmanlı Devlet-i Aliyyesi, bu dönemlerin ilk ikisini yaşamış, geçersizlikleri, devletin batmasıyla tarihçe kanıtlandığından, Cumhuriyet terkip ilkesi üzerine kurulmuştur. Şimdi bu dediklerimi biraz açmak zorundayım.

Tanzimat 'fikriyatı', sanılacağının aksine, bir 'taklit' değil, bir 'telif' dönemidir: O devrin fikir adamları, ülkenin artık yozlaşmaya başlamış ümmet kültürünü koruyarak, ona gelişmiş ülkelerin 'ilim ve fennini' katmak eğilimindedirler; deyim

uygun düşerse, bu bir 'mozaik' kültürüdür; buna mukabil *Meşrutiyet* devri, genel hatlarıyla bir 'taklit' devri, 'onlar öyle yapmış, biz de öyle yapmalıyız' düşüncesi hâkim; gel gör ki, imparatorluğu dağıtacağı için ne laikleşebiliyor, ne de ulusallaşabiliyor; batışı da bu yüzden olacaktır. *Cumhuriyet*, tabiatı icabı hem laik, hem ulusal, hem inkılâpçı, hem de halkçıdır; bu âdeta 'otomatik olarak' ulusal bir bileşim zorunluluğunu getirir; Cumhuriyet'in ilk on beş yılında, Tanzimatçı 'telifçilik', Meşrutiyetçi 'taklitçilik' eğilimleri varlıklarını sürdürmüş, bir dereceye kadar etkili olmuşlardır ama, asıl istikamet, dil ve tarih bilinci üzerine kurulacak, 'milli devlet' ve 'misli siyaset' istikametidir ki; onun da kılavuzu, *'hayatta en hakiki mürşit olan, ilimdir.'*

Buna rağmen, o zaman da, (şimdi de), 'telifçi' kafa, sorunu gerçek çerçeve içinde göremeyenler üzerinde, etkili olabiliyor. Telifçi kafa ne mi, şu: 'Efendim, bizim geleneksel bir kültürümüz var, Batı'dan ilmi ve fenni alalım, fakat geleneksel üstyapımızı muhafaza edelim; yoksa, karakterimizi kaybederiz, taklide düşeriz.' Bu düşünce, önemli bir tespit yanlışına istinat ediyor, ister misiniz biraz konuşalım?

Gelişmişlerde 'evrensel' olan akılcı düşüncedir (rasyonalizm); iyi de akılcı düşünce, ortaya çıkmasıyla, bilimsel metodu egemen kılmış; bilmin üretime uygulanmasıysa, *Batı*'yı *Batı* yapan modern teknolojiyi yaratmıştır: Yani, azgelişmişlere olan üstünlüğünü! Öyleyse işin temelinde, gerçekten 'ilim ve fen' yatıyor, yatıyor ama; acaba 'ilim ve fen', Batılı toplumlarda duruma hâkim oldukları zaman, o toplumlar geleneksel yaşama düzenlerini sürdürebilmişler midir? Elbette hayır! Rasyonalizm, *Batı*'da, kilise hâkimiyetinin, 'ümmet döneminin' sonu olmuş; dine dayalı yaşama ve yönetme biçimleri hızla çürüyüp dağılarak, laik yaşama ve yönetme biçimleri onların yerini almıştır. Başka deyişle, *modern üretim teknolojisi, bir kere altyapı olarak teşekkül etti mi,*

kendi üstyapısı olan laik, demokratik ve ulusal kültürü üretiyor ve egemen kılıyor. Batılı toplumlarda, toplumun bünyesini değiştiren 'ilim ve fen', onu aktaran Doğulu toplumlarda o toplumların bünyesini değiştirmeyecek mi? Bizim 'telifçi' takımının, kafalarının basmadığı nokta, işte burasıdır: Sanıyorlar ki, Selçuklu/Osmanlı ümmet kültürünü 'aynen' sürdürerek, pekâlâ rasyonalist/pozitivist bir altyapıyı gerçekleştirebilirsin! İlahi, bu mümkün olsa, Batılı muhafazakârlar tatbik etmezler miydi?

Japonya, herkes biliyor, 'muhafazakâr' bir ülkeydi; o kadar 'muhafazakârdı' ki, gelişmişliğin, 'münhasıran' *Batı*'dan 'ilim ve fennin' aktarılmasıyla gerçekleşebileceğine inandı; ama ne görüyoruz, rasyonalist/pozitivist altyapı teşekkül ettikten sonra, *Japonya* Zen/Budist ümmet kültürünü koruyamıyor, altyapı, hızla üstyapıyı bozmaktadır; daha kötüsü, Japonlar eski kültürlerine yaslanan ulusal bir bileşim çabasına girmedikleri için, onca teknolojik üstünlüklerine rağmen 'taklitçi' kalıyorlar. *Onun içindir ki Mustafa Kemal, 'medeniyet bir küldür'* demişti; metodu alacak, onu ulusal koşullara uygulayıp, orijinal bir sentez çıkaracaksınız; laik, demokratik, ulusal ve halkçı bir sentez!

GÖZ GÖRE GÖRE...

6 Nisan 1986

Acaba siz de gördünüz mü? O televizyon röportajındaki *Hakkârili* halıcı kızın, elleri kınalı değil, tırnakları ojeliydi.

O günler, uydu televizyon yayınlarının, 'geleneksel töre ve kültür değerlerimize' muhtemel olumsuz etkileri tartışılıyordu; düşündüm, *Hakkârili* halıcı kız, kınadan vazgeçip, tırnak cilasını tercih etmekle, acaba 'yozlaşmış' mı oldu? Hadi be! Medeniyet, insanın tabiatı değiştirmesi, bu arada kendisinin de değişmesidir; teknoloji, işte bunun sonucu, kozmetik sanayii de teknolojinin bir parçası; bir ülke ki, 'resmen', çağdaş medeniyet seviyesine ulaşmayı amaçlamıştır, elbet o seviyenin göstergesi sanayileşmeyi –bütün neticeleriyle– benimseyecektir! Kozmetik sanayii, milli pazarın en uç köşelerine girebilmek için, elbet elinden geleni ardına koymayacak; öyle ki *İstanbul*'da aydınlar, 'geleneksel değerler düzenini' nasıl sürdüreceklerini tartışırken, televizyon ekranına pat diye, tırnakları ojeli *Hakkârili* bir halıcı kız geliverir: Dünyadır bu, yozlaşma değil, elbette gelişmedir; daha doğrusu, gelişmenin önlenemez sonucu!

Aynı olayı, giyim kuşamda görmek mümkün: Doğu, Güneydoğu röportajlarında bile, çocukluğumda Ege'de gördüğüm 'köylüleri' göremiyorum. Niye mi, niyesi basit: Konfeksiyon sanayii, milli pazarın damarlarında dolaşıyor; kimin nasıl giyineceğini artık töreler değil, mahalli terziler hiç de-

gil, dev konfeksiyon firmaları tayin ediyorlar; geleneksel giyim kuşamın gittikçe folklor ekiplerine mahsus kalacağını, etnografya müzelerine kaldırılacağını göreceğiz. Çünkü o önemli nüansı –altını çizerek– hatırlamanın yeridir: Geleneksel kültür değerlerini korumak başka şey, aynen sürdürmek başka şey; *Fatih*'in kaftanını da, *Kanunname*'sini de gözümüz gibi saklarız ama, benzer bir kaftanla dolaşmaya, o *Kanunname*'yi uygulamaya kalkışanı, yakaladıkları gibi tımarhaneye götürürler.

İki iki daha dört, bu böyle!

Niye konuya bulaştım? Yanlış anlamıyorsam, feodal/ümmet kültür değerlerinin korunması kaygısı, o tabandan ulusal ve çağdaş değerler üretilmesi kaygısını içermiyor; tam tersine, dinsel kökenli bir değerler sisteminin, 'mümkün mertebe' sürdürülmesini öngörüyor; bunlar farklı, farklı ne laf, birbirine karşıt şeyler! Laik Cumhuriyetin çağdaşlaşmak hedefiyle, tarihin tasfiye ettiği değerleri aynen sürdürmek amacı, birlikte düşünülemez ve gerçekleştirilemez! O değerler korunmalı, çağdaş koşulların gerektirdiği yeni değerler, o tabandan üretilmelidir. *Mustafa Kemal,* bunu pek açık söylemiş:

"...Memleketler muhteliftir fakat medeniyet birdir; ve bir milletin terakkisi için de bu medeniyete iştirak etmesi lazımdır." (Şubat 1924)

"...Medeniyet yolunda muvaffakıyet teceddüde (yenileşmeye) vabestedir; içtimai hayatta, iktisadi hayatta, ilim ve fen sahasında muvaffak olmak için, yegâne tekâmül ve terakki yolu budur. Hayat ve maişete hâkim olan ahkâmın, zaman ile tagayyür, tekâmül ve teceddüdü zaruridir." (Ağustos 1924)

'Atatürkçülüğü' kimselere vermeyen bir düzende, 'geleneksel değerler sistemini', Batılı 'yozlaştırıcı' kültüre alternatif saymak, olsa olsa 'şeriatçı' bir kurnazlık olur, zira *Osman-*

lı'yı, onun değerler sistemini perişan eden Hıristiyanların feodal/ümmet sistemi olmadı, gelişmiş ülkelerin rasyonalist (yani akılcı, yani laik, yani teknolojik) değerler düzeni oldu; hatırlasanıza, Batılı feodal/ümmet düzeni, *Osmanlı* feodal/ümmet düzenine direnemez, geriler ve çöker; ama bunun tersi de doğrudur, yani *Osmanlı* feodal/ümmet düzeni de Batı'nın laik/burjuva değerler sistemine direnemez, geriler ve çöker. O kadar ki, son yüzyılında, şimdi savunmaya kalktığımız sistem, kişiliğini tamamen kaybetmiş; kurtulabilme çaresini, Batı'yı aynen taklitte görmüştür; bunun da çözüm olmadığını, *Osmanlı*'nın da, değerler sisteminin de batmasıyla görmedik mi?

Modern *Türkiye,* geçmiş değerler sistemini elbet koruyacaktır, ama kültür emperyalizmine onu yeniden tedavüle koyarak direnemez; ancak o tabandan, çağdaş koşullara göre değiştirerek üreteceği, laik ve ulusal bir değerler düzeniyle direnebilir.

Peçetelerle havluları, göz göre göre, karıştırmayalım.

KIZLAR BASTIRIYOR

8 Haziran 1986

Farkında mısınız, kızlarımız çok hızlı!

Siz bakmayın kaç-göç meraklısı, başörtülü o azınlığa; çoğunluk, ilimde, sanatta, eğitimde, sporda fırtına gibi esiyor. Hadi son iki haberi aktarayım: Anadolu liseleri giriş sınavı sonuçlarına göre, kız öğrenciler, erkeklere 'fark atmış': Birinci, ikinci, dördüncü ve beşinci, hep kız öğrenciler! Bu, bir! *Balkan Okçuluk Şampiyonası*'nda, Türk kızları, gerek ferden, gerek takım halinde, şampiyon oldular. Bu, iki!

Zaten üniversite giriş sınavlarında olduğu kadar, fakülte mezuniyetlerinde de, ilk sıralar, oldum olası kızlarımız tarafından paylaşılıyor. Okçuluğun dışında, voleybol, yüzme, karate, eskrim, atçılık vs. spor dallarında, gittikleri turnuvalardan, yüzümüzü ağartan derecelerle dönüyorlar. Ünü dünyayı tutmuş müzisyenlerimizden, ressamlarımızdan, ilim kadınlarımızdan hiç kapak kaldırmıyorum. Üstelik, yeni nesiller, daha da iddialı. Yazarları, aşağı yukarı okurları olan, *'Sanat Olayı'* dergisine ulaştırılan şiir ve hikâyelerde, kızların 'bastırdığını', elle tutulacak şekilde saptadık: Daha yürekli, gözü kara ve yırtıcı mı oluyorlar nedir, çağdaş *Türkiye*'nin temel sorunlarına, erkeklerden daha çok girmişler; yaşadıklarını, hissettiklerini, çatır çatır da yazıyorlar.

Mustafa Kemal Paşa sağ olmalı, bugünleri görmeliydi, göğsü kabarırdı.

Şimdi ister misiniz madalyonun tersini çevireyim? Yaratı-

cı genç kız kuşaklarının, heybetli dip dalgaları halinde yükseldiği bu ülkede *Medeni Kanun,* senelerdir kadın-erkek eşitliğini hakkaniyetle sağlayan bir düzene sokulamıyor. Bilirsiniz, *İsviçre*'den aktarılan yasada, gizli bir erkek üstünlüğü tavrı bulunmaktadır; fıkıhtaki kadar değilse de, ailede, sosyal hayatta kadını, yine de ikinci plana iten; onu zayıf, ikinci derecede bir insan gibi gören, Batılı bir 'pederşahi' tavır!

Epeydir *Medeni Kanun,* bu açık ayıptan kurtulsun diye, çalışılmaktaydı. Kadın-erkek eşitliğini iyi-kötü düzenleyen bir tasarı, nihayet Meclis'e ulaştırıldı diye duymuştuk. Geçenlerde *Milliyet*'te okudunuz: Hükümetten bazı üyeler, tasarının 'Türk milli karakterine, Türk örf ve âdetlerine uygun olmadığını' ileri sürmüşler; tasarı, düzeltilmek üzere geri alınmış! Dönüp dolaşıp geldik mi yine, şeriat ahlakı/laik ahlak ikilemine?

Şimdi bakın, tasarıyı geri alıp 'düzeltmeye' kalkışmak, tam anlamıyla 'abesle iştigal'dir: En yüksek mahkemelerde yargı verme yetkisine sahip kadın, evinde çoluğunu çomağını yargılayamayacak; en kalabalık, en ana baba günü hastaneleri, en kördüğüm olmuş trafikleri yöneten kadın, evini yönetemeyecek; en büyük kuruluşlarda genel müdürlükler yapabildiği halde, ailesine reis olamayacak öyle mi? O bakanlar hangi ülkede yaşıyor Allah aşkına? *Türkiye'de yeni bir Türk milli karakteri, yeni Türk örf ve âdetleri oluştuğunu nasıl görmez; ulusallığı gittikçe ağır basan bu laik ahlakı, feodal ve ümmetçi tedbirle önleyebileceklerini nasıl sanabilirler?* Dara düştüler mi, dillerinden düşürmedikleri *Mustafa Kemal*'in, şöyle bir devrimci tespiti olduğunu nasıl unutmuşlar:

"Millet, kadın ve erkek denilen iki cinsten mürekkeptir. Kabil midir ki, bu kütlenin bir parçasını ilerletelim, ötekini ihmal edelim de, kütlenin yarısı zincirlerle toprağa bağlı kaldıkça, öteki kısmı göklere yükselebilsin?" (Ağustos, 1925)

Kadınlar, hakları olan eşitliği, söke söke alacaklardır. Bu böylece biline!

HANGİ AHLAK

15 Haziran 1986

Ahlak kavram ve kuralları, o evlere şenlik *Victoria* çağı *İngiltere*'siyle, günümüz *İngiltere*'sinde, aynı mıdır? *XIV. Louis* döneminin ahlakı, günümüz *Fransa*'sının ahlakına benzer mi? Hayır! *Victoria* çağı, *XIV. Louis* dönemi, o toplumların feodal/ümmet aşamasına tekabül ediyordu; ahlakları da, Hıristiyan ağırlıklı ümmet ahlakıydı; bugün liberal/burjuva millet aşamasını yaşıyorlar: Din devletten kopmuş, ferdin vicdanına sığınmış; ulusal ahlak, laik ve liberal! O ülkelerde, 'manevi değerler, milli örf ve âdetler' masalıyla, hiçbir densiz, *Victoria* çağının, *XIV. Louis* döneminin ahlak kavram ve kurallarını, günümüzde geçerli kılmaya kalkışamaz, kalkışırsa haddini bildirirler.

Efendim, dönelim bize: *II. Abdülhamit* döneminde, padişah 'halife'dir, devlet din devleti, ahlak şeriat ahlakı! Cumhuriyet demek, ulusal, demokratik ve laik devrim demek: Din, devletten ayrılıp, 'vicdanlara' sığınıyor; liberal ve laik, yeni bir ahlak doğuyor. Çünkü: *"...Medeniyet yolunda muvaffakıyet, teceddüde vabestedir. Hayat ve maişete hâkim olan ahkâmın, zaman ile tegayyür, tekâmül ve teceddüdü zaruridir."* (M. Kemal, 1924)

Son altmış yılda, 'farklı' bir Türk ahlakının, yeni yeni örf ve âdetlerin oluşup gelişmeye başladığını hangimiz inkâr edebiliriz? Laik eğitimden geçmiş kuşaklar, devlet yönetimi-

nin bütün kademelerinde sorumluluk alıyorlar. Ekonomisi 'kapalı', eski feodal aile dağılmış; 'çekirdek' burjuva ailesi, toplumun ana birimi olmuştur; kadın sosyal hayata girdi, üretimde söz sahibi oldu; vs., vs... Hal böyleyken, gelişmekte olan laik ahlakın kavram ve ilkelerine, 'manevi değerler, eski örf ve âdetler' adına itirazda bulunmak; *İngiltere*'de *Victoria* çağına, *Fransa*'da *XIV. Louis* dönemine, dönmek istemekten başka neyi ifade eder Allah aşkına?

O mertebe bir densizliktir!

Diyeceksiniz ki, yeni ahlak kavramlarımız kısmen 'ecnebi', kurallarımız kısmen 'eğreti'; doğrudur, sebebi de belli: Ulusal ahlak, ulusal ekonomiye oturur, onu ulusal burjuvazi tesis eder; burjuvazimiz, oldum olası 'sistemin' kontrolünde, yani komprador, yani ecnebi taklidi olduğundan, ister istemez benimsediği kültür ve ahlak değerleri, levanten sapmalar gösteriyor. *Mustafa Kemal Paşa,* bunu görmemiş miydi sanırsınız? Bakın, daha 1921 yılında ne demiş:

"...Milli bir terbiye programından bahsederken, (...) Şark'tan ve Garp'tan gelen bilcümle tesirlerden uzak, seciye-i millet ve tarihimizle mütenasip, bir kültürü kastediyorum. (...) Kültür (hareset-i milliye) zeminle mütenasiptir, o zemin milletin seciyesidir..."

Şimdi dikkat isterim: *Mustafa Kemal,* Garp'tan olduğu kadar, *'Şark'tan gelen bilcümle tesirlere'* de karşıdır, bu bir; yeni milli kültürü, 'seciye-i milliye ve tarihimizle mütenasip' olarak düşünüyor; 'manevi değerlere' bağlayıp, eski 'örf ve âdetlere' oturtmuyor, bu iki! Ulusallıkta ısrar etmiş, dinselliğe karşı çıkmıştır! Onun içindir ki, laik ve demokratik ahlakın oluşmasında çareyi, ümmet ahlakını ihya etmekte değil; diyalektik 'seciye-i milliye ve tarih' gerçekleriyle 'mütenasip', ileriye doğru bir sentez geliştirmekte arayacaksınız.

Hay Allah, lafım yine bitmedi.

'BEHEMEHAL...'

22 Haziran 1986

Müdafaai-i Hukuk milliyetçiliği, biliyorsunuz, anti-emperyalist bir 'yurt' milliyetçiliğidir; inkılâpçı olduğu için cumhuriyetçi, cumhuriyetçi olduğu için halkçı, halkçı olduğu için de demokratik, yani ilerici! Cumhuriyet'in ilk nesilleri, bunun dar bir ırkçılığa değil, derin bir 'yurt bilinci' ile 'tarih bilinci'ne oturduğunu bilirler; o yüzden, şu *GAP* var ya, onlar için milli bir heyecandır, *Çubuk Barajı, Nazilli Fabrikası,* demiryolunun *Sivas*'a ulaşması, nasıl milli bir heyecan idiyse...

Bu bir!

Özal demiş ki: *"...fabrikalarıyla, üniversiteleriyle, parklarıyla, çocuk bahçeleriyle, gençlere spor alanlarıyla, yemyeşil bir Şanlıurfa'yı şimdiden görür gibiyim."* Heyecanına katılmamak mümkün mü? Ne var ki o, bu güçlü ve dinamik kalkınmanın, iktisadi liberallikle gerçekleşeceğinden emin; hele rekabet kızışırsa, yerli-yabancı sermayenin bölgeye akacağına, 'gelişmişliğin' bütün sonuçlarıyla kendini göstereceğine inanıyor; baksanıza, *"...buraları Teksas gibi olacak"* diye ilave etmiş; yani Güneydoğu çağdaşlaşacak tabir-i marufuyla, 'çağdaş medeniyet seviyesini' yakalayacak!

Yalnız *Özal* ve takımı, bu *seviyenin* alt (ekonomik) ve üst (hukuk, ahlak, sanat vs...) yapılarıyla bir kül (bütün) olduğunu acaba düşünüyor mu? Pek sanmıyorum, yoksa liberal-

liklerinin yanına, onun tam karşıtı 'muhafazakârlığı' eklerler miydi? 'Fabrikaları, üniversiteleri, parkları' ile, 'gelişmiş' bir Şanlıurfa'da; liberallik (Türkçesi 'serbestlik') feodal/kırsal yapının, bütün toplumsal dikişlerini çatır çatır sökerken, çok merak ediyorum, neyi ve nasıl 'muhafaza' edecekler? Kapalı aile ekonomisini mi, kadınlarda kaç-göçü mü, şeriat ahlakını mı, eski örf ve âdetleri mi?

Allah aşkına söyler misiniz: Hangi toplum, hem (yabancı sermayeye açık, yani komprador, yani ecnebi) bir liberalleşme sürecine girmiş, hem de feodal/kırsal ümmet yapısını, yaşama ve düşünme kalıplarını, 'aynen' muhafaza edebilmiştir? İmkânsız bu yahu, tarihin mantığına da aykırı determinizmine de! Liberallik, muhafazakârlığı, belirdiği her ülkede 'delmiştir'; liberal partilerin, muhafazakâr partilerin hasm-ı bi-amanı, ilk 'solcu' partiler olduğu, ne çabuk unutuluyor.

O halde kimi aldatıyoruz, kendimizi mi?

Türkiye, 'çağdaş medeniyet seviyesine' ulaşmış *Türkiye* olduğu an, artık 'muhafaza edebileceği' tek şey, 'Müdafaa-i Hukukçu' anti-emperyalist yurt milliyetçiliğinin, 'yurt bilinci' ve 'tarih bilinci'dir ki, feodal kırsal toplumdan, ümmet kültüründen kalan ne varsa (örf, âdet, sanat, ahlak vs...) hepsi, bu bilincin aydınlığında gelişecek, değişecek; daha da önemlisi, laikleşip demokratikleşerek, ulusallaşacaktır.

Çünkü bakın, *Mustafa Kemal* daha o zaman ne demiş:

"...artık duramayız, behemehal ileri gideceğiz. Geriye ise hiç gidemeyiz, zira ileri gitmeye mecburuz. Millet vâzıhan bilmelidir: Medeniyet öyle bir kuvvetli ateştir ki, ona bigâne olanları yakar, mahveder." (1925)

yüzyılın gerçeği

AYAKÜSTÜ

1 Şubat 1982

Ayaküstü atıştırılan, dükkânlardan biri. Camında, bir yafta: *'Dürüm seksen lira.'* Pat! Karın süt mavisi parladığı, *Anadolu* kasabalarından birindeyim. Parıltılı burunları salkım saçak buhar, camızlar toplanıyor. Havada duman kokusu. Çıplak kavakları sarmış, kargalar. Kerpiç evlerin damları küreniyor. Birden, soluk siyah önlükleriyle, okula gecikmiş çocuklar, ellerinde dürümleri.

Dürüm, *Anadolu*'nun sandviçidir. Yufkanın içine, neler koyup da dürmezler ki, tulum peyniri, pekmez, yağ, olursa kıyma vb. Yoksa, yanlış mı genelleştirdim; dürüm, daha çok *Orta Anadolu*'nun sandviçidir de, kır pidesi ve lahmacun, başka yörelerimizde onun yerini mi alır? İyi de, simit nereye konacak? Simitin iyisi, öyle mükemmel bir sandviçtir ki, kaşar peyniriyle atıştırıldıkta, üstüne yoktur. Laf lafı açıyor, ister istemez, sabah ezanları, istasyonlarda, camları buğulu tezgâhlarında inanılmaz börekler satan börekçileri hatırladım. 1939 Eylül'ünde (tarihi bu kadar iyi bilmem, savaşın o sıra ilan edilmiş olmasındandır) *Menemen İstasyonu*'nda yediğim, sade, pudra şekeriyle atıştırılan bir böreğin lezzetini, ölürsem ancak unuturum. Bu lezzeti unutmak, ihanet-i vataniye olur.

Diyeceğim, ayaküstü karın doyurmak bahsinde, Türk, sandviçle hamburgere teslim olmayacak bir kültüre sahipti.

Sandviç, hele kabuksuz ekmekle yapılırsa, lök gibi insanın midesine oturan bir hamur parçasıdır; hamburgerin dev köftelerini ısırabilmek ise, değme babayiğidin harcı değil. Allah da biliyor ki, bizim nesil lisedeyken, bu nesnelerin yenildiği ancak *Beyoğlu* sinemalarında görülürdü. Nasıl ki, *Koka Kola* ve *domates suyu*'nun içildiğini de, önce beyaz perdede gördük.

Peki, bu kadar kolay teslim olmamız nedendir?

Önce bir soru: Olduk mu dersiniz? Vakıa biraz kabaca şehirlerimizin sokaklarında sandviççi dükkânından geçilmiyor, adım başı hamburgerci, hatta gezginci olanlarını görüyoruz; yalnız, dikkat isterim, Türk, kaşla göz arasında sandviçle hamburgeri ulusallaştırmış, işin içine turşuyu, döneri, daha akıl almaz neleri karıştırarak, izzetinefsini kurtarmıştır. Bu bir. Ayrıca, 50'li yılların şaşkınlığı geçer geçmez, kır pidesiyle lahmacun karşı saldırıya geçiyor. Simit derseniz, mevzilerini asla terk etmemiştir. Ayran, kolalı içkilerin basıncına direnemeyip, bir ara zayıf düştüyse de, endüstriyel olarak üretilmesi mümkün olunca, pekâlâ durumunu düzeltebildi. Galiba en büyük fireyi, ünlü şerbetlerimizde verdik. Her büyük şehrimizde, ünü dünyayı tutmuş bir büyük şerbetçimiz olurdu (*İzmir*'de *Şerbetçi Kadir,* yahu ne şerbetlerdi onlar!); sokak aralarındaysa, pirinç şerbetlikleri sırtlarında güneş gibi parıl parıl, bembeyaz şerbetçiler. Çoğunu yitirdik, yine de şurda burda, geleneğin yaygınlaştırılmaya çalışıldığı görülüyor.

Şimdi sıra öbür soruda, teslim olduksa neden? Şundan ki, kırsaldan kentsele geçmeye hazırlanmamıştık; şehir yaşantısının, ayaküstülüğüne uygun atıştırma tekniklerinin; ancak bu yaşantıyı, iyice geliştirmiş olanlardan alınabileceğini sanıyorduk. 1950'lerde, kır pidesiyle lahmacunun, sandviç ya da hamburger yerine kâim olabileceğini, kimse düşünemezdi. Yapılması gereken buymuş, halkın *atavique* sezgisi,

aydının çokbilmiş ukalalığını aşmış, (kimbilir kaçıncı defa) ulusal pratik çözümü, o getirmiştir. Elbet, kırsal yaşantısında, ayaküstü atıştırma yelpazesini, o derece renkli ve çeşitli kılabilmiş olan Türk halkı; aynı yelpazeyi, kentsel yaşantısında da sürdürecek, yaşatacaktı. Dürümün de, kır pidesi ve lahmacun gibi, nihayet şehir vitrinlerinde boy göstermesi -bir kısım 'alafranga'larımızın sanacağı gibi- şehirlerimizin taşralaşmasını değil, Türk halkının ayaküstü atıştırmada ağırlığını koymasını, belli ediyor.

Aramıza hoş geldin dürüm!

ÖTESİ, HİKÂYEDİR...

20 Nisan 1982

Hele şükür, kaldırmayı akıl edebildiler! Aylardır, önünden geçtikçe gözüm takılır, tedirgin olurdum: Şişli otobüs deposundaki saatleri, bilmez misiniz canım, işte onlardan biri; üçe on kala durmuş, sabırla bir düzeltecek olanı beklerdi. Demek düzelememiş, kaldırdılar, sen sağ ben selamet! Darısı *Maçka*'dakinin başına! O, başka bir âlem, yarım saat, bir saat filan ileri gidiyor; huyunu suyunu bilmiyorsanız, gözünüze ilişti mi yandınız: ya kaçırdım diye randevuya gitmeyeceksiniz, ya yetişeceğim diye canınız burnunuzdan gelecek!

Geçen gün *Milliyet*'te okudum: *Anadolu Ajansı,* bir gün önce kesilecek suyun haberini, bir gün sonra vermiş! *TRT,* ondan aşağı kalır mı: Sık sık, spikerin beklediği görüntü gelmez, ya da yanlış görüntü gelir. Basınımızda, 'mabadı' filan sayfada denilen haberin, aslında falan sayfada bulunduğu, (hatta hiç bulunmadığı) görülmüştür. İşyerlerimiz de kuralın dışında kalmıyor, belediyelere, elektrik, su vb. idarelere işi düşenler, dediklerimi yürekten onaylayacaklardır. Daha yüksek kademedeki yönetimlerin aksaklıklarını ulusça çeker dururuz, sözgelişi zamanında hesaplanıp tedbir alınsa, şu enerji darboğazına girer miydik?

Bütün bunlar neyi mi gösterir? Toplumumuzdaki bir disiplin noksanını, sorumluluk ihtiyacını! Boşvermeye alıştık mı, öteden beri sever miydik, kestiremiyorum ama, bu 'laçkalığın' kesinlikle önüne geçmeliyiz.

Bir tarihte, *Belçikalı* bir *hippy'ye* neden *Türkiye'ye* geldiğini sormuştum. Cevabı aynen şudur: *"– Bizim oralarda hayat sıkı ve sıkıcı, her şey kurala bağlanmış, oysa Türkiye'de gönlümüzce yaşayabiliyoruz."* İlk bakışta övgü gibi görünse de, *hippy'nin* söylediği övgü değildir. Dışarıya gidenlerimiz, gelişmiş dediğimiz ülkelerin intizamını anlata anlata bitiremezler. Ortalıkta polis molis olmadığı halde, herkes kurallar neyi gerektiriyorsa, onu yaparmış da, koskoca şehirlerin hayatı kurulu bir saat gibi tıkır tıkır işlermiş! Tanzimat'tan beri, aradaki bu fark, gelişmiş ülkelerin 'eğitilmiş' olmasına verilmiştir. Oralarda 'maarif' ileri, yurttaş 'münevver', 'medeni' sorumluluklarını 'müdrik' denilirdi. Öyledir de, acaba bu, o insanların 'eğitilmiş' –sadece 'eğitilmiş'– olmasından mı ileri gelmektedir?

Ben bunu merak etmiştim. Kurcaladıkça gördüm ki, ülke ülke, bölge bölge, gelişmiş toplumlar arasında da, 'kaytarıcılar' var, ipe un serenler, işini ihmal edenler vs. Diyelim ki *Fransa'nın* kuzeyi ve doğusuna oranla, güneyi tembel ve 'dalgacıdır.' *Almanya'ya* göre, *Fransa* disiplinsiz sayılabilir. Hele *İtalya,* en 'laçka'sı! O zaman gözümdeki perde kalktı; yahu, *hangisi sanayileşmeyi önce başlatmış, o alanda ileriye gitmişse, onda toplumsal disiplin duygusu yüksek; hangisi bu alanda gecikmiş, ya da geri kalmışsa, onda sorumsuzluk yüzdesi yükseliyor! Ufak ufak, uygarlık disiplini dediğimiz olayın, sanayiin kendi içinde bulunan (eskiden 'tahtında müstetir' mi derdik?) norm, verim, çalışma düzeni zorunluluklarının, toplumun bilincine yansımasıyla gerçekleştiğini çıkarabildim.* Öyle ya, fabrika bir disiplindir; gelişmiş teknolojide, başarılı randıman ancak makineyle insanın disiplinli uyumu sayesinde elde olunur. Bunun toplumsal hayata yansıması, çağdaş burjuva toplumlarında, sivil disiplin dediğimiz düzenliliği sağlıyor. Sanayi toplumu olamamış ülkelerde istesen de o sorumluluk duygusunu yaratamıyorsun; istediğin kadar üniversite aç, istediğin kadar ki-

tap yayımla! Disiplinsizlik eğitim kurumlarında da görülüyor, kitabın, dergin, gazeten de, çarçur ediliyor.

Galiba, bürokratik disiplin dediğimiz olayın, başgösterdiği yer burasıdır. Gelişmekte olan toplum, henüz kırsal üstyapıyı taşır; bu üstyapıda, zaman hesaplı, sorumluluklar kesin değildir; onun için köylüde 'dakik randevu' fikri yoktur, 'lümpen' şehirli meydan saatini düzeltmeden yaşayabilir, rahatsız olmaz... Böyle toplumlarda disiplini ancak yasaklarla sağlayabilirsin; belki yasa çıkararak, belki zor kullanarak! Yüzeyde bir derlilik topluluk görülür görülmesine ama, sürekli olmaz bu; toplumun altyapısı henüz sivil disipline hazır olmadığından, yasaklar kalkar kalkmaz, 'laçkalık' avdet eder. Eh, elinizi kalbinize koyup da söyleyin, son otuz yıldır, bu filmi birkaç kere görmedik mi?

Bir gazete haberi: *Türkiye*'de çalışan sekiz milyon insanın ulusal gelire katkısı ile, *Almanya*'da çalışan bir milyon dolayındaki Türk işçisinin Alman ekonomisine katkısı, hemen hemen aynıymış! Başka deyişle, Türk işçisi, *Almanya*'da, *Türkiye*'deki oranla on kat daha verimli çalışıyor. Neden? Orada birden 'eğitime' kavuştu, 'aydınlandı' mı? Yoo, sadece sivil disiplini bilen, gelişmiş bir sanayi toplumunun, çarkları arasına girdi: Üreticiliği bundan artıyor.

Kıssadan hisse, ne olabilir: Bürokratik düzeydeki 'zapturapt' önlemleri, toplumsal düzenliliği ve sorumluluğu, sürekli olarak gerçekleştiremez! Meşrutiyet'ten bu yana, her 'laçkalık' sonunda *Türkiye* yasaklardan hayır ummuş, hiçbirinde, sürekli bir toplum dengesi sağlayamamıştır. Bir ülkenin kendiliğinden sorumluluk ve disiplin bilincine ulaşabilmesi, ne tek başına eğitimden, ne de önleyici yasal tedirginliklerden geçiyor; var mı yok mu, teknolojik kalkınma, sanayiin yaygınlaşması, bunun –tek tek ve toplum olarak– insanlara aşılayacağı düzen fikri, sorumluluk duygusu.

Ötesi, hikâyedir...

MÜZİĞİ 'KURTARMAK!..'

6 Temmuz 1982

Nükhet Duru, neredeyse *Suna Kan*'ın maaşı kadar, berber parası veriyormuş; oysa ağzıyla söylüyor, ülkemizde *'hafif etine dolgun, cömert pozlar verebilecek, sudan olayları mesele haline getirebilecek esneklikte oldun mu, assolist olmak zor değil'; Suna Kan* olmanın zorluğuysa, herkesçe malum ve 'müsellem'; bu işte bir haksızlık yok mu? *Suna*'yı tanıyanlar, hafif 'kalendermeşrep' olduğunu bilir, sorunu o yanından almış, diyor ki: *"Bu galiba her yerde böyle! Halka kolay hitap eden sanatçılar daha fazla dinleyici buluyor. Sonra dinleyen kişiler de farklı. Daha çok para ödeyebilenler bu tür müziği tercih ediyorlar."*

Oysa benim 'komprador aydını' dediğim Türk aydını, tartışmaya başka türlü girer; ona göre 'alaturka' çoktan terk edilmesi gereken bir musiki türüdür çünkü, 'gerici' iktidarlar yüzünden tekrar hayat bulmuş, bir ara ne güzel köşebaşlarını yakalamış olan Batı Müziği'ni her girdiği yerden kapı dışarı etmiştir; bu yüzden de Klasik Batı Müziği'ne gönül vermiş büyük sanatçılarımız, haksız olarak, zor duruma düşmüşlerdir; doğru olan, *İdil Biret* gibi, *Suna Kan* gibi, 'uluslararası arenalarda yüzümüzü ağartan, Klasik Batı Müziği şöhretlerinin' milletçe benimsenmesi, alaturkacılara 'meyhane hanendesi' muamelesi yapılmasıdır.

Bu aydın türü, çokluk, bürokrattır, yani memur; aslına

bakarsanız, kendi durumu hakkında düşündüklerini, ünlü Batı Müziği sanatçılarımız için düşündüklerinden pek ayıramayız. Sanır ki, 'kaba ve cahil' halka oranla, okumuş yazmış, bilgili ve kültürlü, Batı standartlarına uygun bir aydındır; buna rağmen, 'alelade bir kabzımal', maaşının bilmem kaç mislini bir günde kazanır, bu da açık bir haksızlıktır, 'sosyal adalete' sığmaz. Yapılması gereken nedir derseniz, cevabı hazır: 'Kolay kazançlı' meslekler sıkı bir 'devlet denetimine' alınmalı, bu hınzırlara fırsat verilmemelidir; tabii 'devlet baba', böyle yetişmiş 'kadri bilinmeyen' aydınlarını da kollamalı, en kestirme tarafından yüklüce bir zam yapmalı!

Tanzimat sonrası kültür Batıcılığının bir ürünü olan 'komprador aydın' tipi, devr-i saltanatını İnönü döneminde yaşadı *(İdil, Suna* ve öteki benzer 'ustalarımız' da, o dönemini ürünüdür). İnönü dönemi, yukardan aşağıya bir 'seçkinler diktası' dönemiydi, kültür politikası 'Batılı sanatları' devlet zoruyla (yoluyla değil, zoruyla) kalabalıklara yaymak ilkesine dayandırılmıştı, o dönemin inanmış kültür havarileri, devr-i dil-ârâ-yı demokrasi gelip de, efendimiz halk olunca, elbette feleklerini şaşırmışlardır.

Söz ayağa düştü diyenler, onlar değil mi?

Leyla Gencer, Batı'da bir yerlerde kaybolmuştur. *İtalya*'da, adını İtalyancaya değiştiren bir operacımız olduğunu işitmiştim. Pek ünlü, pek de yetenekli bazı cazcılarımız, *İsveç*'lerde, *Hollanda*'larda yaşıyor. Hafif müziğimizin son yıllarda yetiştirdiği birkaç 'büyük' isim, ya *Fransa*'da, *İngiltere*'de, *Amerika*'da yaşamayı yeğlemektedir; ya da *(Nükhet Duru*'nun denediği gibi) gazino alaturkacılığına geçmeyi! Bu neyi gösterir, yüzyılı aşkın süredir çabalamamıza rağmen, 'Batı Müziği' aşısının bir türlü tutmadığını mı?

Hatırlar mısınız, *'Çalarsaat'* programını yaparken, *Suna Kan*'a bu başarısızlığın nedenini sormuştum, iyimser görünmüştü, tutmadı saymıyor, konserler dolup taşıyor ya, bu

kadarı kâfi! *İstanbul Festivali*'nin gördüğü ilgiye bakıp, dava kazanılmıştır demek de mümkün! Oysa böyle olmadığını hepimiz biliyoruz. *Türkiye* bugün 'arabesk'in elindedir. Hafif Batı Müziği can çekişiyor. Klasik Batı Müziği ise, göstermelik. 'Devlet sanatçıları'nı ödenekli olmaktan çıkarıp, 'serbest piyasaya' bıraksanız, yaşayabilirler miydi? Geçenlerde içlerinden birisine, "siz dedim, İstanbul'da bile yabancısınız." Haksızlık ediyorsunuz diyemedi.

Bence varılan yer, uygulanan politikanın gözden geçirilmesini gerektirecek kadar, kötüdür. Komprador aydın, Batılı sanat yapanı, halkın istediğini yapana yeğ tuttukça, daha da kötü olacaktır. Halk arabesk istiyor, sen de arabesk yap mı diyorum? Hayır, *halkın, sen onun istediği ulusal müziği yapamadığın için, 'arabesk'e düştüğünü belirtmek istiyorum. Türk aydını, ağır ve hafif musikide, geleneksel kültür mirasından yararlanarak, ciddi sentezler denemelidir.* Başlamıştır da buna *(Ergüder Yoldaş, Timur Selçuk, Barış Manço).* O zaman halkla aydının beğendiği özdeşleşecek!

Züppeleri saymıyorum.

BU NE ALINGANLIK!

7 Eylül 1982

Var mısınız, televizyona bir senaryo yazalım?

Nasıl olsa 'gerçekçiyiz', 'toplumsal sorunları' ele alacağız ya; işe başlarken, sağa sola bakınmakta yarar çok, bakarsınız konu kendiliğinden çıkagelir. Şu 'bebek ticareti' olayına ne buyrulur? 'Yanlışlıkla' hamile kalmış, 'modern' bir genç kızı, çocuktan kurtulmak için, bu işleri yaptığı el altından duyurulan kliniğe götürürüz; yavaş yavaş, bebeğin dünyaya gelişini, 'başka ülkelere pazarlanması'nı ve 'pazarlayanları' sergileriz. Harika değil mi? Mamafih, şu Ankara'daki yangın olayı da hayli ilginç! Bir hastanede, görevlilerin 'ihmali' yüzünden, bir ruh hastası, cayır cayır yanıyor; bilmem kaç tanesi, dumandan boğuluyor. Bunlar fevkalade konular! Hem sosyal bir tabana oturtulabilir, hem seyirciyi etkileyebilecek duygusal atmosferi sağlayabilir.

Diyelim ki oturup, gerçekten senaryoları yazdık; TRT'nin o sayısı belirsiz denetim seddini aşarak filmi çevirmeyi başardık; ekranda gösterilince, ne olacaktır bilir misiniz? Söz konusu, hekimler ve sağlık çevresi, öyle mi? Tıp odalarından hemşire derneklerine kadar, bilinmez kaç kuruluş; 'hekimlerin kamuoyu önünde küçük düşürüldüğü' gerekçesiyle TRT'ye yüklenecektir. Şaka maka, dava konusu bile yapabilirler. Ele alınan olayların yaşanmış birer gerçek, buna karşılık senaryoda gösterilen kişilerin hayali *(fictif)* olma-

sı, hiçbir şeyi değiştirmez. Soyut tartışmalarda, 'gerçekçiliği' savunan, 'sanat eserlerinin toplumsal sorunları ele almasını' isteyen; –istemek ne laf– aksini yapanları şiddetle eleştiren meslek sahibi aydınlar; ortaya dökülüp saçılan gerçeklerin ucu, birazcık mesleklerine dokundu mu; bu tavırlarını unutmakta, ciddi ciddi sanatçıların üzerine yürümektedirler.

Siz bu garip alınganlığı, bu alınganlığın ortaya çıkardığı hoşgörüsüzlüğü açıklayabiliyor musunuz Allah aşkına?

Ramazan Bayramı'nda, *Levent Kırca*'nın *"Ev Hâli"* diye bir filmi gösterilmişti. Avukatlar alınmış, soruşturma konusu ediliyor. Daha önce *"Sekiz Sütuna Manşet"*in, *"Kefenin Cebi"* bölümünden, eczacılar alınmıştı. Ha, bir de gazetelerin foto muhabirleri! Yahu kardeşim, başka işiniz mi yok? Her meslekten 'kötü örnekler' çıkabilir; bu, o mesleğin bütün mensuplarını bağlamaz ki! Bu bir. İkincisi, aynı mantığı genelleştirirseniz, değil film ya da piyes yazmak, gazetelerde haber vermek imkânsızlaşır. Şu bebek ticareti konusu! Basın, kliniğin adını da, hekimlerin adını da, satılan bebeklerin soyunu sopunu da, habercilik görevini yerine getirerek açıklamaya çalıştı. Mizah dergileri, olayı tefe aldılar. Yarın bir kabare tiyatrosu, bundan son derece matrak bir piyes çıkarabilir. Daha ciddi düzeyde, toplumcu bir romancı, iki ciltlik bir roman yazabilir. Meslek kuruluşları, aynı kafayla bütün bunların üzerine mi gidecek? Giderse, bunu hangi özgürlük mantığına sığdırarak yapacak? Dünya edebiyatında ne seks manyağı hekimler, ne mafia ortağı avukatlar, ne vatan haini mühendisler görülmüştür; hiçbir yerde hiçbir zaman görülmeyen, o meslek mensuplarının, bunlardan alınacak kadar alıngan olması!

Zira (şaka bir yana), sanat eseri gerçekten yola çıkar ama, gerçeğin kopyası değildir, hayali *(fictif)* bir estetik bileşimidir. Konusu gerçekte olsa da, insanları yaşasa da, sanatçının merceğinden geçtiği an, hüviyetini değiştirir: Gündelik

gerçek olmaktan çıkıp 'sanat gerçeği' niteliğini kazanır. Sanat gerçeğine, dünyanın her yerinde, aydınlar da otoriteler de saygı gösterirler, hoşgörüyle karşılarlar (belki bazı 'azgelişmiş ülkeler' bunun dışında kalıyor). Sanatçıların şu ya da bu meslekle, şu ya da bu kişiyle ne alıp veremediği var ki? Onlar, toplumsal ve bireysel diyalektiğin türlü zıtlıklarıyla uğraşıyor, bunu yaparken de, hem hayali *(fictif),* hem de estetik düzeyde hareket ediyorlar. Yaptıkları, estetik yaratıcılık dediğimiz şeydir.

Buna karşı çıkmak, sanatçının yaratma özgürlüğüne karşı çıkmak olmuyor mu biraz? Hem buna karşı çıkılırsa, öteki özgürlükler nasıl savunulacak?

HASTALIK ESKİ

12 Şubat 1983

Baktım içerlemişim, öfkeyle olmadık şeyler söyleyeceğim, yazıyı erteledim. Oysa, *"Paydos"*un ilk oynandığı yıllara ait anılarım, son derecede olumluydu. 1948 ya da 49 olmalı. *'Şehir Tiyatroları'*nın, *'Komedi Kısmı'*nda seyretmiştik. O tarihler, savaş karaborsacılığının biriktirdiği hınçla mıdır nedir, herkes *Öğretmen Murtaza*'dan yana. Edebiyat sözlüklerine, piyesin muhtevası, *"burjuva ahlakının, iyilik, güzellik, doğruluk ilkelerine dayanan, bir ahlak anlayışıyla yerilişi"* diye geçiriliyor. Hafızamda, *Vasfi Rıza Bey*'in –nedense biraz gözü yaşlı gibi hatırladığım– oyunundan birkaç sahne kalmış. Televizyonda piyesin aktarılışını seyre başlar başlamaz fark ediyorum ki, yahu biz yanılmışız, *"Paydos"* doğrudan doğruya *İnönü Cumhuriyeti* döneminin 'bürokratik düzenine' göre, çarşı pazar esnafını yerin dibine batırıyor. Hiciv dozu o kadar yüksek, yergi o kadar abartılmış ki, bürokrat (öğretmen) bir uygarlık havarisi, bir melek; bildiğimiz mahalle bakkalıysa, iblisin ta kendisi, düpedüz şeytan!

Yıllardır *'İnönü ilericiliği'* diye bir şeye takılırım, *"Paydos"*ta *Cevat Fehmi*'nin kahramanına söylettiği her şey, işte bu *İnönü ilericiliğinin* açık sloganları! O bürokrat tipini gördünüz ya, hazret, radyoda *Devlet Operası*'ndan 'naklen' *Satılmış Nişanlı*'yı dinleyip 'mestolur', *Milli Eğitim Bakanlığı*'nın yayımladığı *Yunan/Latin klasiklerini* elinden düşür-

mez, 'ilericilik' gereğidir diyerek, *Divan* şiirini ve musikisini yermeyi, daha çok para kazanıyorlar diye esnafı, müteahhidi, tüccarı küçümsemeyi marifet sanır. Açıverin o dönemin mizah dergilerini, karikatüristler ısrarla 'zavallı' bir memurla, âdeta boğuştuğu 'canavar' oduncuyu, bakkalı, kasabı çizmişlerdir. *Cevat Fehmi*'nin, 'ilericilik' adına bir piyes yazmaya karar verince, biraz sümsük, beceriksizliği pek açık bir küçük memuru, cin gibi işini bilen esnaf karşısında 'fazilet timsali' kahraman haline getirmesine şaşmalı mı?

Ama ülkeyi o darlık ve kıtlığa o bürokrasi sokmuşmuş, nasıl kurtaracağını bir türlü kestiremeyip, hıncını *'Milli Korunma Kanunu', 'Varlık Vergisi'* gibi handiyse faşizan yasaları uygulayarak alırmış, ne gam!

Aslında hastalık eski! *Osmanlı* 'mütefekkiri' *Tekin Alp*'in –Musevi asıllıdır– *Yeni Mecmua*'daki şu 'teşhisine' bir göz atar mısınız:

"...bizde umumi hayata hâkim olan devlet kalesi hiçbir vakit sermaye erbabının, burjuvaların elinde bulunmamıştır. Öteden beri bizde devlet kalesini işgal edenler, ne sermaye ne de say erbabına mensupturlar. Bunlar başlıbaşına bir zümre, bir 'kast', bir sınıf halk teşkil ederler. (...) Meşrutiyet'in ilanıyla hâkimiyet-i milliye teessüs ettikten sonra dahi, meclis-i milli burjuvaların eline geçmemiş, mevki-i iktidarda yine memurin zümresi kalmıştır." (23 Mayıs 1918)

Türklerin ticareti ve tüccarı küçümsemesi, daha da eskilere gidiyor. Batı'nın *('kefere'*nin) *Osmanlı*'ya üstünlüğünün, tabii çağdaşlığın, o küçümseyip durduğumuz *'bezirgân tâifesi'*nce gerçekleştirildiğini, anlayamamışız gitmiş. Düşünseniz, 1940'ların sonlarına doğru, ülkenin feodal/kırsal yapısını allak bullak edecek yeni gelişmeleri, 'ilerici' bir yazar, 'soyut bir iyilik, güzellik, doğruluk ahlakı' adına, yerin dibine batırabiliyor. Soyut dedim, sanırım haklıyım: Çünkü *İnönü*

bürokrasisi, istediği kadar Atatürkçülük iddiasında olsun (aslında pek de değildi ya!), *Müdafaa-i Hukuk*'un ve *Kuva-yı Milliye*'nin somut ulusal tabanını terk etmiş, düpedüz seçkinci, apaçık Yunan/Latinci, soyut bir kültür ilericiliğinde, karar kılmıştı. Makbul kişi, bürokrat aydındı o zaman; halk –hele köylü– yoksulluktan kırılırken, irili ufaklı bürokratlara ne ayrıcalıklar sağlandığını, dönemi yaşayanlar bilir. Yaşamayanlarsa, 14 Mayıs 1950'deki büyük 'heyelanı' inceleyerek anlayabilirler.

Gerçek şu ki, çok değil iki yıl kadar sonra, *Cevat Fehmi Bey*'e Türk halkının büyük çoğunluğu, *İnönü* dönemine *'paydos'* diyerek cevap vereceklerdir. Bunda bir ibret olmamalı mı?

YEŞİLÇAM'I KİM BATIRDI?

28 Haziran 1983

Yeşilçam'ın 'ustaları', yeni sinema kanunu tasarısının Türk sinemasını batıracağını söylemişler. Oysa, böyle âhım şâhım olmadığı besbelli tasarılara ne lüzum var, sinemamızı onlar zaten yeterince batırıyor.

Buyurun, 'çiçeği burnunda' film yıldızı *Yaprak Özdemiroğlu*'nun, bir-iki *Yeşilçam* denemesinden sonraki, gözlemleri: *"...Batı sinemasını zorlamak isteyen Türk sinemasında, senaryo hâlâ sette yazılmaktadır. Soyunmayana Türk sinemasında ekmek yok. Her şey, hemen daima çok aceleye getiriliyor. 'Mekân' bakmaya gidiyoruz: Olursa, çalışılıyor, olmazsa, iş kalıyor. Yani bir ön hazırlık yapılmamış, senaryo, mekân, oyuncu belli değil!"*

Siz bakmayın, al gülüm ver gülüm, karşılıklı pohpohlamalara; *Yeşilçam* sineması 'lümpen' bir sinemadır, ne doğru dürüst işçileşebilmiştir, ne de burjuvalaşabilmiş: Yarı kırsal değerlerle, 'gecekondu' kuşağında oturuyor, yani 'arabesk.' En 'ilerici' filmlerinde bile, geçen yüzyıldan 'müdevver' ağır bir melodram mimarisi ağır basar; dahası, koyu bir 'feodallik', bayat bir kâtip Türkçesi! Hele altyapısını hiç sormayın, bir felaket! Otuz yıldır 'ciddi' sermaye zırnık yatırım yapmamıştır; yapsatçı, 'marjinal' bir sermaye ortalıkta cirit atıyor; bu yüzden endüstrileşememiş, hâlâ daha ne çağdaş stüdyo, ne elverişli plato, ne dişe dokunur bir iş örgütlenmesi!..

Diyeceksiniz ki, ya 'büyük ustalar?' Vallahi, günahları boynuna, şu artık hepimizin yaka silktiğimiz *'Yeşilçam şablonu'*nu, biraz da o 'büyük ustalar' oluşturmuştur. Kısmen *'star'* kaprislerine uysalca boyun eğerek; kısmen de, 'tedavülden kalkalı' yıllar olmuş bir *Mınakyan* duyguculuğuyla, çıplak bir yoksullukçuluğu *(miserabilisme)* ha babam senaryolaştırıp filmleştirerek!..

Ne? İnsafsızlık mı ediyorum? Şu sıralar Türk filmleri *Avrupa*'da ödül üzerine ödül mü kazanıyor? İyi, bir de oraya göz atalım.

Ayıptır söylemesi, yabancı basını biraz izlerim ben, 'sükseli' filmlerimiz konusunda benim okuduklarım, bizim basına aktarılanlara daima uymuyor. Ödüllere gelince, diyeceğim şu ki, belirli ilişki raylarına oturtulmuş bir filme ya da romana ödül kazandırmak, oralarda bir at, bir deve değildir. Hele o film ya da roman, *Türkiye* gerçeğini inanılmaz olumsuz merceklerden süzüp de aktarırsa!

Ayrıca ben ne konuşup duruyorum, konuyla ilgili olarak, bakınız değerli rejisör *Halit Refiğ* neler yazmış: *"...yurtdışında genç Türk sinemasına gösterildiği bildirilen büyük ilginin, yurtiçinde neden dikkate değer bir etkisi olmadığı düşündürücüdür. Okuduklarımıza bakılırsa, son yıllarda, Avrupa'da festivallere katılıp da oradan madalyasız dönen hiçbir Türk filmi yoktur. Peki neden bu başarıya rağmen bu filmler, Türkiye'de gösterilecek salon, seyrettirecek seyirci bulmakta zorluk çekmektedirler? Neden bu filmler, hep piyasa dışı kaynaklarla yapılabilmekte, piyasa yapımcıları, işletmeciler bu tarz filmler istememektedir? Bunu sansür korkusu ve siyasi baskılarla açıklamak mümkün değildir. Siyasi tavrını bildikleri halde piyasa prodüktörleri ve işletmeciler, her şartına razı olarak bazı yönetmenlerin kapısında elpençe divan dururlardı. Çünkü, filmlerinin seyirci tarafından mutlaka beğe-*

nileceğine güvenleri vardı. Önemli olan o yönetmenlerin siyasi kişiliği ve eylemleri değil, para kazandırmadaki garantisi idi. Genç sinema hareketi, bütün bedava reklam kampanyalarına rağmen, bu garantiyi sağlayamadığı için, Türk sinemasının kaderinde etkili olamadı."

Aslında yeni sinema kanunu tasarısı, işte bu iki taraflı çıkmaz üzerine geliyor; geliyor da, objektif çözümler, geçerli çareler getiriyor mu? Yooo!..

ŞİFAHİLİK İLLETİMİZ

4 Ekim 1983

Romandan da hatırlıyorum ama, gözümün önünden gitmeyen *Marc Donskoi*'nun çevirdiği filmdeki o sahne: Genç *Peşkov (Gorkiy), Volga* üzerindeki gemilerin birinde, aşçı yamaklığı etmektedir; ustası, ona kitap okutup dinlemeye meraklı bir ihtiyar; en çok da *Gogol*'ün, *Tarass Bulba*'sını seviyor. Böyle bir okuma sonunda, kitabı delikanlının elinden alır, ışığa tutup harflere bakar; kâğıt üstündeki bu siyah işaretlerden, onu bunca heyecana düşüren maceraların nasıl olup da oluştuğunu merak ediyor, handiyse sihir atfediyor onlara.

Ninem de kitap okutup dinlemeyi severdi: Osmanlı *İzmir*'inin yetiştirdiği bir kadın; çatır çatır Rumca konuşur, ama okuyup yazmayı bilmez. Kızlığında anneme okuturmuş, ortaokulun ilk sınıflarındayken, ben de okudum. İnanılmaz bir dikkat ve merakla dinlerdi. Unutmazdı da. Bağda mıydı? *Menemen*'deki evde miydi? Tam çıkaramıyorum; gaz lambasının yorgun sarı aydınlığında, çepçevre otururduk; o, inanılmaz bir çabuklukla bir yandan 'piçilya' örer, bir yandan romanı izlerdi; öbürleri, teyzem yeğenlerim, ya kanaviçe işlerler, ya bağdem ayıklarlar...

Düşünüyorum da, o kadar zeki ve uyanık bir kadın olduğu halde, acaba niye, 'yeni harfleri' olsun öğrenmeye heves etmedi? Dinlemeyi, okumaktan çok sevdiğinden mi?

Sir Charles Eliot'ın *"Avrupa'daki Türkiye"*sini okuyorum. Kitap 1900'lerin başında *Londra*'da yayımlanmış, yazarın önceki *Türkiye* izlenimlerini içeriyor. Türklerden söz ederken, birden çarpıldığım şu cümle:

"...bütün Şarklılar, hususiyle Araplar, güzel konuşma ve yazının fazla anlaşılır olmasını istemezler. Hiçbir Türk, Türkçe yazılmış bir kompozisyonu anlamadığı için utanmaz. Türkler edebiyatı ve yazmayı, günlük hayatın bir parçası olarak kabul etmezler. Türk kendisine anlattığınız bir hikâyeyi anlar. Bir iş konusunu ağızdan anlattığınız zaman kavrar. Ama bir kitabı yahut mektubu, kendinin yazamayacağı bir şey olarak kabul ettiği için, sadece umumi havayı anlar, derinine pek inmez."

Adama iftira etmiş diyebilir miyiz? 1942 yılının Eylülünde, *Yürüyüş* dergisinde, *Çaloğlu* imzasıyla yazan şair, bu tespiti şöyle şiirleştirmiştir: *"Beraber okurduk / gazetemizi Abdüsselâm'la / Daha doğrusu / ben okurdum / o sonuna kadar dinlerdi / ve sonra 'ne yazıyor beyim?' derdi / Gülüşürdük Abdüsselâm'la!.."* Pek ünlü sanatçılarımızın pek önemli eserleri; pek mahir işadamlarımızın, pek ciddi raporları; başkalarından, 'okuyup anlatıvermelerini' istemeleri meşhurdur. Ben durup dururken, 'biz şifahi milletiz' demedim. İyi de, neden şifahiyiz acaba?

Feodal/ümmet toplumunda, yazıp çizmek halka değil, 'ulemaya' aittir. Üstelik, *Sir Charles Eliot*'ın sandığı gibi, bu yalnız 'Şark'a mahsus sayılamaz; çünkü, onların bölgesinde de okuma yazmanın 'gündelikleşmesi', sanayi devriminden sonra gerçekleşiyor; yani feodal/ümmet toplumu, yerini burjuva/millet toplumuna bırakınca! Bizde de öyle olması, doğal sayılmamalı mı? Okuma yazmanın gündelikleşmesi, milletin 'şifahilikten' kurtulması için, sanayi devrimini başaracaksın!

Orada bir engelle karşılaşmışız ki, önemi küçümsene-

mez! Gelişmiş ülkeler o geçiş aşamasındayken, en güçlü iletişim aracı olarak, ellerinde kitap ve gazete var, ikisi de yazılı; oysa bizim gibi 'geçiş aşamasına' biraz tehirli gelenler, radyo, teyp, televizyon, video gibi daha müthiş *media*'lara sahip oluyorlar; bunlar, yapıları gereği, 'şifahi'; *Mac Luhan*'ın deyimiyle, alfabenin dışında! Ne dersiniz, milletçe okuma yazmayı pek ciddiye almayışımızda, bunun da etkisi olmasın?

Çünkü kitabı pahalı bulanlar, bakıyorsun, renkli televizyonu, videoyu sırtlamış, evine götürüyor.

TV'DE DANSÖZ...

27 Aralık 1983

Türkistan'da bunlara 'beççe' denirmiş, yani ucu *Asya*'ya uzanıyor; bizim buralarda, erkeğine köçek (tavşan), dişisine çengi denilirdi; *Tanzimat*'ta irade-i seniye ile yasak edilinceye kadar (aslında edildikten sonra da), helva sohbetinden sünnet düğününe, oturak âleminden Ramazan eğlencesine kadar, seyirlik oyunlarımızın gözdeleri olmuşlardır.

'Kol' düzeniyle çalışırlarmış. Her kolda, 'sarı çizmeli' bir kolbaşı oluyor, bir de yardımcısı; bir düzine kadar çengi (ya da köçek), 'sıracı' adı verilen dört kişilik çalgı takımı, ayrıca yardakçılar, aynacılar vs. Eski *İstanbul* hayatını anlatan *Balıkhane Nazırı Adil Bey*'e göre, çengiler, *'göğsü yarım açık olmak üzere tül gömlek, üstüne pullu kadifeden camadanlı eteklik giyip, bellerine sırma kemer takarlar*'mış! Sıra oynamaya gelince, *'önce kolbaşı hanım iki eliyle temanna ve maiyeti de ona uyarak avuçları içinde tuttukları çalparaları birbirine çarparak ve çıkan ses ile şarkının usulünde tempo tutarak, ortada devir yapıyorlar.'* Bu devre 'ağır ezgi' deniliyor, oyunun birinci faslıdır.

İkinci fasıl, parmaklara zil takılmak suretiyle icra ediliyor. Artık kolbaşı hanımla yardımcısı oyuna çıkmayacak, raksı oyuncubaşı yönlendirecektir. *'Göbek atmalar, topuktan çatmalar, omuzdan titremeler, hep bu fasıldan itibaren icra edilir.'* Üçüncü fasıl, 'tavşan' raksı: 'Tavşan' dedikle-

ri, çenginin erkeği değil mi, bu fasılda *'erkek biçimi kovalı şalvar ve o renkte dar camadan ve başlarına dal fes giyip, beline şal kuşanıyor'*, bir bakıma 'erkek kılığında' dans ediyorlar; parmaklarında yine zil. Dördüncü fasıl, şarkı faslı: Güzel sesli çengiler, 'sıracılara' gelip yan yana oturacaklar, 'hanendelik' edeceklerdir. *'Mükemmel bir küme faslı icra ediliyor.'* Arkasından da, yarı ortaoyunu diyebileceğimiz, bazı oyunlar: 'Kalyoncu oyunu', 'hamam oyunu' vs.

Metin And, çeşitli kaynaklardan topladığı ünlü çengileri, şöyle sıralamış: *"...III. Ahmet çağında Sedef Zehra, Benli Hacer, Zilkıran Kamer, Fidan Ayşe, Kelebek Fıtnat. III. Selim çağında Saçlı Sümbül, Kemankeş Eda, Zülüflü Hatice, Yandım Emine. 19. yüzyılda ise, Tosunpaşa, Hayriye, Hancı kızı Zehra, Küçükpazarlı Naile, Aksaraylı Makbule, vs."*

Diyeceksiniz ki, çengileri söyleşmek de nereden aklına geldi? Bakın nereden: Her yılbaşı televizyon ekranına çengi çıksın mı çıkmasın mı, handiyse ulusal sorun oluyor. *TRT* ekranında çengi oynatmayı, 'çirkin bir alaturkalık' sayıp ayıplayan kibarımız çok; siz bakmayın frakla, smokinle başladıkları en alafranga 'partileri' şakır şakır çiftetelli oynayarak bitirdiklerine, böyleleri ekranda çengi görmek istemezler! Ne hikmetse, çokluk, davayı kazanırlar da! Bazılarımız çenginin ekrana çıkmasına karşı değil, kılığına kıyafetine, bazı figürlerinin cinselliğine takılıyor: Sanki *rock* şarkıcıları, *Güney Amerika* dansçıları, daha edepli kılıklarda çıkıyorlar, figürleri de hiç cinsel değil! Nihayet bazılarımız, açıkça oynamalarından yanadır, hem de sadece yılbaşından yılbaşına, senede bir gece değil, ciddi raks programları olarak, sık sık.

Ucu ta *Asya*'ya uzanan raks geleneğimiz, bunları haklı çıkarmaz mı? Soruna, niye çağdaş dansçılarımız el atmasınlar? Geleneksel, dört fasıllık çengi kolu oyun düzeni, çağdaş koreografi çeşitlemeleriyle, hele işin içine televizyonun ina-

nılmaz zenginlikteki renk, ışık, ses ve hareket imkânları karışırsa, kimbilir ortaya nasıl soluk kesici bir seyir çıkarırdı? Oysa önümüzdeki yılbaşı gecesi ekrana çıkacağını işittiğimiz üç çengimizin, denetime takılıp takılmayacağından emin değiliz.

Müzikholde mi? İlahi, piyasada onları –keferenin taktığı adla– 'oryantal' diye ilan etmeyi, çağdaşlık sanıyorlar. Ne hallere düştük!

YANLIŞ 'İLERİCİLİK'

22 Ocak 1985

İsmi lazım değil, kişilerle bir alıp veremediğimiz olmadığından, önemli de değil; sadece, 'ilerici' sayılan bir yazar olduğunu belirteyim; işte bu 'ilerici' yazar, bir Türk filmini eleştirirken aynen şunları yazıyor:

"...Kent filmi tavrıyla köy filmi yapmak, bizce hayli yürekli bir çıkış. Filmin iş yapmamasına ise, yapımcısını bilmem ama, Tuna (yönetmeni) üzülmesin. Çünkü, özellikle bu mevsim, seyircimizin, nedendir bilinmez, filmlerin kalitesiyle tam anlamıyla ters orantılı giden beğenisi, en azından bu filmin de 'iyi' bir film olduğunu gösteriyor..."

Arif olan anladı ya, bir de ben özetleyeyim; demek ister ki bu adam, 'nedense' bizim seyircimiz, yani halkımız, 'iyi'den anlamaz, kötüye rağbet eder; o ki bu filme rağbet etmemiştir, şu halde bu film iyidir. Siz yeryüzünde bu mantıkla film eleştirecek, başka bir 'ilerici' yazar; bu yazıyı yayımlayacak, başka bir 'ilerici' gazete bulabilir misiniz? Aristokratından faşistine, bir sürü 'seçkinci bürokrat' yazar, 'seçkinci bürokrat' gazete bulabilirsiniz ama, bir tek 'ilerici' gazete ve yazar bulabileceğinizi sanmıyorum. Nedeni, çok basit, 'ilericilik' kavramı, handiyse otomatik olarak 'halkçılık' kavramını içeriyor; 'halkçılık' ise, halkın zevkine, en azından saygı duymayı; eleştirirken bile, ona saygıyla yaklaşmayı gerektirir.

Peki, niye bizde böyle oluyor?

Benim oldum olası 'seçkinci bürokrat' diye adlandırdığım bu 'komprador' aydın türüne, *Emre Kongar, "Türkiye'nin Toplumsal Yapısı"* adlı eserinde, 'devletçi seçkinci' diyor; ona göre, kökü *Tanzimat*'a kadar uzanan, oluşması pekâlâ 'Batılılaşma' düşüncesine bağlanabilecek olan 'devletçi seçkinler'; seçkincidirler, çünkü *'Osmanlı bürokrasisi kendi içinde ve kendisi için bir sınıf olma niteliğini kazanmıştır, ayrıca bürokrasinin bu eğilimi boynu eğik büyük kitleler tarafından da pekiştirilmiştir.'*

Peki ya bu *'devletçi seçkinci'* aydınların genel nitelikleri? *Profesör Kongar,* onları şöyle sıralamış, ibretle okuyunuz: *"...Bunlar, baskıcı bir tutum içindeydiler. Halktan gelebilecek desteği yok sayıyorlar, hatta istemiyorlardı. (Aslında pek çok düşüncelerini halka rağmen uygulamak istiyorlardı). İkinci olarak, Batı tipi toplum modeline inanıyorlardı. Batı'dan pek çok düşünce ve kurum almışlardı. Üçüncü olarak, ekonomik faaliyetler kadar, toplumsal ve kültürel hayatın da, devlet tarafından denetlenmesinden yana idiler. Bütün bu nedenlerle kendilerine 'devrimci' ya da 'ilerici' gibi adlar yakıştırmışlardı. Gerçekten başardıkları ise, halkın devlete bütünüyle yabancılaşmasıydı. Aynı zamanda, bölük pörçük yenilikler yoluyla, yabancı düşünce ve kurumları da, aralarında tutarlı bir bağlantı olmadan topluma sunduklarından, Osmanlı düzeninin bir an önce çöküşüne de yardımcı oldular..."*

Ne kadar açık seçik ve aydınlık!

Gerçekte, Cumhuriyet *Türkiye*'si, özellikle tek parti diktası döneminde, aynı türden 'devletçi seçkinci' aydınların sultasını yaşamış; o aydın kuşağından, sonraki aydın kuşaklarına, 'ilerici' tavrı, aynı bürokratlık ve seçkincilik eğilimleriyle, intikal etmiştir. Etmese, bunca yıl sonra, kendini 'ilerici' saydığına hiç şüphe olmayan bir yazar, bir film değerlendirir-

ken ciddi ciddi halkın ona rağbet etmemesini, 'yüksek kalite belirtisi' olarak alabilir miydi? Oysa bu tutum, halkla aydının üretimde ve kültürde birbirinden ayrı, birbirinden kopuk olmasıdır ki; ilk elde, aydının halka kılavuzluk etmesi imkânlarını torpiller, sonra da, halkın aydına düşman olmasına yol açar.

Türkiye gelişiyor, bu yanlış 'ilericiliği' de süpürecektir.

TERSLİK YOK MU?

2 Nisan 1985

Yahya Kemal söylemiş: *"Türk'ün İslamlaşmasında Fars ağırlığı, Arap ağırlığından fazladır"*; gerekçesini yabana atamazsınız: *"Türkler, Müslümanlık tabirlerinin bile, Arapçasını değil Acemcesini kabul ettiler: Resul yerine Peygamber, savm yerine oruç, salat yerine namaz, vuzu yerine abdest vs..."*

Şaşmalı mı? Oğuzlar *İran üzerinden Rum*'a akmış; *Selçuklu* aşamasında elbette Acem, *Osmanlı* aşamasında ise elbette Bizans ve Arap ağırlığı duyulacak! Bilmem bundan mıdır, nedense oldum bittim ben Rumi'yi *(Anadolu ve Rumeli Türkünü) Osmanlı*, Azeriyi (her iki *Azerbaycan* halkını) daha çok *Selçuklu* sayarım.

Zamanla *Osmanlı Batı*'da *Yunan/Latin* kültür duvarına; *Selçuklu* (Azeri) ise *Kuzey*'de *Bizans/Rus* kültür duvarına çarpmıştır, çarpmıştır ya, tepkileri farklı...

Diyor ki: *"...daha önce Nesimi'nin hayatı ile ilgili bir eser yapmıştık; sonra o, '1001 Gece Masalları'nı yazdı* (İstanbul'da sahneleniyor); *son eseri, Nizami için yazdığı bale müziğidir."* Bunları diyen *Azeri* koreograf *Naila Nazirova (Naile Nazır)*, sözünü ettiği de *Azeri* besteci *Fikret Amirov (Fikret Amir)*. Hayır, yanlış okumadınız: *Fikret Amirov, Nesimi* ve *Nizami* üzerine müzik bestelemiş; hadi, şimdi utanmayı bırakın da sorun, kimin nesi kimin fesiymiş, bu *Nesimi* ile *Nizami!*

Nesimi (?-1404), ünlü *Hurûfi* mezhebinin kurucusu *Fazlullah-ı Hurûfi*'nin halifesi; *II. Murat*'ın devr-i saltanatında, rivayet *Anadolu*'da *Hacı Bayram Veli*'yle kavuşmuştur; ölümü *Berkukoğlu Nasırüddin Ferec*'in devr-i saltanatına tesadüf ediyor. *Nizami*'yse, *'Genceli'* diye maruf (1150-1214); Doğu edebiyatındaki *Hamse* (beş mesnevi) türünün öncüsü; erbabı, iki bin beyitlik divanını anlata anlata bitiremiyor; ayrıca *'Leyla ile Mecnun', 'Hüsrev ile Şirin'* gibi halk efsanelerini mesnevi olarak, ilk o kaleme almış; dahası, *Ali Şir Nevai, Fuzuli, Nabi* ve *Şeyh Galip* üzerinde yaman etkisi var.

*"1001 Gece Masalları"*nda, *Sinbad, Morcihan* vb.'ni zemin ve zamana uygun, bir müzik ruhuyla canlandıran *Fikret Amirov, Azerbaycan/Selçuklu* ümmet kültürünün ululanını, heyecan ve yetenekle çağdaş *Azeri* kültürüne kazandırıyor. Üstelik nerede, resmi ideolojinin *athée* (tanrısız) olduğu bir Sovyet ülkesinde; şundan ki, ileri kültür sentezlerinin, geçmiş tabanının yeniden değerlendirilerek üretileceğini anlamış!

Bizim adımız laik, Müslümanlık dendi mi mangalda kül bırakmayız; oysa opera ve bale sanatımızda *Adnan Saygun, Ulvi Cemal, Hasan Ferit* vb. gibi *Osmanlı*'dan 'müdevver' emektarları saymazsak (iyi kötü sentez denemeleri olmuştur); 'atılım'a kalkışan 'ikinci kuşak', eserlerine kahraman olarak, bula bula *Van Gogh*'u, *Gılgameş*'i, *Midas*'ı bulmuştur. Hele balemiz, büsbütün zavallı; ulusal tavırlı eserleri, sahnemize yabancı (galiba *Azeri*) koreograflar kazandırıyor.

Tarihine kim daha doğru eğiliyor? *Selçuklu*'nun 'kuzeyde kalan' torunları mı; yoksa *Osmanlı*'nın 'laik ve demokrat' torunları mı?

Cevap sizin.

Nazi ordularının *Kafkasya*'da cirit attığı günlerde, *Ankara*'da *Saraçoğlu* çevresi *Rusya* Türklerini kendilerinden

sayar, Almanlarla bazı tasarılar geliştirirmiş; *Von Papen, Berlin'e* 5.8.1941 tarihli 'gizli' şifresinde, şu okudukça tüylerimi ürperten satırları yazmıştır:

"...(Ankara'nın) planları, Doğu Türklerinin arzularına uymamaktadır: Onların kanısınca, Türkiye'de yaşayan Türkler, gerçek Türk folkunu kesinlikle kaybetmişlerdir. (...) Bakû'da bunlara, Türkçe konuşan levantenler gözüyle bakılmaktadır ki, kendileriyle ne kadar az ilişkiye girilirse o kadar iyidir..."

DÜNYADA MEKÂN

30 Nisan 1985

Siz ne söylüyorsunuz yahu, şehirler kayboluyor, koca koca şehirler; hanları, kervansarayları, çeşmeleri, tekkeleri, medreseleri; –ve en önemlisi– ağır çınarları, yumuşak ve ağırbaşlı dutlarıyla, varlığını nasılsa koruyabilmiş ahşap evler, yani mahalleler. Yeni bir olay sanmayın, ha! *Dersaadet*'te, *Hatice Sultan, Beşiktaş Sarayı*'nı; *III. Selim, Kasrını, Mimar Melling*'e; *Pertevniyal Sultan* adını taşıyacak camii *İtalyan Mimarı Montani*'ye yaptırdığında, kurt çoktan elmaya girmişti. O kadar ki, *III. Selim*'in *Melling*'e *'Sermimar-ı Padişahı'* unvanı vermesine iki parmak kalır, yani herif *Koca Sinan*'ın koltuğuna oturtulacak!

Cumhuriyet, şehirleşmeyi, park açmak, heykel dikmek anlamıştır; hele bir asfalt çekip, iki yanına 'kübik' evler oturttun mu, tamam. Öncekine eklenen bu taklitçi anlayışın, 'dehşetengiz' sonucu nedir bilir misiniz? *İstanbul*'un siluetinden camileri ve minareleri kaldırınız, bir Türk şehri olduğunu anlayamazsınız. Oysa bütün katedrallerini ve çan kulelerini kaldırsanız da, Fransız şehirleri Fransızlıklarını, İngiliz şehirleri İngilizliklerini bağırırlar. Bu sivil mimaride, ümmet dönemi sentezinin korunması kadar, millet dönemi mimarisinin –yeni koşullara göre, elbette yeni tekniklerle– yine ondan üretilmesi değil midir?

Bu sayededir ki kim istese günümüzün *Paris*'inin her-

hangi bir köşesinde, rahatça geçmiş yüzyıllara ait bir filmden sahneler çeker, kimse de yadırgamaz; oysa biz, *"Kartallar Yüksek Uçar"* için 1950 *İzmir*'inden doğru kesit verebilecek nitelikte sokak bulamadık. Şu günlerde, geçmiş yüzyıllara ait *İstanbul*'da bir fotoroman çeken ekip ise, atmosferi gerçekçi kılacak görüntüyü sağlayabilmek için, deveye hendek atlatıyor.

Ulusal mimari teşebbüsü olmamış değil, galiba yanlış olmuştur: Öncüler, dini mimariden hareket ederek, sivil yapılar düşünüyorlardı: Kubbeli banka merkezleri, borsa sarayları, bu yanlıştan doğmuştur. Tashih edilemeden 'kübiklik' bastırmasın mı, üstelik *Reich* mimarisinden esinlenen tumturaklı bir *Nazi* 'kübikliği'dir bu; 'tahribatını' savaş ertesinde anlar gibi olduksa da, güneş ülkesi *Türkiye*'ye, bulut ülkelerinin sırf cam duvarlarını aktaran 'ilerici' mimarlarımız, hâlâ mebzuldü. *Safranbolu* evleri, *Kula* evleri, *Amasya* evleri 'uyanışı', daha çok yeni: Türk/Osmanlı mimari sentezinin gerçekte fevkalade zengin bir *composant*'lar bileşkesi olduğunu nihayet anlayacak; bu anlayışla, hem eski bileşkeden ölüme terk ettiği ne kalmışsa kurtaracak, hem de yeni yapacaklarını o tabana yaslanıp da yapacaktır. Çünkü, *Prof. Doğan Kuban*'ın dediği gibi, *"taklit etmek ve ödünç almak doğru değildir. Koruma, İslam ülkelerinde kent planlamasının önemli bir parçası haline gelememiş, bunun sonunda da kentlerin tarih çekirdeklerinin tahribi sonucu kent dokusu tümüyle yok olmuştur."*

Onun içindir ki, bu iş gecikecek; görür görmez Türklüğünü fark edeceğimiz şehirlere, belki önümüzdeki yüzyılın ilk çeyreğine doğru ulaşacağız. Çünkü ulusal şehircilik, nihayet bu basit özettir: Çek şehirlerini Flaman şehirlerinden, İspanyol şehirlerini İsveç şehirlerinden –daha kartpostallarda görür görmez– ayırabiliyor musunuz, ayıramıyor musunuz? Rastgele resmi çekilmiş, adı saklı bir şehrimizi, herhangi bir

Yakındoğu şehrinden ayırmakta güçlük çekiyorsanız, katedilecek daha epeyce yol var demektir önümüzde.

Belki bu yüzden, içimin hanidir 'hicranı' olan, *İstanbul* çeşmelerinin onarılması teşebbüsü, beni çocuk gibi sevindirdi. Sabahları, görmüş geçirmiş *Valde Çeşmesi*'nin iskele kurulmuş hali, yüreğimi bir hoş ediyor. Siz bakmayın fazla 'alafranga' aydınlarımıza, Arap ülkeleriyle belediyenin girişti-ği İslam eserlerini koruma gayreti de, gericilik filan değil, geleceğin ulusal mimarisine, düpedüz sağlam bir taban oluşturma çabası!

ÇUVALDIZI KENDİMİZE...

16 Şubat 1986

Adamın 'yaratıcılığına' parmak ısırırlardı: Her mevsim, en çok 'iş yapan' filmlerin en beğenilen sahnelerini 'not edermiş'; ertesi mevsim, bu sahneleri vagon gibi birbirine ekleyip, 'lokomotif' bir yıldızın ardına takıyor: Başarılı bir film 'yaratmıştır.' Yirmi küsur yıllık hikâye! Yaratıcılıkla ilgisi yok, 'alaturka' bir kurnazlık, utanılacak bir taklitçilik; en önemlisi, muhayyele kıtlığı! Ama beterin beteri vardı: Sulu bir ecnebi melodramını, plan plan kopya eder; piyasanın o sırada gözde olan yıldızlarıyla, yeniden çekerlerdi; şimdi video filmlerinde, sanırım aynı şeyi yapıyorlar. Bu tür sinemada 'yerli' olan, sadece diyalogların yapışkan duygusallığı ve lümpen bayağılıdır, yaratıcılığı, kim kaybetmiş de onlar bulmuş?

Yeşilçam'ı benzer 'yaratıcılıklar' batırdı. Yaratıcılığın mutlaka orijinal (özgün) bir bileşim (sentez) olduğunu, kesinlikle anlayamadılar. Bakıyorum da, *Bâbıâli*'nin üçüncü kuşak müteşebbisleri de anlayamıyor. Reklam kıyamet 'lanse edilen' genç dergi ve gazeteleri görüyor musunuz? Hayrettir, hemen hepsi ecnebi bir dergi ya da gazetenin ya tıpkıbasımı, ya benzeri; şu farkla ki, asılları çıktığı ülkelerde ortalığı yıkmış, başarılı mı olmuş; bunlar tam tesine, saman alevi gibi bir parlayıp, bir sönüyorlar. Son iki yıldır bu yolda çarçur edilen milyonlarla, ülkenin koşullarına uygun kimbilir

kaç 'mevkute' çıkarılabilirdi? *Yeşilçam,* orijinallik ve sentez ne demektir nasıl anlayamadıysa; genç *Bâbıâli* de orijinalliği, yurtdışında görüp sevdiğini, Türkiye'de üretmek sanıyor; o da aldanıyor: Müslüman mahallesinde salyangoz satmaktır, yaptığı; tabii, zarar ziyan, batıyor! Çünkü 'ufuksuz'durlar, ülkelerinin koşullarını, bu koşulların gerektirdiği sentezi hiç düşünememişler; o yüzden de, yayınları Türkçeye çevrilmiş ecnebi dergisi oluyor, meraklısı derseniz, sadece komprador alafrangaları, onlar da kaç kişi?

Aynı ufuksuzluk, gündeme getirilen konularda görülmüyor mu? Geçen gün derginin biri sordu, *Abdülhamit* hakkında ne düşünürmüşüm? Yahu nedir, *Türkiye* hâlâ geçen yüzyılın sorunlarını tartışacak kadar, yaratıcılıktan yoksun mu? Hâlâ *Fikret/Akif* tartışması, hâlâ *Abdülhamit,* hâlâ müstehcenlik vs... Şekilde, gelişmişlerin yayın organlarına özeniyorlar; muhtevaya sıra geldi mi, ülkenin acil gelişme sorunları yerine, gelsin çoktan tedavülden kalkmış çekişmeler, ya da *Bağdat*'tan döneceği kesin yanlış hesapların, suni teneffüsle yaşatılma çabaları.

Aydınlarımız iki yüzyıldır, yaratıcılığın mutlaka orijinal bir sentez başarmak demek olduğunu öğrenmeliydi! Sanatta da, bilimde de, teknolojide de, şaşmaz gerçek bu: Yüzyılın gerçeği!

Ulusal koşulların (objektif) bilincine varıp, bu bilinçten farklı (sübjektif) bir projeksiyon yapacaksın; sentezin, ulusal koşullara yaslandığı, onların mahsulü olduğu için ulusal (yani yerli); kişisel bir yorum özelliği taşıdığı için farklı (yani sübjektif, yani orijinal) olacak! Tabii bu, çok şey gerektiriyor: Önce objektif koşulları bileceksin; neyi mi, tarihini, iktisadını, sosyolojini, arkasından sübjektif yorumlama gücün, aklı bireysel açıdan kullanma becerin, devreye girecek; farklılığını, yeniliğini sağlayacak olan bu, keferenin falan ya da filan dergisini, mizanpaj özel-

liklerine varıncaya dek taklit etmek değil, nihayet projeksiyon yapabileceksin, demek ki muhayyelen olacak, olmakla kalmayıp, çeşitlemeyi başaracak! Yapamadığımız budur: Çoğumuz ya dışarıda okuduğumuzdan, ya içerde dışarısını yaşadığımızdan, 'yerliliği' –*Yeşilçam gibi*– 'bayağı olmak' sanıyor; bayağı olmamaksa, hangi ecnebi ülkenin kültürünü soluduysak, o ülkenin standartlarına uymak; bunun ne vahim yabancılaşmalara yol açabileceğini düşünemiyoruz; fakat, başarısızlıkların hatırlattığı gerçek, acaba bundan başka bir şey mi?

Basın, televizyon tarafından, zaten yeterince hırpalanmaktadır; ikinci kanal geliyor, o da yeni bir darbe; genç müteşebbisler, halkla bütünleşebilen yayın organları çıkarabilmek için, sadece sermaye sahibi olmanın yetmeyeceğini anlasalar iyi olacak! Bayağılıkla yabancılaşma arasında, yaratıcı olmak diye, başka bir şey var!

dilin kemiği var

DÜZELTİLECEK İLK YANLIŞ

1 Şubat 1982

Cumhuriyet çocuğu değil miyiz, üç aşağı beş yukarı, hepimizde şöyle bir iç üzüntüsü vardır: Türktür de, *Mevlana Celâleddin Rumi*, neden ünlü *"Mesnevi"*sini Farsça yazmıştır? Türktür de, *İbn Sina*, neden Araba benzer bir ad seçmiş, eserlerini Arapça yazmıştır.

Örnekler çoğaltılabilir, üzüntünün temeli değişmez: Batı Türklerinin (elbette Doğu Türklerinin de), Müslüman olurken, Araplardan sadece dini alacak yerde, dili de alması; bu kadarla da yetinmeyerek, daha önce Müslümanlığı benimsemiş İranlılardan Farsçayı ödünç istemesi! Bizim çocukluğumuz Arap Acem etkisini kötülemekle geçmiştir. Pek açıkça söylenmiyordu ya, önünde sonunda, bu yanlıştan da padişahlar sorumlu tutuluyordu.

Sonradan 'dil devrimi' adı verilen, Türkçenin arılaştırılmasında, bu inanışın etkisi büyüktür. Sanılır ki, Türkçe Arapçanın ve Farsçanın açık saldırısına uğramış, etki alanlarına düşmüştür; ne yapıp yapıp, onu kurtarmak, bağımsızlığını geri vermek lazımdır. Bu saptamada bir doğru yatıyor, bir de yanlış: Önce doğruyu görelim: Ümmet toplumundan millet toplumuna geçerken, Türklerin de ulusal dillerini araması doğaldır, hatta zorunludur. Elbette dillerini bağımsız kılıp, bütün özgünlüğüyle kullanmak isteyeceklerdi. Yanlış olan, Arapça ve Farsçanın Türkçeyi zaptettiğini sanmak!

Kurtuluşu, ne pahasına olursa olsun, bu dillerin kelimelerinden dilimizi arındırmakta görmek!

Neden mi? Bunu bilmeyecek ne var: Ümmet toplumunda, din dili geçerlidir de ondan. Bütün toplumlar, ümmet aşamasında iken, bağlı olduğu dinin 'resmi' dilini benimsemiştir. Birçok insan topluluğunda, bu, öz dilini unutmak derecesine varır. Çok şükür Türkçede böyle olmamıştır, olmamıştır ama, elbette din dillerinden sürüyle kelime, kullanılan Türkçeye geçmiş, bunların büyük bir kısmı yerleşmiş, Türkleşmiştir.

Fakat önce, olayın evrenselliğini bir görelim.

Eğer bir saldırı söz konusuysa, Arapçanın hışmına uğrayan, sadece Türkler olmamıştır. Müslümanlığın hızlı döneminde, Afganistan'dan Endülüs'e kadar geniş bir alanda, bütün kavimler Arapçayı bilim ve edebiyat dili bellemişlerdi. Hangi ansiklopediye el atarsanız görürsünüz ki, Arapçanın yaygınlaşmasıyla Müslümanlığın yaygınlaşması paralel yürür. O kadar ki, Kuzey Afrika halkları sonunda Arapçayı anadil bellemişler, Afrika içlerinde bazı siyahi kavimler Arapça konuşmaya koyulmuşlardır.

Hal böyle olunca, o dönemde yetişmiş Türk ulemasının adını Araba benzetmesinde de, Arapça yazmasında da hiçbir gariplik olmaz. Şimdi siz adı *Ali Sina* olduğu halde *İbn Sina*'nın bu imzayla *"Kitab-üş-şifa"* diye eser yazdığı için üzülüyor musunuz? Vazgeçin canım! Aslen Nişapurlu bir İranlı olan (Evet, İranlı) *Nasreddin Hüseyin bin Muhammed* de (13. yüzyıl) *İbn Bibi* diye imza atıyor, kitabına da şu adı koyuyordu: *"El-evâmir-ül-alâiye f'il-umûr-il-alîye"*! Söylemeye hacet var mı, Farsça gibi işlenmiş bir dili olduğu halde, *İbn Bibi* bu eserini Arapça kaleme almıştı. Hadi bir örnek de öteki uçtan vereyim: Endülüslü *Süleyman bin Yahuda* (11. yüzyıl) hem ünlü bir şair, hem önemli bir filozof, hem de bilim adamıdır. İspanyol Yahudisidir aslında, fakat *İbn Ceb-*

ron diye imza atıyor, en önemli eserini Arapça yazdıktan başka, *"Kitab-ül ıslah-ül Ahlak"* diye bir ahlak kitabı yazıyor, o da Arapça...

O zaman görülen nedir? Müslümanlığın egemen döneminde, kökeni ne olursa olsun edebiyatçı ve bilim adamları o dille yazmakta, o dille imzalamaktadırlar. Bu bakımdan Türk şairlerinin Arapçadan Farsçadan yararlanması, Türkçenin hor görülmesinden çok, ümmet toplumu koşullanmasının bir gereğidir. Bunun böyle olduğunu anlamak için, sanırım, Hıristiyan toplumlarına da bir göz atmak yararlı olacaktır.

Lisede, *Erasmus*'un ünlü *"Deliliğe Övgü"*sünü okumuştum. O tarihte, yazarı sevdimse de, kimliğini pek çıkaramıyorum: Latince yazmasına, bir Latin adı taşımasına rağmen, gerçekte Hollandalı olduğunu bilmiyorum. Rotterdamlıdır. Latince adından da bellidir bu, *Desiderius Roterada-mus Erasmus! "Deliliğe Övgü"*nün adı da, Latincedir: *"Emonomium Morias Sen Laus Stultitiae!"* Nasıl, beğendiniz mi?

Onun gibi, *Erastus* diye imza atan, ilk bakışta Romalı sanabileceğiniz bir başka bilim ve felsefe adamı da, asıl adı *Thomas Lieber* olan İsviçreli bir hekimdir, daha sonraları yaşadığı halde, o da ünlü eserini Latince yazmış, Latince ad koymuştur: *"Explicatio Gravissimae Questionis!"* Üşenmesem listeyi uzatabilirdim, ünlü *Newton*'un *"Principia Mathematica"*sı vs...

Bunda da şaşılacak bir yan görmüyorum, çünkü hangi ansiklopedinin Latince maddesine baksanız görürsünüz ki, bu dil, yani Hıristiyanlığın ümmet dili, taa 18. yüzyıla kadar bilgin ve filozoflar arasında ulusal sınırlar ötesinde de anlaşmayı sağlayan ortak dil olmuştur. Arapçanın, Müslüman kavimlerin bilgin ve filozofları arasında olduğu gibi.

Öyleyse, dil konusunda ilk düzeltilecek yanlış, 20. yüzyıl

Türkçesindeki Arap ya da Fars kökenli kelimelerin, bir saldırı sonucu yerleştiğini sanmak yanlışı! Nasıl Batı dilleri, Latince ve Yunancadan dillerine yerleşmiş, onların olmuş kelimeleri, ana dilimizin kökeninden değildir gerekçesiyle tasfiyeye kalkışmıyorsa (tam tersine, o kelimenin artık ulusallaştığını benimsiyorlar), biz de ümmet dilinden millet diline geçerken, ümmet dönemini yok saymak, o dönemin dilimize kazandırdığı kelimeleri reddetmek saplantısından vazgeçmeliyiz.

Farkındasınız ya kelimeleri dedim, kuralları demedim.

DİLİN 'DEMOKRATİKLEŞTİRİLMESİNE' EVET; 'YOZLAŞTIRILMASINA' HAYIR

1 Mart 1982

Dikkat ettiniz mi, bizim Karagöz'ün, Ortaoyunu'nun, 'komik' unsuru şive taklididir: Laz, Yahudi, Arnavut, Rum, Ermeni, Arap, Kürt vs... Birer ikişer sahneye dökülüşür; Türkçeyi tuhaf konuşmaları, yanlış anlamalarıyla, seyirciyi kırar geçirirler. Bizim kuşak, bunun sinemaya 'intikalini' de görmüştür: *Ferdi Tayfur, Grucho Marx*'ı Samatya Ermenisi ağzıyla konuşturmakla kalmamış, *Necdet Mahfi*'nin *Toto*'yu Yahudi ağzıyla konuşturup, başarı kazanmasına yol açmıştır.

Geçenlerde oturmuş söyleşiyoruz, içimizden birisi dedi ki:

"-...İyi de, o eski şive taklitleri, ne sokakta kaldı, ne tiyatroda: Arşak Palabıyıkyan gibi konuşan Ermeniye rastlamak, son derece zor. Ermeni, Rum, Yahudi vatandaşlarımızın çoğu, Türk adlarını benimsediler; senden benden güzel Türkçe konuşuyorlar."

Aslında saptama, 'ümmet' dilinden 'millet' diline geçişin, açık saptamasıdır. Ümmetçi dilimiz, kültür (bilim ve sanat) düzeyinde Arapça/Farsça olarak kesinleşmişse de; gündelik hayatta, yöresel dillerin geçerliğini korumasına engel olmamıştı. Gerekmiyordu da zaten. *Devlet-i Aliyye*'de Rum Rumca, Ermeni Ermenice, Kürt Kürtçe, Arnavut Arnavutça konuşmasını sürdürüp getirmiştir; bu yüzdendir ki Türkçe ko-

nuşmak gerekti mi kolay uyum sağlayamıyor, belirgin şivelerle 'komik' oluyorlardı. Osmanlı'dan Türkü, ümmet toplumundan millet toplumunu çıkarmaya yönelince, milletin dili Türkçe oldu: Artık herkes Türkçe konuşuyor! Müslüman olan olmayan azınlıkların dilini düzeltmesi, elbet gecikmeyecekti. Gecikmedi de! Günümüzde iyi Rum, iyi Ermeni taklidi yapabilen oyuncu bulabilmek meseledir. Taklide esas teşkil edecek malzeme kalmamıştır ki!

Bilir misiniz ki *Mustafa Kemal Paşa* bu işi de birden, biraz da zor kullanarak yaptırmıştır. Yaşı elliyi aşmış olanların hatırlaması lazım: Çocukluklarında, nereye baksalar, 'vatandaş Türkçe konuş!' levhaları görürlerdi. Ümmetin millete dönüşmesi, kuşkusuz, ulusal dilin, ulusal sınırlar içinde kesin egemenliğini gerektirmekteydi. Cumhuriyet hükümeti, yabancı malına karşı, nasıl 'yerli malı kullan' kampanyasına kalkışmışsa; çeşitli azınlık dilleri yerine, Türkçenin kullanılması için de harekete geçmişti.

Olay üzerinde kafa yormuşumdur, sanıyorum ki, demokratik devrimimiz ulusal burjuvazice başarılmış olsaydı, Osmanlıcanın Türkçeyle yer değiştirmesi yine gerçekleşecekti ama, zora lüzum kalmayacaktı. Nedeni basit: Ticaret ve sanayi burjuvazisi, önce ulusal pazarın bütününü ele geçirmeyi amaçlar, bunun sağlanması için düzenli, bakımlı yollar, bu yollarda sürekli güvenlik gereksinir; dahası ve önemlisi, alıcıyla satıcı arasında anlaşmayı gerçekleştirecek ortak bir dil oluşturulmasını! Bir an düşünsenize, her yöre bölgesel diyalektiğinde dirense, her azınlık diline kilitlense, ulusal *media*'larla yapılacak ticari reklamın etkisi ne olabilirdi ki? Sıfıra yakın! Bu bakımdan, ulusal pazarda ulusal ticaretin gelişmesi için ulusal dilin egemenliği şart! Dil, bir üstyapı kurumu olsa da olmasa da, ümmetten millete dönüşmekte, kuşkusuz, ulusal burjuvazilerin kullandığı yaman bir araç olmuştur; ekonomik hegemonyanın pekiştirilmesinde, dilden

yararlanıyor, o kadar yararlanıyor ki, büyük emperyalizmlerin denizaşırı fetihlerine, önce misyonerlerin dil okullarıyla başladıkları malumdur. Bugün Afrika'nın yarısı İngilizce, yarısı Fransızca konuşuyorsa, o halkların, bu dilleri kültür dili saymalarından ileri gelmiyor, hayır, ulusal pazarlarına egemen olup onunla yetinmeyen Fransız ve İngiliz emperyalizmlerinin, dillerini, ordu ve donanmalarının himayesinde, dünyanın dört köşesine yayarak, dış pazarlara açılmayı sağladıklarını gösteriyor.

Türkiye'de durum bu mudur? Çok söyledim, yarı sömürge Osmanlı'da burjuvazi, komprador, dolayısıyla tatlısu frengiydi. Türk olanı bile Osmanlıcayı herhangi bir Batı diliyle değiştirmeye hazır görünüyordu. Demokratik devrimi başaran kadro (asker ve sivil bürokrasi, aydınlar) dilin ulusallaşmasına bu yüzden yasalar yoluyla gidecekti. *Türk Dil Kurumu*'nun kuruluşundaki hikmet de, 'vatandaş Türkçe konuş' kampanyasındaki sebep de budur. Değil mi ki Osmanlı ümmet toplumunu Türk milleti yapacağız, milletin dilini Osmanlıcanın içinden ayıklamak zorundayız. Bu kadar da değil, yaratılacak ulusal burjuvazinin ulusal pazarın tümünü denetimi altında tutabilmesi de; azınlıkların çoğunlukla, yöresel kültürlerin birbirleriyle anlaşması ve kaynaşması da, ancak ortak, herkesin anlayabildiği (demokratik) bir dil ile mümkündü. Osmanlıca aydınla halk, şehirle köy, yönetenle yönetilen arasında mutabakatı sağlayamadığına göre, *Türkiye Cumhuriyeti*'nin dili kuşkusuz Osmanlıca değil, Türkçe olacaktı.

Dil devrimi bu mantığa oturur, tarihsel, toplumsal ve diyalektik bir mantıktır bu, geçerlidir de! Onun için ümmet dilinde direnip millet diline geçişe itiraz edenler, yanlış, haksız, önceden kaybedilmiş, geri bir savın savunucularıdır. Sorunu toplumsal düzleme aktarırsak, diyebiliriz ki savunmaları liberal kapitalizme karşı feodal monarşinin, cumhuriyete karşı padişahlığın savunması gibidir.

Haksızdırlar.

Ama, bunu söylemek başka, 'dil devrimi' dileyerek, ırkçılığın, ayrımcılığın, seçkinciliğin savunmasını yapmak başka!

Demiştim ki, ümmet döneminde Batılı dilleri Grekçe/Latince şemsiyesinin altındadır. Arapça, nasıl Afrika'daki bazı kavimlere, anadillerini unutturacak kadar başat olduysa, Latince de öyle olmuş. Batılı kavimlerin birçoğu öz dillerini bırakarak, Grekçe/Latincenin kıvırabildikleri bir türevini, ulusal dil diye benimsemiştir. Diyelim ki, Fransızlar! Fransız milleti, Frank, Normand, Galyalı, Bröton, Bask vs. kavimlerin birleşmesinden doğuyor. Ümmet döneminde (feodal dönem), bunların her birisi, borusunu öttürdüğü yörede, dilini konuşmaktadır: Bask Baskçayı, Bröton Brötoncayı vs. Grekçe/Latince, hepsinin üzerinde, kültür (sanat ve bilim) dili olarak hüküm sürüyor. Fransız ulusal birliği oluşurken, bu kavimlerin ortak dili, kıvırabildikleri bozuk bir Latince demek olan Fransızca oluyor. Düpedüz Latinceden üretilmiş bir dil, bazı kurallarından, çoğu kelimelerine kadar, bu böyle!

İster misiniz *TDK*'cıların arılaştırma savını, *Fransız Akademisi*'nin uygulamaya kalkıştığını düşünelim bir an! Hangi kelimenin kökeni Grekçe/Latince ise, o kelime Fransızcadan kovulacak; yerine, Galya kökeninden bir kelime uydurulacaktır. Olabilecekleri düşünebiliyor musunuz? Fransızcada kelime kalmazdı be! *Fransız Akademisi*, bizim *TDK*'cılar kadar sorumsuz olmadığından, böyle bir halt etmez; kökenleri ne olursa olsun (Türkçe kökenli 'yatağan', 'yoğurt', 'divan' vs... dahil) Fransız milletinin benimsediği kelime ve kuralları Fransızca sayarak; çalışmalarını ona göre yapar.

İngilizce, Almanca farklı mı? İngilizlerin Angıl ve Sakson, Almanların Cermen kökünden geldikleri biliniyor: Bu dillerde Angıl, Sakson ve Cermen dillerinden belirgin nitelik ve özellikler bulunmakla beraber, ümmet döneminin açık et-

kilerini saptamak mümkündür: Grekçe/Latincenin yani. Nasıl bütün *Ortadoğu* dillerinde Arapça kökenli ortaklaşa kelimeler varsa, bütün Batı Avrupa dillerinde de Grekçe/Latince kökenli kelimeler vardır. Bu ülkelerin çoğunu bilmiyorum, kültür yaşantılarını yakından izliyor sayılmam, yine de hiçbir İngiliz ya da Almanın kullandıkları kelime kökeni itibariyle Saksonca ya da Cermence değildir diye, ulusal dilinden kelime kovacağını sanmıyorum. Almanlar ki hayli *chauvin*, basbayağı ırkçıdırlar, dillerini ulusallaştırırken böyle de davranmışlardır, yine de Almancada Grekçe/Latince kökenli bir sürü kelimenin yaşamasını kabullenmişlerdir.

Bizim telaşımız niye? Üstelik daha önce *"Hangi Batı"*da iliştiğim gibi, Türkler (Batı Türkleri) Fransızların aksine, ümmet dillerinden etkilenmişlerse de, işi öz dillerini terk etmeye kadar vardırmamışlardır. Etkilenmeleri doğal. Önasya'ya Müslüman geliyor, üç kıtaya yayılan bir (Müslüman) ümmet imparatorluğu kuruyorlar. Müslümanlığın ümmet döneminde kültür dili Arapça/Farsça mı, elbette o düzeyde bu dilleri işleyecek, gündelik konuşma düzeyinde, bu dillerden kelime kapacaklardır. Osmanlıca bileşimi bu tarihsel ve toplumsal zorunluluktan doğmuştur ama, Türklerin ümmet döneminde öz dillerini kaybetmiş olduklarını kim savunabilir? Osmanlıca ne Farsçadır, ne de Arapça! Onların bir türevi, bozuk bir biçimi de değildir. Osmanlıca Türkçenin ümmet dönemine mahsus bir bileşimidir ki, bu bileşim o dillerden yapısına elverişli kelime ve kavramları pek güzel içine almış, havasına uydurmuş, yapısını yeterince değiştirip eğreti durmasını önlemiştir.

Batı Türklerinin millet dönemine girer girmez, Osmanlıcadan bu kere yeni bir Türkçe bileşimini ayıklayacakları, belli değil mi? Hemen de başlamışlardır. Üstelik, çoğu şaşkının sandığı üzere, dil devriminin (ki, kültür devrimimizin bir parçasıdır) başlangıcı Cumhuriyet yıllarına düşmez, milliyetçilik (Türkçülük) fikirlerinin yeşermeye başladığı ilk yıllara düşer,

demek ki Balkan Savaşı öncesine, Meşrutiyet'in ilk yıllarına kadar uzanır. Yapılacak olan neydi? Türklerin ümmet dönemini, her şeyiyle, bu arada diliyle, inkâr etmek mi? Yoksa bu döneme yaslanarak, bu dönemin verilerinden yeni dönemin koşullarına uygun dili (giderek kültür bileşimini) üretmek mi? Elbette, ikincisi! Bizden önce bu dönüşümü yaşamış olanlar, böyle yapmışlar. Her şeyde gözümüzü Batı'ya çevirmiyor muyuz? Batılı toplumların yaşadığı deneyim budur. Oysa, belirli bir yerden başlayarak, net bir şekilde ikinci yol bırakılmış. Türk milletinin on yüzyıllık birikimi yadsınıp, işe sıfırdan başlaması istenmiştir. Çektiğimiz bunun belası.

Oysa, hareket noktası bu mudur? Hareket noktası, ulusal burjuvazinin, ulusal topraklar üzerinde, ulusal ve demokratik (herkesin konuşup anlayabildiği) dili edinmesi, yani yönetenle yönetilenin, kırsalla kentselin, aydınla halkın, en önemlisi alıcıyla satıcının birbirini anlayabilmesidir. Dil Kurumu bu amaçla kurulmuştur. Ulusal demokratik dilini gerçekleştirecek. Oysa tam tersini yapıyor: Git git, öyle yapay, seçkin ve şifreli bir dil yaratıyor ki, halkla aydının, kırsalla kentselin, yönetenle yönetilenin, alıcıyla satıcının anlaşması olanağı yine ortadan kalkıyor. Ulusal bilinç yoksunu yazar ve şairlerin, aynı tuzağa düşmesi, hatayı ağırlaştırmakta, seçkinci bir kültür (bilim ve sanat) dili oluşmaktadır. Şairler, yazarlar, bilim adamları, aralarında âdeta 'şifreyle' konuşup yazıyorlar, halk bundan bir şey anlayamıyor.

Bu bürokratça bir tutumdur, üstelik Tanzimat sonrası Türk bürokrasisinin tarihsel ve geleneksel 'seçkinci' tavrına uygundur ama, burjuvazinin tepkilerini çağırması son derece olağandır, çünkü o, ulusal sınırlar içinde tek ulusal pazar, bu pazarda herkesin (alıcıyla satıcının) rahatça konuşup anlayabildiği tek ulusal dil istiyor. Son zamanlarda *TDK*'ya karşı burjuvazinin sertleşmesi, acaba bu nedenlerden kaynaklanmıyor mu?

DİLİN KEMİĞİ VAR

1 Temmuz 1982

Dil sorununu yerli yerine oturtabilmek için, *Atatürk Cumhuriyeti* ile *İnönü Cumhuriyeti* arasındaki, önemli farkı anlamak gerekmektedir.

Atatürk Cumhuriyeti, laik, halkçı ve milliyetçiydi. Laikliği, hayli aşırıdır. Halkçılığı, demokratikleşme arzularını içeriyordu. Milliyetçiliği, eğer yanılmıyorsam, *Yusuf Akçura* milliyetçiliğine benzerdi. Emperyalizmle savaşarak oluştuğundan, anti-emperyalist; 'mazlum milletler'den destek gördüğü için, onlardan yana idi. Kültür devrimini çağdaşlaşarak uluslaşmak diye anladığını sanıyorum. Bu da, ümmet kültüründen, ulusal bir kültürün damıtılması demekti; yeni kültür, laik, halkçı ve milliyetçi olacaktı; bunun için de Türk tarihinin iyi bilinmesi, Türk dilinin ulusallaştırılması gerekiyordu.

Mustafa Kemal, 1921 Temmuzunda, kültür devriminin ne türlü bir bileşim olacağını, şu sözleriyle açıklamıştı:

"...milli bir terbiye programından bahsederken, eski devrin hurafatından ve evsaf-ı fıtrıyemizle hiç de münasebeti olmayan yabancı fikirlerden, şarktan ve garbtan gelen bilcümle tesirlerden uzak, seciye-i milliye ve tarihimizle mütenasip bir kültür kastediyorum. Çünkü deha-yı millimizin inkişafı, ancak böyle bir kültür ile temin olunabilir. Laalettayin bir ecnebi kültürü, şimdiye kadar ta-

kip olunan yabancı kültürlerin tahrip edici neticelerini tekrar ettirebilir. Kültür (haraset-i fikriye) zeminle mütenasiptir, o zaman milletin seciyesidir."

Görüldüğü gibi, doğrultu, 'yabancı kültürlerin tahrip edici neticelerinden' uzak olmak isteyen, bir doğrultudur; bunun sağlanmasının, *Türk Tarih Kurumu, Türk Dil Kurumu* gibi kurumların, ciddi inceleme ve araştırmalarıyla gerçekleştirileceği düşünülmüş, o yolda önemli adımlar atılmıştır.

İnönü Cumhuriyeti, ilk bakışta, *Atatürk Cumhuriyeti*'nin bütün özelliklerini taşır gibi görünür. O da laiktir, halkçıdır, milliyetçidir. Ne var ki, kültür devrimini *çağdaşlaşarak ulusallaşmak* diye değil, *uluslaşırken Batılılaşmak* diye anlamıştır. *İnönü* döneminde, Rönesans'ta olduğu gibi, büyük bir çeviri faaliyetine başlanır: Yunan/Latin klasikleri Türkçeye mal edilir; o kadarla yetinilmez, liselerde okutulur, köy enstitüleri ve halkevleri aracılığıyla, halka ulaştırılmak istenir. Mitologya, başköşeye konulmuş; kültür devriminin, 'Yunanca Latince öğrenmek, Avrupalıların eğitiminden geçmek' olduğu, açıkça savunulmuştur.

İnönü Cumhuriyeti'nin önemli sözcülerinden *Ataç*, o yıllarda şunları yazıyordu:

"a/ Bizim devrim dediğimiz hareketin amacı, bu ülkeyi, Batı ülkelerine benzetmektir: Devrimcisi ile, gelenekçisi ile. b/ Biz görüyoruz eksiğimizi, Yunanca öğrenmedik, Latince öğrenmedik, Avrupalılar gibi olamıyoruz, buna üzülüyoruz. c/ Gençleri, kendilerine hür edebiyatı öğreterek kurtarabiliriz. Eski Yunaneli'nin, eski Roma'nın edebiyatını, Platon'u, Aristophanes'i, Euripides'i, Horatius'u, Vergilius'u okusunlar. Yalnız birini değil, hepsini okusunlar. Onların etkisi ile yetişen Avrupa edebiyatlarının eserlerini okusunlar."

İki tavır arasındaki karşıtlık çok açıktır. *Mustafa Kemal, 'hangi istiklâl vardır ki yabancıların planlarıyla yüksele-*

bilsin' derken, *Ataç 'Avrupalılar gibi olamıyoruz, buna üzülüyoruz'* diyebilmektedir.

Atatürk Cumhuriyeti için, kültür devrimimiz, 'seciye-i milliyemizle ve tarihimizle mütenasip, bir kültür' yaratılmasını öngörüyordu. Buysa, ümmet tarihini ve kültürünü reddetmez; o tarihin ve kültürün içinden, ulusal bir kültür damıtılmasını gerektirir. Oysa *İnönü Cumhuriyeti*'nin istediği, 'bu ülkeyi, Batı ülkelerine benzetmektir'; bunun için de, ümmet tarihini ve kültürünü reddedecek, Yunan/Latin kültürüne yaslandırılacak 'devşirme' bir kültür taklitçiliğine yönelecektir.

Dil sorunu bu noktadan itibaren özel bir önem kazanıyordu. Osmanlıca, ümmet dilidir, Arapça/Farsça/Türkçe bileşimine dayanır; Osmanlıcadan damıtacağınız ulusal Türkçeyle, ne kadar uğraşırsanız uğraşınız, 'seciye-i milliyemizden ve tarihimizden', dolayısıyla Doğu/İslam çerçevesinden çıkamazsınız; gerçekleştireceğiniz bileşim özgün, yeni ve ulusal olabilir, fakat gelişme zincirinizin üst düzeydeki yeni bir halkası olacaktır. Oysa *İnönü Cumhuriyeti* bunu istemiyor, o zaman ne yapılacak, Türkçenin Osmanlıcadan damıtılması bir kenara bırakılıp, geçmişten hiçbir çağrışım yükü olmayan çıplak ve bakir kelimelerle, yeni bir Türkçe uydurulacak!

İşte *Türk Dil Kurumu*'nun, ana amacını şaşırması, bundan sonradır.

İtirazı işitir gibiyim: Canım diyor, *Atatürk* değil mi dil devrimini başlatan? O değil mi, bilimsel terimlerin uydurulmasında 'bizzat' çalışan? O değil mi, söylevlerinde en akla gelmedik 'öztürkçe' kelimeleri kullanan? Nasıl kalkıp da, 'tasfiyeciliği' İnönü Cumhuriyeti'nin üstyapısal kültür taklitçiliğine bağlayabilirsin? İtiraz, dil devrimi süreci iyi bilinmezse, haklı sayılabilir. İşin tuhafı, iyi bilinmemektedir bu süreç! Gençlerin çoğu sanıyor ki, *Atatürk*, harf devrimi, kılık kıyafet devrimi gibi, dil devrimi yapalım demiş; sonra da, belirli bir doğrultuda, paldır küldür ilerlemiş. Hayır, öyle değil!

İster misiniz, hikâyeyi, başından sonuna bu işin içinde bulunmuş usta bir kalemden, *Falih Rıfkı*'nın kaleminden okuyalım:

"...bu zaruret duyulduktan sonra, üç devir geçirdik: Dergi, kılavuz ve güneş-dil!

Dergi, eski yeni, bütün lehçe ve metinlerdeki, Türk kelimelerini toplamıştır. Tasfiyeciler, bu kelimelerin, bütün ihtiyaçlarımıza kâfi geleceği fikrinde idiler. Atatürk, bu tecrübeyi bizzat teşvik ve takip etti. Büyük inkılapçının fikir işlerinde metodu, hiçbir zaman emretmek ve cebretmek değil, inandırmak ve kandırmak olmuştur. Hepimiz, yalnız 'dergi'deki kelimeleri kullanarak, birçok tecrübe-yazılar neşrettik. Dergi tasfiyeciliği uzun sürmemiştir.

Genişleme ihtiyacı umumileştiği zaman, büyük şef, Kılavuz Komisyonu'nu teşkil etti. Kılavuz, Arap ve Fars kelimelerinden, birçoğuna karşılık buldu; mütehassıslar tarafından, Türkçe köklerden geldiği tespit olunan birçoklarını da, tekrar lûgata aldı.

Fakat bu da kâfi değildi. Atatürk diyordu ki: 'Gayemiz Türkçeyi, bugünkü ve yarınki kültür ihtiyaçlarını tamamiyle kavrayabilecek, şiveli ve ahenkli, bir ifade vasıtası haline getirebilmektir'.

Gene kendisi demiştir ki: 'Türk diline değeri olan genişliği vermek için candan çalışılmakta olduğunu söylemeliyim'..."

Falih Rıfkı, üçüncü safhaya geçişiyse, şöyle hikâye ediyor:

"...Atatürk, kendine has sebatı ve sabrı ile, bu tecrübeyi takip etti; hepimize şevk vermek için, ona bizzat iştirak da etti. Nihayet Güneş-Dil Teorisi, bize, ihtiyacımız olan, hatta olmayan birçok kelimeyi yeniden kazandırmıştır. Reis Türkçedir, kâtip Türkçedir, müsteşar Türkçedir, ilah..."

Açıkça görülen ne? *Mustafa Kemal,* ümmet dilinden millet dilini damıtmak gerektiğini görüyor, en aşırı hal şekliyle işe başlayıp, kademe kademe 'hadd-i makûla' geliyor. Tasfiyecilik, *Türk Dil Cemiyeti*'nin *'Dergi'* aşamasıdır. *Atatürk* 'bizzat' yaşamıştır bu deneyi, yaşadığı içindir ki, önce *'Kılavuz'* aşamasıyla bir adım geri atmış, sonra *Güneş-Dil Teorisi*'yle dildeki uluslaşma sürecini, akla yakın bir mecraya oturtmuştur. Tavrını, söylevlerinde izlemek olası değil mi? Yine *Falih Rıfkı*'dan örnek vereyim:

"...Atatürk'ün 934, 935, 936, 937, 938 nutukları şimdi önümdedir. Büyük inkılâpçıyı dahi bu eserler üzerinde yürür görüyoruz. Atatürk bu nutuklarda yerleşen, tutan, 'şiveli ve ahenkli' birçok kelimeyi kullanmakta devam etmiştir. Fakat mesela 'millet' yerine 'ulus'u, 934'te kullanmış, 35, 36, 37 senelerinde 'millet' kelimesini tercih etmiştir. Nutuklarında 'ulusal', bir sene daha yaşamıştır. Fakat 36, 37'de onun yerinde 'milli'yi buluyoruz. Keza 'tinel'i 'manevi' ile, 'oy'u 'rey' ile, 'önerge'yi 'teklif' ile, 'taptamak'ı 'tatbik etmek' ile, 'kural'ı 'kaide' ile, 'arsıulusal'ı 'beynelmilel' ve 'enternasyonal' ile, 'kınav'ı, 'faaliyet' ile değiştirmiştir..."

Atatürk öldüğü zaman, 'dil devrimi' işte burada idi. *Falih Rıfkı* (ki, hem Türkçü hem Türkçecidir), onun ölümünden bir yıl sonra, 1939 yılbaşında, niye 'dilde istikrar istiyoruz' diye bağırmaya başlar, hiç düşündünüz mü? Ufak ufak, 'İnönü Cumhuriyeti' başlamıştır da, ondan. Halkevleri, Köy Enstitüleri, Konservatuar, Opera, Dil ve Tarih Kurumları, kuşkusuz temelleri, Atatürk döneminde atılan kurumlardır; yanılmıyorsam, asıl amaçları, ümmetten millete geçişte, gerekli ulusal bilincin yaratılmasında halka yardımcı olmaktı; oysa, 1940'lardan başlayarak, handiyse ırkçı denilebilecek, faşizan bir 'topyekûnculuğa' yönelmişlerdir. 1940, ilginç ta-

rih! Avrupa'da Naziliğin ve faşistliğin, o yıllarda cirit attığını, unutmuş olamazsınız elbet.

Diyeceğim, tasfiyeciliğin canlanışı, İnönü Cumhuriyeti'nde ortaya atılan, Yunan/Latin tabanlı yeni kültür politikasıyla hem koşuttur, hem de alttan alta bağlantılı! *Mustafa Kemal,* tasfiyeciliğin, dilde ifade olanaklarını daralttığı kadar, milleti millet yapan unsurlarla irtibatı kopardığını fark eder etmez, kademe kademe çekilmeyi başarmış; dil devrimini, *Falih Rıfkı*'nın çok güzel özetlediği şu üç noktada odaklaştırmıştır:

"1– Konuşma dilinde geçen kelimeler, Türkçedir. Lûgat kelimelerinde bugünkü lehçe ve şivemiz esastır. 2– Gramerde Osmanlıca ölmüştür. Artık Türk gramerini vücuda getirmek sırası gelmiştir. Bu gramer yalnız Türk kaidelerini alacaktır. Eğer vaktiyle Arabi kaidelere göre yapılmış olup konuşma diline yerleşen tabirler varsa, onları klişeler olarak kabul edeceğiz ve gramerimizde müstesnalar olarak zikredeceğiz. 3– İstılahlarımızı yaparken medrese kültürü değil, üniversite kültürü kaynaklarını esas tutacağız..."

İşte o kadar.

Aslında, Osmanlıcanın Türkçeleşmesi zorunluydu; değil mi ki feodal ümmet toplumundan, burjuva millet toplumuna geçiliyor, böyle olması doğal! Başka toplumlarda da, böyle olmuş!

Ümmet toplumu, feodal ve kırsal bir toplum; 'hükümran' bir 'hanedan'ın, onunla ittifak halindeki 'bendegân' ve 'zadegân'ın egemenliği altında: Geçerli ideoloji din, bu yüzden 'ruhban' da büyük ölçüde etkili, iktidarın bir ayağını o oluşturuyor, öbürünü 'askerler.' Ekonomi, 'kapalı ekonomi.' Çokluk, yöresel derebeylerin otoritesi, merkezi otoritenin yerine geçebiliyor. Sistem bütünüyle dine oturduğundan, kültür ve sanat dili, ümmet dili: Batılı ülkelerde Yunanca/

Latince, Doğulu ülkelerin çoğunda Arapça/Farsça. Soylular bu dilleri yeğliyor, çevrelerindeki sanatçı ve bilginler, isteseler de istemeseler de, bu dilleri kullanıyorlar. Halk (yani serfler, esnaf vs.) yöre yöre kendi dilini konuşmaktadır, *monark* buna karışmaz, önemsemez de; yine de, yaygın ümmet imparatorluklarında, bölgeler özgün dillerini çokluk korumuşlarsa da, kelime ve kural olarak (daha çok kelime, daha az kural) ümmet dilinden etkilenmişlerdir. Sözgelişi Osmanlı'da durum böyle: Ümmet dili, Arapça/Farsça; resmi dil, Türkçenin bunlarla kaynaşmasından doğan, Osmanlıca ama; Arap Arapçasını, Macar Macarcasını, Sırp Sırpçasını, Rum Rumcasını konuşuyor; Osmanlıca devlet dili, Arapça/Farsça ise bilim ve kültür dili!

Uluslaşma, halkın iktidara ağırlığını koyması mıdır? Özellikle, burjuvazinin! Modern uluslar, burjuvazinin egemen olduğu toplumlar değil mi? Burjuvazi demek, tüccar sanayici demek, bunların gücü yeni üretim biçimine egemen olmalarından geliyor; yeni üretim biçimi, serbest pazar ekonomisi ya, demek alışverişin güvenli, çabuk, yaygın olarak yapılabileceği bir düzen gereksiniyorlar. Bunun için gerekli olanlar nelerdir? Yöresel, içine dönük pazarlardan ziyade, ulusal, tek ve geniş bir pazar; ulusal pazarlarda para ve mal dolaşımının serbestçe temini için 'asayişin daima berkemal' olması; her tarafa ulaşabilmek için, düzgün, bakımlı, kara, deniz ve havayolları; her tarafla haberleşebilmek için esaslı bir iletişim şebekesi; herkesle kolayca anlaşabilmek için de, her tarafta geçerli ve anlaşılabilir, ulusal bir dil!

Demek uluslaşma, ulusal dil zorunluluğunu, diyalektik olarak getiriyor. Her bölge başka bir dil konuşursa, alıcıyla satıcı arasındaki diyalog, ülke çapında kurulamaz ki! Oysa satıcının, önce ulusal pazarın tamamını ele geçirmesi gerekmektedir, şu halde ümmet dilinden ulusal bir dil damıtılacak; önceki toplumsal düzende 'bendegân' ve 'zadegân'ın kullandı-

ğı sanat ve bilim dili demokratikleştirilerek, her yerde ve herkesin anlayabileceği bir düzeye kavuşturulacaktır. Öyle de olmuştur.

Bu mantık, demokratik dili, ulusal demokratik devrimin oluşmasına bağlıyor. Ulusal demokratik devrim, bir de kültür devrimi içeriyor ya, dilin değişmesi onun kapsamı içinde olacak! Ulusal demokratik devrim, ulusal burjuvazinin tarihsel görevi! Söz konusu ülkemiz olunca, işler bu yüzden biraz çetrefilleşmektedir. Çok yerde yazdım, Osmanlı burjuvalaşacağı dönemde 'Batılı, Hıristiyan ve beyaz' emperyalizmlerin nüfuz alanına düştüğünden, burjuvazisi 'ulusal' değil 'levanten' ve 'komprador' özellikler taşıdı. Bizim ulusal demokratik devrimimizin, ulusal burjuvazice değil 'milliyetçi' aydınlarla 'bürokratlar', bir de onları 'din elden gidiyor' gerekçesiyle desteklemiş olan eşraf (ve halk) tarafından yapılmış olması, bundandır. Ankara 'hükümeti' başlangıçtan itibaren 'milli siyaset' güden bir 'halk hükümeti' olmak iddia ve istidadındadır; demokratikleşmeyi, çaresiz bürokratik yollardan gerçekleştireceği için de, ümmet dilinden ulusal dili damıtmayı aydınlarla yürütmeye çalışmıştır. Bu açıdan bakınca, Atatürk'ün 'dil devrimi', ulusal burjuvazinin önünde sonunda ihtiyaç duyacağı bir ulusallaşmanın, o daha ortada yok iken, 'mer'iyete konmasından' ibarettir. Nasıl egemenlik kesinlikle bürokrasinin elinde iken, 'egemenlik kayıtsız şartsız milletindir' ilkesi yürürlüğe konulmuş, bununla demokratik liberal burjuva toplumunun temelleri atılmışsa; Osmanlıcadan Türkçe sağılarak, ulusal pazarın ulusal dili de yaratılmak isteniyor. Bu çerçeve içinde dil devrimi, tarihsel olarak doğru, yerinde bir teşebbüstür.

Atatürk dönemindeki gelişme süreci ve ulaştığı aşamayla, iş kendi diyalektiği içinde, tutarlı görünüyor. Zurnanın zırt dediği yer, İnönü Cumhuriyeti'nde beliren kültürel tabanı değiştirme eğilimiyle, dilin değiştirilmesi (özleştirilmesi) ara-

sındaki bağlantıda! Şimdi isterseniz, birkaç satır da onu konuşalım.

Düşünmüş durmuşumdur: En aşırı 'özleştirmeci' *Ataç*'ın, aynı zamanda, en aşırı Yunan/Latin yandaşı olması, özel bir anlam taşımaz mı?

Taşımaz olur mu? Aslında, *İnönü* döneminde dil devriminin uluslaşarak çağdaşlaşmak rayından, Batılılaşmak rayına aktarıldığının şaşmaz göstergesi. İşin bir de 'resmiyeti' vardır: *Ataç, İnönü*'nün 'özel danışmanı' filandı; 'yukardan müsaadeli' olmasa, bu derece ifrata gitmezdi; ayrıca bu marifeti, 'tek parti, tek şef, tek millet' döneminin resmi organı *Ulus* gazetesinde yapamazdı. Ayrıntı ama, ilginç bir nokta da şudur, aynı *Ataç*'ın *Atatürk* dönemi dil tartışmalarında, adı pek anılmaz.

Dedim ki *İnönü* Cumhuriyeti, uluslaşarak çağdaşlaşmayı, bunun için ulusal bir bileşim aramayı bırakıyor. Yunan/Latin kültür tabanını benimsemeye yöneliyor; peki bu nedir, Yunan/Latin tabanlı 'Hıristiyan, Batılı ve beyaz' emperyalizmin, Osmanlı'ya Tanzimat'tan beri 'cebren ve hile ile' benimsetmeye çalıştığı, komprador kültür ilericiliğinin yeni bir aşaması değil mi? Nasıl Osmanlı'da Tanzimatçılık, komprador Batı kültürünü benimsemiş, 'seçkin', tabiatıyla milletten ayrı, bir aydın tabakası yetiştirmiş, bu aydınları kullanarak Batılıların isteklerini Osmanlı'ya kabul ettirmesini sağlamışsa; bu yeni– Tanzimatçılık da 'seçkin' bir yönetici aydın türü üretecek, Türkiye'nin Batı'ya angaje olmasını sağlayacaktı.

Sağlamadı mı? *Mustafa Kemal* dönemindeki anti-emperyalist, müdafaa-i hukukçu 'milli siyaset', *İnönü* Cumhuriyeti döneminde terk edilerek, usul usul, Batı'nın 'Atlantikçi' siyasetine angaje olunur. *Öyleyse, 'tasfiyecilik', uydurma kelimelerle yeni bir Türkçe yapmak çabası, aslında dinselin yerine, ulusal ve özgün bir bileşim yaratılması gayretlerinin terk edildiğini deyimlediği kadar, kompra-*

dor bir kültüre yönelişte, bu uydurma dilin, temel unsurlardan birini oluşturduğunu da deyimlemektedir. Hepsi, birbiriyle, ne de güzel çakışıyor, görmüyor musunuz?

Şu halde dilde ilericilik diye gençlere belletilmek istenen özleştirmecilik 'tasfiyecilik' *Mustafa Kemal* döneminin dildeki ulusallaşma hareketi değil, *İnönü* döneminde *TDK* tarafından benimsenip 'resmileştirilmiş' olan *Ataç* uydurmacılığıdır. Amacı, Yunan/Latin kültürünü benimsemek olan, uydurmacılık. Bu sözüm yabana 'ilericiliğe', edebiyatımızdaki *Birinci (Garip)* ve *İkinci Yeni* akımlarının sahip çıkması da, bundan ileri geliyor. Herkesin bildiği üzere, bunlar 'komprador' tabanlı akımlar: Hem biçimci, hem bireyci, hem Batı mukallidi! 'Seçkincilikleri' de pek gizlenemez: Popülist eğilimleriyle, aşırı alafrangalıklarını örtbas edemezler. Halka yukardan baktıklarını da! Zaten, handiyse içgüdüsel bir tepkiyle komprador alafrangalığına direnmiş olan, geniş halk yığınlarıyla niye diyalog kuramıyorlar, işte bundan.

İnönü, İkinci Dünya Savaşı sonunda, demokrasiye geçmek zorunda kalmasaydı, Allah bilir bu tutum, devletin 'resmi' kültür politikası olarak sürüp gidecekti. Demokrasi, işi bozuyor. *İnönü,* böyle yabancı tabanlı bir kültür politikasıyla, Anadolu halkından oy alamayacağını kestirecek kadar akıllı ve kurnazdır. Kabul ettiği kolaylıkla, kültür politikasını reddetti: *Hasan Ali Yücel*'i bırakıp, Milli Eğitim Bakanlığı'na *Reşat Şemsettin Sirer*'i tayin ettiği an, o güne kadar devletten geniş destek gören 'komprador' ilericiliği, 'gayr-ı resmi' zemine intikal etti: Yani, derece derece, *Türk Dil Kurumu*'na, *Halkevleri*'ne vs. sığındı. Demek artık muhalefettedir. O gün bugün, muhalefette! Bu sıfatıyla, oldum olası muhalefette olan toplumcularla işbirliğine özeniyor. Özenip de ne yapıyor, üstyapısal Batı taklitçiliğini ciddi bir özeleştiriden geçirip, diyalektik bir estetik görüşüne mi yöneliyor, yooo, Köy Enstitülü, Halkevili, *TDK*'lı, özleştirmeli, operalı,

'Bizim Köy'lü, mitologyalı 'komprador ilericiliğini' toplumculuğa yamamayı iş ediniyor.

(Toplumcu aydınlarımızın öğretisel düzeydeki yetersizliklerinden midir, en az onlar kadar kalabalıktan soyutlanmış olmalarından mıdır, yoksa onların toplumculukları da 'Batılı' taklitler çerçevesini aşamadığından mıdır, artık bilemem ama, çabalarında 'kısmen' başarılı olmuşlardır).

Sözü bağlayalım: Dil devrimini şu ya da bu şekilde anlamak, gerçekte kültürel –daha da önemlisi– siyasal ve ekonomik tercihleri deyimleyebiliyor. Öyle ya, eğer Müdafaa-i Hukuk'çu, anti-emperyalist, 'mazlum milletler' arasında gücüne yakışan bir rol oynamaya talip, tam bağımsız bir *Türkiye*'den yana isek, Doğu/İslam ümmet kültürümüzden müdevver muktesebatımızdan vazgeçemeyiz, bu da demokratikleştirilmiş ulusal dilimizi ümmet dilimizden damıtmamızı gerektirir. Hele 'mazlum milletler'in birçoğunun Müslüman ve Arap olduklarını düşünürsek, büsbütün böyledir bu! Yok, 'mazlum milletler'e sırt çevirip, 'Batılı, beyaz ve Hıristiyan' sistemin değer ölçülerine bağlanacak isek, her şeyden –en başta ümmet döneminde Türkçenin edinip özümsediği olanaklardan– uzaklaşmamız, Batılı ülkelerin dizi dibinde, uysal uysal, Yunan/Latin çıraklığı etmemiz zorunludur.

Seç seç al!

İTİRAZ NEYE?

2 Ağustos 1983

Türk Dil Kurumu Başkanı, demiş ki: *"Dil devriminden dönüş olanaksızdır."* Aksini söyleyen kim? Hem istesek de gücümüz yeter mi? Dil devrimi, taa *'Genç Kalemler'*le başla mıştır, uluslaşma sürecimizin içindedir: Kademe kademe ge lişiyor. Feodal/ümmet toplumundan ulusal topluma geçer ken, her ülke gibi, biz de elbet ümmet dilimizden ulusal dili mizi damıtacaktık. Aksi halde ulusal demokratik bir devri min, tek ülke, tek pazar, tek dil kuralı nasıl gerçekleşir?

*Türk Dil Kurumu'*nun kuruluş gerekçelerinden, en esaslısı buydu. Şimdi de itiraz, Türkçenin ulusallaşmasına değildir, yozlaştırılmasınadır. Bir türlü anlamak istemedikleri bu!

Ulusallaşma, feodal/ümmet kültüründen önce demokratik olanı (yani halkın benimsediğini) damıtmak, değerlendirmektir; sonra da onu, çağdaş ihtiyaçlara göre, o temel üzerinde geliştirmek! Dil devrimi, ki ulusal kültür devrimimizin önemli bir parçasıdır, bunu sanat ve ilim terminolojisinde ümmet dilinden sıyrılarak, ama halkla 'dirsek temasını' kaybetmeden gerçekleştirecekti. *İnönü Cumhuriyeti'*nden itibaren, *TDK,* bunun tersini yapıyor: Halk benimsesin benimsemesin, her kelimeye pasaport sorulmakta, kökeni Doğu/İslam çıkan her kelime sınır dışı edilmektedir. Acaba neden? Yeni hümanizma diye, ülkenin kültürünü Yunan/Latin teme-

line kaydırmak istemekle, ilgili olmasın! Malum a, ümmet döneminden damıtacağımız kelime ve kavramlar, yüklü oldukları çağrışımlarla, bizi durmaksızın Doğu/İslam geçmişimize bağlayacaklar; oysa 'yeni' kelimelerle, 'yeni' hümanizma 'Batılı' bir düzeyde gelişebilir.

Sonucu hep biliyoruz: Yalnız *TDK* yandaşı 'bürokrat' ve 'seçkinci' aydınların aralarında kullandıkları, acayip bir 'kuşdili.' Ulusal demokratik devrimin amaçları hilafına, aydınla halkın arasını açmakla kalmıyor, üstelik, çağrışım yükü sıfır o yeni kelime ve kavramlarla, hem ulusal dili, hem ulusal kültürü geçmişinden koparıyor. Ulusallaşma, feodal/ümmet kültüründen süzülmüş yeni bir bileşim halkası mı olacaktı? Nerde? Önceki toplumsal gelişmemizi 'külliyen' inkâr eden, ne Doğulu ve Batılı, anlamsız bir soyutlama oldu. Oysa bu konuda *Mustafa Kemal*'in tavrı açıktır: *"Kültür (haraset-i fikriye) zeminle mütenasiptir, o zemin milletin seciyesidir."*

Tehlikeyi aydınlar görmezse, kim görecek? Millet, *TDK* Türkçesiyle yapılan edebiyatı reddediyor. Bunca yıllık ısrara rağmen, o türden hiçbir eser, kalabalığa yayılamamıştır. Gençlerimiz, 'yabancı' dilleri şakır şakır belliyorlar; oysa en basit Osmanlıca bir cümle karşısında, hepsi dut yemiş bülbül. Bunu ilericilik sanan da çok. Sanatçı, bin yıllık sanat geçmişini okuyup anlayamazsa, âlim, bin yıllık ilim geçmişini inceleyemezse; geleceğimizin, ilim ve sanat sentezlerini nasıl üreteceğiz? 'Batılı'yı, 'kopya' ederek mi? Cumhuriyet kültürünün, Osmanlı/Selçuklu kültür sentezinden geliştirileceği kesindir; o sentezin dilini bilmezsek, bunu nasıl başarabiliriz?

Genç ilim adamı *Sina Akşin*, demiştir ki: *"...Üniversite hocası olarak karşılaştığım bir soruna geliyorum. Birçok liseli, üniversiteli gençlerimiz, öztürkçeci olunca, eski kelimeleri öğrenmek zahmetinden kurtulabileceklerini san-*

maktadırlar. Oysa asgari *düzeyde Osmanlıca bilmeyen birinin aydın sayılabilmesine, özellikle toplumsal ve* beşeri *ilimlerde, adam gibi yükseköğretim yapmasına imkân yoktur. Gençlerin bunu bilmesi, öztürkçecilerimizin de gereken uyarıları yapmayarak, cehalet teşvikçisi durumuna düşmemeye özen göstermeleri gerekir. Bence Türk insanının aydın sayılabilmesinin ölçüsü, Nutuk'u, Atatürk'ün dilinden okuyabilmesidir."*

Gözlerime bakarak cevap verin: Hanginiz okuyabiliyor?

sonsöz yerine...

ONLARA EL SALLIYORUZ!

14 Ekim 1985

Efendim, önce bir zabıt tutalım!

Anadolu İhtilali, ulusal demokratik bir devrimdir. Bu devrimler, teokratik ümmet toplumlarından; laik, demokratik ve liberal millet toplumlarına, geçmeyi amaçlıyor. Laik, demokratik ve liberal toplumlarsa, bildiğimiz burjuva cumhuriyeti toplumları! *Mustafa Kemal, 'Halk iktidarı', 'Halk hükümeti'* dediği zaman, 'Saray iktidarı'nın, 'Bendegân hükümeti'nin, karşıtlarını kastediyordu; *'Hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir'* dediği zaman da, 'sarayın ve bendegânının değildir' demek istiyordu.

Söyler dururum: Klasik şemaya uygun gelişen ülkelerde, demokratik devrimin başını, ulusal burjuvazi çekiyor, *'Osmanlı'*da burjuvazi hem gayr-ı müslim, hem komprador, bu yüzden de işbirlikçi; devrim, ister istemez, anti-emperyalist bir vatan savunma savaşına dönüşmüş; asker ve sivil bürokratlarla, aydınlar ve eşraf tarafından gerçekleştirilmiştir. Devrim iktidarı, muvaffak olur olmaz, amacının laik, demokratik ve liberal bir toplum olduğunu; giriştiği kültür devrimiyle de *(Atatürk İnkılâpları),* ekonomi politikasıyla da *(İzmir 1. İktisat Kongresi Kararları)* belli ediyor. Gel gör ki, evdeki hesap çarşıya uymaz, 1930 buhranı, ulusal burjuvazinin güçsüzlüğü (yokluğu), devrim kadrolarının iktidarı sevmesi... derken, bir 'Geçiş Dönemi' uygulaması uy-

gun görülür: Tek parti diktası, yani faşizan bir devlet kapitalizmi!

'Geçiş Dönemi'nin amacı, bir yandan ekonomiyi üstlenecek burjuvaziyi 'yetiştirmek'; bir yandan da, liberal burjuva toplumunun üstyapısını oluşturacak değerleri yaratmaktır. İlk amacın gerçekleşmesinde, buhran yılları, dünya harbi karaborsası, devlet ihaleleri, *KİT*'ler, temel dayanak olmuşlardır; ikinci amaç ise, *TDK* ve *TTK* çevresinde 'örgütlenmiş', *Halkevleri* ve *Köy Enstitüleri* aracılığıyla yaygınlaştırılmaya çabalanmış, halkçı (populist) aydınlarla gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Günümüzde bile, 'ilerici' aydın denince, bazılarının anladığı, maalesef hâlâ bu 'Geçiş Dönemi' aydınlarıdır; zira savundukları ilke ve kavramlar, maalesef hâlâ, ulusal demokratik devrimin 30/40 konağına tekabül eden, ilke ve kavramlardır.

Oysa hep biliyoruz, Türk halkı söz sahibi olur olmaz, 'Geçiş Dönemi'ni, 14 Mayıs 1950'de 'kâhir bir ekseriyetle' tasfiye etmiştir.

O yarı 'halkçı', yarı seçkin aydın tipi, aydınların 'öncülük' vasıflarına kesinlikle toz kondurmaz; herkesi ve her şeyi eleştirir, eleştirilmeye katlanamaz!

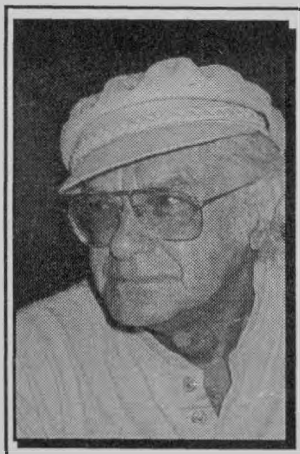
Türkiye'nin çoktan geride bıraktığı bir 'Geçiş Dönemi'ne ait –üstelik doğruluğu tartışılabilir– değerlerin tutucu, hatta bağnaz savunucusu olduklarını söyleyip; onları, yeni koşulların aydınlığında, yeniden değerlendirmeye tâbi tuttunuz mu, hapı yuttunuz: Sorunu hemen, insan hakları zeminine kaydırır; aydınların ezilmesi manevi zulüm, hak, hukuk, hık mık diyerek, eleştirileri aydın düşmanlığına bağlayıverirler; tabii, mazlumluğun o sevimli –aslında çaresiz ve âciz– çehresini de takınmışlardır.

Peçetelerle havluları ayırmayı, artık öğrenelim: Aydın misyonunu, sanatçı sorumluluğunu müdrik; çağıyla gelişen, koşullarının bileşimi, halkıyla özdeş aydınların; şu ya da bu

siyasi gerekçeyle haksızlıklara uğratılması başka (ve kuşkusuz karşı çıkılacak) bir şeydir; ülkenin, devrimin amacı demokratik ve liberal burjuva toplumuna ulaşma döneminde, bu dönemin entelektüel ihtiyaçlarına cevap veremeyip, 'Geçiş Dönemi'nin ilke ve kavramlarını savunma aşamasında kalmış, handiyse tutucu ve bağnaz bazı aydınların eleştirilmesi başka (ve gerekli, hatta zorunlu) bir şeydir.

İşin şaşılacak yanı, diyalektik –yani değişken, yani değişici ve değiştirici, yanı zıtlarını içeren– bir yöntemle düşündüğünü ileri süren, bazı 'solcu aydınların' da; 'müteveffa' CHP çevresi aydınlarının, 'Geçiş Dönemi' ilericiliklerini benimseme yanlışına düşmeleri! Baksanıza onların, aşırı bencil (merkeziyetçi), aşırı bürokrat, üst/ast kademeli tavırlarını, aynen taklit ediyorlar! Olacak şey mi bu? Eş-dost arasındaki söyleşilerde hep söylediğim gibi, 'Geçiş Dönemi' aydınları da, 'ilericiliği' de; tarihin ırmağında, zamanın salına binmiş, ağır ağır bizden uzaklaşmaktadır: Onlara el sallıyoruz.

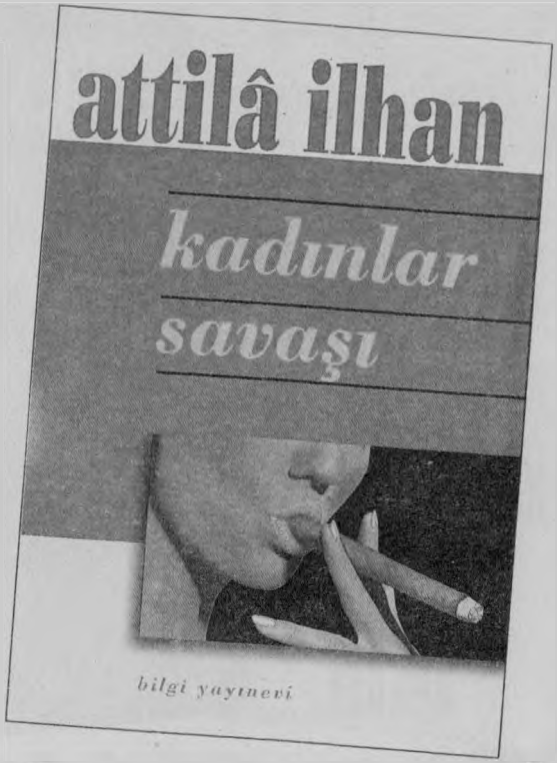
Lütfen kendimize (günümüze) gelelim!

Attilâ İlhan

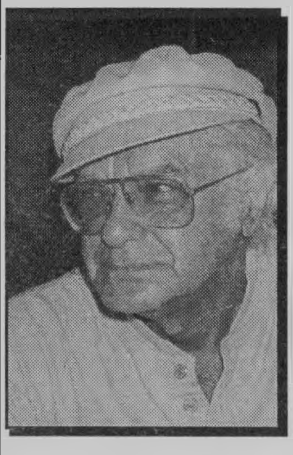
KADINLAR SAVAŞI

Dünyada ve Türkiye'de kadının gelişimini ve değişimini bütün yönleriyle bu kitapta bulacaksınız.

b BİLGİ YAYINEVİ

Meşrutiyet Caddesi, 46 / A, Yenişehir - 06420 / ANKARA Tel : (0-312) 431 81 22 - 434 49 98 Faks : (0-312) 431 77 58

Attilâ İlhan

HANGİ KÜRESELLEŞME?

Usta yazarımız Attilâ İlhan'ın kaleminden son yılların moda akımı

KÜRESELLEŞMENİN PERDE ARKASI

b BİLGİ YAYINEVİ

Meşrutiyet Caddesi, 46 / A, Yenişehir - 06420 / ANKARA Tel : (0-312) 431 81 22 - 434 49 98 Faks : (0-312) 431 77 58

ATTİLÂ İLHAN

"... bir sap kırmızı karanfil..."

Attilâ İlhan'ın 'Cumhuriyet Söyleşileri' dizisinin ilk kitabı olan '... bir sap kırmızı karanfil', Eylül 1996 - Mart 1997 tarihleri arasında kaleme aldığı yazılardan oluşuyor.

BİLGİ YAYINEVİ
Meşrutiyet Caddesi, 46 / A Yenişehir - 06420 / ANKARA Tel : (0-312) 431 81 22 - 434 49 98 Faks : (0-312) 431 77 58
www.bilgiyayinevi.com.tr • e-mail: info@bilgiyayinevi.com.tr

Yazarın, ulusal bir kültür
bileşimine ulaşılması için,
önce neden yurt ve tarih
bilincine sahip olunması
gerektiğini irdeleyen;
gerek Türkçenin sadeleşmesi,
gerekse ümmet kültürümüzden
ulusal kültürü süzerken,
laikliğin neden zorunlu
olduğunu açıklayan,
en önemli yazılarını içeriyor.
Bir anlamda, yazarın
romanlarının, şiirlerinin,
televizyon dizilerinin,
altyapısını oluşturan
düşünceler bu eserde
açıklanmıştır.

Attilâ İlhan

DUVAR

SİSLER BULVARI

YAĞMUR KAÇAĞI

ELDE YOK HUZUR

BEN SANA MECBURUM

BELA ÇİÇEĞİ

YASAK SEVİŞMEK

TUTUKLUNUN GÜNLÜĞÜ

KORKUNUN KRALLIĞI

BÖYLE BİR SEVMEK

AYIŞIĞI SEVDAYA DAHİL

attila ilhan
YARAYA TUZ BASMAK

Dersaadet'te Sabah Ezanları
Attila İlhan

Attilâ İlhan
'o karanlıkta biz,

attila ilhan
SOKAKTAKİ ADAM

HANGİ EDEBİYAT

HANGİ SAĞ

hangi laiklik

HANGİ SOL

HANGİ ATATÜRK

HANGİ BATI

HANGİ SEKS

HANGİ KÜRESELLEŞME

AYDINLAR SAVAŞI

BATI'NIN DELİLGÖNLÜĞÜ

SOSYALİZM ASIL ŞİMDİ

'İKİNCİ YENİ' SAVAŞI

FAŞİZMİN AYAK SESLERİ

attila ilhan
kurtlar sofrası

attilâ ilhan
Fena Halde Leman

attila ilhan
bıçağın ucu

attila ilhan
SIRTLAN PAYI

attilâ ilhan
yanlış kadınlar yanlış erkekler

attilâ ilhan
kadınlar savaşı

attilâ ilhan
ulusal kültür savaşı

9 789754 947755

2. basım

ISBN 975 - 494 - 775 - 9
98 . 06 . Y . 0105 . 1424

KDV dahil 1800000 Lira